

SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ! PROGRAM EUROPEJSKI

Edukacja – równość – różnorodność

www.fraternity-card.eu

www.szkolazklasa.org.pl

Erasmus+

Publikację opracowano na podstawie

**Jouons La Carte De La Fraternité, Édition Européenne
Dossier Pédagogique 2019, LLI**

<https://laligue.org/jouons-carte-de-fraternite-edition-europeenne-2019/>

Autorzy i autorki tekstów w polskiej wersji językowej

**Agata Łuczyńska, Malina Baranowska-Janusz, Małgorzata Leszko,
Agnieszka Pajączkowska, Maja Branka**

Zdjęcia

**Jérôme Brézillon, Magda „Bronka” Braniewska, Olmo Calvo, Marina Kelava,
Ivan Maričić, Nadia Raymond, David Sypniewski**

Konsultacje

Małgorzata Leszko, Agnieszka Pajączkowska, Maja Branka, Malina Baranowska-Janusz

Tłumaczenie

Agnieszka Modzelewska

Opieka merytoryczna

Agata Łuczyńska

Redakcja i korekta

Małgorzata Leszko

Skład

Dorota Grubek

SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ! PROGRAM EUROPEJSKI

Zamów darmowe kartki pocztowe od Szkoły z Klasą!
www.szkolazklasa.org.pl

Edukacja na rzecz równości i różnorodności

PROJEKT PARTNERSKI

LIDER PROJEKTU

PARTNERZY PROJEKTU

PROJEKT WSPÓŁFINANSOWANY
ZE ŚRODKÓW

Erasmus+

SPIS TREŚCI

Za solidarną Europę	5
Opis akcji	6
Jak wystać kartkę – krok po kroku	8
<i>Solidarność. Podaj dalej!</i>	10

KONTEKST

Solidarność i braterstwo	11
Tkacz solidarności	13
O znaczeniu gościnności	14
Braterstwo w wielokulturowym świecie	15
Prezentacja partnerów	16
Łańcuch dyskryminacji	17
Czym jest stereotyp?	17
Czym są uprzedzenia?	18
Czym jest dyskryminacja?	18
Jak wygląda dyskryminacja	20
Edukacja na rzecz równości i różnorodności oraz edukacja przeciw uprzedzeniom	24
Słownik pojęć z zakresu równości i różnorodności	26
Narzędzia i pomysły	29
Ćwiczenia dodatkowe	31

ZASTOSOWANIE TEORII W PRAKTYCE

OBRAZY

Biogramy fotografów i fotografek	33
Czym jest rozumienie obrazów?	36
Elementy analizy fotografii	37
Glosariusz: rozumienie obrazu	53
Przykładowa sesja: wspólne oglądanie zdjęć	56
Przykładowa sesja: prowadzenie warsztatu fotograficznego	63
Narzędzia, pomysły i projekty	65
Pokazywanie zdjęć	66
Klisza, czyli obserwowanie wizualnych stereotypów	75

PISANIE WIADOMOŚCI

Czym jest warsztat pisarski?	77
Przykład haiku	81
O czym pamiętać? Kwestia języka	82
Przykładowa sesja: warsztat pisarski	83

PODSUMOWANIE

Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą	86
---	----

DOBRE PRAKTYKI

Konkurs <i>Solidarność - podaj jeszcze dalej</i>	87
Między bliskimi	87
Włączanie samorządów w projekt <i>Solidarność - podaj jeszcze dalej</i>	88

ŹRÓDŁA

Webliografia tematyczna	89
Bibliografia dla młodych	90

ZA SOLIDARNĄ EUROPE

W 2018 roku 120 tysięcy dzieci i młodych osób z ponad tysiąca szkół w Chorwacji, Francji, Polsce i Hiszpanii wzięło udział w projekcie *Solidarność. Podaj dalej!*

Projekt ten, inspirowany Międzynarodowym Dniem Walki z Dyskryminacją Rasową (21 marca), polegał na rozsyłaniu pocztówek z fotografiami artystów i artystek z czterech krajów oraz z solidarnościowym przesłaniem napisanym przez młodzież. Rozesłano 120 tysięcy pocztówek do losowo wybranych adresatów; otrzymaliśmy 15 tysięcy odpowiedzi pełnych nadziei i solidarności. W każdej klasie odbyły się też warsztaty dotyczące dyskryminacji, interpretacji obrazów i pisania tekstów. Zajęcia zachęcały dzieci do akceptacji różnorodności oraz solidarności w sercach i czynach.

Projekt *Solidarność. Podaj dalej!* powstał 20 lat temu we Francji, a w 2018 roku nabrał ogólnoeuropejskiego wymiaru dzięki pracy czterech organizacji i wsparciu europejskiego programu Erasmus+.

To w Europie (choć przyczyniły się do tego także inne rejony świata) przez wieki budowano wartości demokratyczne i humanistyczne oraz chroniące je prawa. A jednak to ta sama Europa była kolebką najgorszego zła w historii ludzkości, jej najstraszniejszych regresów, najbardziej przerażającego barbarzyństwa, nazizmu i totalitaryzmu – zaprzeczenia tego, co nazywamy ludzkim. Dzisiaj istnieją instytucje narodowe i europejskie, które niezłomnie bronią podstawowych praw człowieka. Wiemy jednak, że prawa te nie zawsze przekładają się na praktykę codziennego życia milionów naszych współobywateli. Wiemy też, że są one podważane i podawane w wątpliwość w niektórych krajach Europy.

Skandaliczne traktowanie imigrantów, uchodźców i osób szukających schronienia w Europie jest szczególnie niepokojącą oznaką rosnącego zagrożenia dla demokracji. W Unii Europejskiej 130 milionów osób żyje w ubóstwie, choć jest to najbogatszy region na Ziemi. Pokazuje to, ile mamy jeszcze do zrobienia, bo gościnność i solidarność są podstawą demokratycznych społeczeństw.

Nic nie jest dane raz na zawsze, dlatego jesteśmy przekonani, że potrzebne jest wzmocnienie świadomości praw człowieka i ich przestrzeganie, bez przyzwolenia na jakikolwiek rodzaj dyskryminacji. Aby tak było, musimy rozumieć chroniące nas przepisy i ich przestrzegać; jednak równie ważny jest nasz stosunek do prawa, czyli nasze zachowanie. Solidarność musi być przeżywana, nie odgórnie narzucana. W tym rola edukacji we wszystkich jej postaciach: zarówno w szkole, jak i w rodzinie, w klubach i stowarzyszeniach.

To właśnie jest nasze zobowiązanie w projekcie *Solidarność. Podaj dalej!* To wyraz naszej wiary w entuzjazm dzieci i młodzieży, w to, że młodzi będą chcieli tworzyć świat, w którym będziemy mogli dobrze żyć razem. Chcemy działać dalej w 2019 roku – roku wyborów do Parlamentu Europejskiego i trzydziestej rocznicy uchwalenia Międzynarodowej Konwencji Praw Dziecka.

Eric Favey

Prezes Ligi Edukacji (La Ligue de l'enseignement, Francja)
w imieniu wszystkich partnerów projektu:
Fundacji Szkoła z Klasą (Polska), Centrum Badań
nad Pokojem (Centar Za Mirovne Studije, Chorwacja),
Fundacji Cives (Fundación CIVES, Hiszpania)

OPIS AKCJI

Akcja Solidarność. Podaj dalej! opiera się na prostym pomysle: jest jak wysłanie listu w butelce. Już od 15 lat 21 marca, w Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową*, dzieci i młodzież we Francji wysyłają kartki pocztowe do losowo wybranych osób. Od dwóch lat do akcji dołączają szkoły z innych krajów, w tym Polski.

Na pierwszej stronie kartek umieszczone są zdjęcia wybrane specjalnie z myślą o celu akcji, jakim jest zwiększanie świadomości różnorodności społecznej. Z kolei na drugiej stronie pocztówki uczestnicy zapisują własne wiadomości wyrażające solidarność, które tworzą podczas warsztatów pisarskich. Adresaci i adresatki mogą odpisać autorom i autorkom, wykorzystując załączoną kartkę zwrotną.

Odpowiedzi wysyłane są do organizatorów akcji, a stamtąd trafiają do młodych nadawców i nadawczyń. Fundacja Szkoła z Klasą wyśle za darmo gotowy zestaw kartek pocztowych każdej instytucji, która będzie zainteresowana udziałem w akcji.

Akcja uwrażliwia dzieci i młodzież (a także odbiorców pocztówek) na różnorodność naszego społeczeństwa, zachęca też do refleksji nad własnymi poglądami oraz uprzedzeniami dotyczącymi statusu materialnego, stylów życia, migracji, różnych modeli rodziny, relacji międzypokoleniowych i innych zagadnień.

Co roku uczestnicy akcji wysyłają tysiące kartek do nieznanym: w 2018 roku było ich 120 tysięcy. Dzięki temu tworzą się niezwykle relacje oparte na dialogu i wrażliwości na drugiego człowieka. Sukces ten opiera się na zaangażowaniu **pedagożek i pedagogów**, którzy chcą podejmować z podopiecznymi tematy takie jak solidarność, równość i różnorodność.

Niniejszy podręcznik stworzyliśmy, by **wesprzeć osoby chcące włączyć się w akcję.**

CELE AKCJI

Głównym celem akcji jest **ZAANGAŻOWANIE MŁODYCH LUDZI W DYSKUSJĘ** o różnorodności społecznej, dyskryminacji i różnych perspektywach widzenia rzeczywistości.

CELE SZCZEGÓŁOWE

- ▲ **POKAZANIE MŁODYM, JAK CZYTAĆ OBRAZY**, aby potrafili dostrzegać i interpretować sensy zawarte w przekazach wizualnych – wszechobecnych we współczesnym świecie.
- ▲ **ROZWIJANIE KRYTYCZNEGO MYŚLENIA I WYOBRAŹNI** przez dyskusję o wartościach, poglądach i emocjach. Właśnie do tych trzech elementów dzieci i młodzież odnoszą się w wiadomościach, które samodzielnie piszą i wysyłają.
- ▲ **ZASTOSOWANIE ZDOBYTEJ WIEDZY W PRAKTYCE** przez napisanie i wysłanie własnej wiadomości bezpośrednio do nieznanego adresata. Działanie to zmniejsza dystans społeczny, buduje postawę zaangażowania oraz pomaga osobom uczestniczącym zrozumieć wartość solidarności, równości, sprawiedliwości i szacunku.
- ▲ **SZERZENIE PRZESŁANIA SOLIDARNOŚCI** przez skontaktowanie się z losowo wybranymi adresatami, nawiązanie relacji z nimi oraz zachęcenie ich do odpowiedzi – podzielenia się swoją opinią.

**Warto pamiętać o tym, że to tylko jedno z wielu świąt, które możecie wykorzystać do pracy w uczniach i uczennicami jako okazję do wysyłania kartek. W poniższej tabelce znajdziecie wybór innych ważnych dat, które mogą stać się inspiracją do działania.*

DATA	OKAZJA
21 września	Międzynarodowy Dzień Pokoju
9 listopada	Dzień Walki z Faszyzmem i Antysemityzmem
16 listopada	Dzień Tolerancji
21 listopada	Dzień Życzliwości i Pozdrowień
10 grudnia	Dzień Praw Człowieka
18 grudnia	Międzynarodowy Dzień Migrantów
20 grudnia	Dzień Solidarności
27 stycznia	Dzień Dialogu z Islamem
20 lutego	Światowy Dzień Sprawiedliwości Społecznej
8 kwietnia	Międzynarodowy Dzień Romów
14 kwietnia	Dzień Ludzi Bezdomnych
24 kwietnia	Międzynarodowy Dzień Solidarności Młodzieży
29 kwietnia	Dzień Solidarności Międzypokoleniowej
5 maja	Dzień Walki z Dyskryminacją Osób Niepełnosprawnych
9 maja	Dzień Unii Europejskiej
17 maja	Międzynarodowy Dzień Przeciw Homofobii, Transfobii i Bifobii
21 maja	Światowy Dzień Różnorodności Kulturowej
20 czerwca	Światowy Dzień Uchodźcy

JAK WYŚLAĆ KARTKĘ – KROK PO KROKU

1. OGLĄDANIE ZDJĘĆ I ROZMOWA O ICH PRZESŁANIU

Omówienie zdjęć i szczerą rozmowa na ich temat są punktem wyjścia do tworzenia przez uczniów wiadomości zamieszczanych później na kartkach pocztowych. Twoją rolą jako edukatora lub edukatorki jest przeprowadzenie zajęć w taki sposób, żeby młodzież dostrzegła znaczeniową wielowymiarowość zdjęć, mogła wymienić się poglądami, zmierzyć się z własnymi stereotypami i uprzedzeniami oraz figurą Obcego.

Pokazywanie zdjęć **s. 66**
SŁOWNIK POJĘĆ:
Glosariusz: rozumienie obrazu **s. 53**
PRZYKŁADOWA SESJA:
Wspólne oglądanie zdjęć **s. 56**

2. GRY SŁOWNE I TWORZENIE WIADOMOŚCI

W tym ćwiczeniu zdjęcie stanowi podpowiedź w procesie pisania. Istnieje wiele możliwych inspiracji do tworzenia własnych tekstów: emocje towarzyszące odbiorowi fotografii, dyskusja z rówieśnikami, osobiste historie i wartości. Twoim zadaniem jest uważne prowadzenie dzieci w trakcie zajęć z pisania tekstów oraz podczas prezentacji (dzielenia się gotowymi pracami). Warsztat pisarski stymuluje wyobraźnię i kreatywność młodych osób oraz daje im przestrzeń, w której mogą stworzyć niepowtarzalne, a zarazem uniwersalne przesłanie do innych. Wskazówki skonstruowane są w taki sposób, by pomóc uczniom i uczennicom w wyborze formy tekstu.

Czym jest warsztat pisarski? **s. 77**
PRZYKŁADOWA SESJA:
Warsztat pisarski **s. 83**

3. POSZUKIWANIE ADRESATÓW

Dzieci wybierają osoby, którym wyślą kartki, korzystając – jeśli to możliwe – z drukowanych książek teleadresowych. Mogą także w ogóle nie adresować swoich kartek i skorzystać ze wsparcia lokalnych oddziałów Poczty Polskiej: poprosić o wrzucenie kartek do losowo wybranych przez listonoszy skrzynek (tę metodę zastosowało wiele szkół w poprzedniej edycji projektu w Polsce). Niezależnie od sposobu wyboru adresatów warto poświęcić chwilę na to, by dzieci wyobraziły sobie potencjalnego odbiorcę akcji. Wysyłek włożony w stworzenie mentalnego obrazu adresata (mimo że ten ostatni najprawdopodobniej pozostanie anonimowy) pomoże uczniom dostrzec wyjątkowość otaczających nas osób.

ODSETEK ODPOWIEDZI

Ważne, by przygotować młodych ludzi na to, że adresaci mogą nie odpowiedzieć na otrzymane wiadomości. Zazwyczaj na jedną klasę szkolną przypadają nie więcej niż dwie lub trzy odpowiedzi. Warto uświadomić dzieciom, że to i tak dużo. Wskaźnik odpowiedzi przy losowych wysyłkach na masową skalę zwykle wynosi poniżej jednego procenta! Indywidualne decyzje adresatów dotyczące tego, czy odpowiedzą nadawcom, w żadnym stopniu nie świadczą o wartości przeprowadzonej akcji. Warto też podkreślić zbiorowy wymiar działania: wiele osób zdobędzie nową wiedzę i świadomość, nawet jeśli nie będą mogły czy chciały odpowiedzieć. Czasami zdarza się też, że adresaci zwlekają z odpowiedzią kilka miesięcy. Aby przygotować młodzież na taką sytuację polecamy przeprowadzić ćwiczenie wstępne *Kto przeczyta moją kartkę* w rozdziale *Czym jest warsztat pisarski?*, a pod koniec działania pokazać uczniom pozytywny wpływ projektu niezależny od liczby otrzymanych odpowiedzi (ćwiczenia *Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą*).

Ćwiczenie: Kto przeczyta moją kartkę? **s. 78**
Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą **s.86**

4. PRZEPISANIE WIADOMOŚCI NA KARTKĘ POCZTOWĄ

Aby wiadomość zrobiła jak największe wrażenie, warto szczególną uwagę zwrócić na estetykę zapisu oraz zadbać o jasność przekazu. Nie należy jednak ograniczać ani narzucać formy wiadomości. Wszystkie konwencje są właściwe: rysunki, kaligrafia, ozdobne litery, kaligrama, kolaże itp.

Aby chronić dane osobowe nieletnich, upewnij się, że kartki podpisane są tylko pierwszymi imionami uczniów. Ważne jest jednak wskazanie klasy i szkoły – dzięki temu organizator projektu będzie mógł przesłać otrzymane odpowiedzi właściwym instytucjom.

5. WYSŁANIE KARTEK

Przed wysłaniem pocztówek można ponumerować znajdujące się na nich teksty: umożliwi to powiązanie ewentualnej odpowiedzi z konkretną wiadomością wysłaną przez ucznia lub uczennicę. Kartki, których używamy w projekcie, nie mają typowego formatu pocztówkowego; są składane na trzy części. Ważne więc, by przed wysłaniem kartek docisnąć linie zgięcia twardym przedmiotem, a nawet skleić krawędzie taśmą. Dzięki temu kartka nie rozklei się w drodze do adresata. Naklejenie znaczka (wystarczy najtańszy) jest zadaniem nadawcy. Zależnie od sytuacji zdobycie funduszy na znaczki może należeć do zadań osoby opiekującej się grupą; możliwa jest też sytuacja, w której każde z dzieci zdobywa znaczek we własnym zakresie. Jeśli sądzicie, że dla uczniów biorących udział w akcji może wiązać się to z trudnościami, zwróćcie się do organizatorów (Fundacji Szkoła z Klasą) o wsparcie i przesłanie odpowiedniej liczby znaczków. Jeśli chcecie nadać wysłaniu kartek wyjątkową oprawę, skontaktujcie się z urzędem pocztowym – być może jego naczelnik lub naczelniczka zgodzi się powitać klasę lub grupę na poczcie. Wszystkie odpowiedzi na wysłane kartki pocztowe będą służyć na adres polskiego organizatora programu, Fundacji Szkoła z Klasą. Fundacja odeśle szkołom i organizacjom wszystkie wiadomości zwrotne tak szybko, jak będzie to możliwe.

WZMACNIANIE PRZEKAZU AKCJI: KONTAKT Z LOKALNĄ PRASĄ

21 marca, w Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową, warto skorzystać z okazji, by nagłośnić ideę tolerancji i solidarności. Jeśli lokalna prasa poświęci temu tematowi uwagę, przygotuje to miejscową społeczność na waszą akcję i wzmocni jej efekt, zwiększy też szanse na otrzymanie odpowiedzi. Jest to również okazja do poruszenia tematu równości i różnorodności. Na tydzień przed akcją warto wysłać do gazet komunikat prasowy i zaprosić dziennikarzy na wydarzenie, które zorganizujecie w dniu wysyłki. Lokalna prasa może obserwować i relacjonować także ostatnie przygotowania i nadawanie kartek na poczcie. Dobrze, gdy dzieci i młodzież mogą uczestniczyć w tych kontaktach – dzięki temu dowiedzą się więcej o roli oraz sposobie pracy mediów.

6. OMÓWIENIE I PODSUMOWANIE PROJEKTU Z MŁODZIEŻĄ

Udział w akcji *Solidarność. Podaj dalej!* to dla uczniów i uczennic proces edukacyjny, któremu towarzyszą emocje, przemyślenia, nowe doświadczenia pracy w grupie. Ważne, by praca w projekcie została przez młodzież omówiona i podsumowana, a uczestnicy dostrzegli wpływ podjętych działań niezależnie od tego, czy otrzymają odpowiedzi na kartki.

Ćwiczenie: Kto przeczyta moją kartkę? s.78
Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą s.86

7. ODPOWIEDZI NA KARTKI I EWALUACJA DZIAŁANIA

Jeśli zdarzy się, że wasza grupa dostanie niewiele odpowiedzi, można potraktować to jako punkt wyjścia do dyskusji w klasie. Ważne jest, by wszyscy mogli wyrazić swoje emocje (także frustrację) oraz zadać pytania. Po zakończeniu akcji prosimy o przesłanie do Fundacji Szkoła z Klasą następujących informacji, które pozwolą podsumować wyniki projektu:

- * przykłady wysłanych tekstów (dwa lub trzy na grupę w zupełności wystarczą),
- * kopie artykułów z lokalnej prasy,
- * liczba wysłanych kartek pocztowych (pozwoli to prowadzić statystyki akcji w Polsce i określić jej wpływ).

Szczególnie ciekawe, poruszające i oryginalne teksty stworzone w ramach projektu *Solidarność. Podaj dalej!* mogą zostać opublikowane w prasie lokalnej lub krajowej, zamieszczone w mediach elektronicznych, pokazane na wystawach itd.

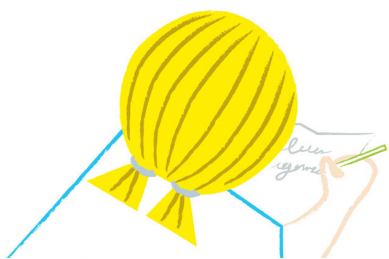
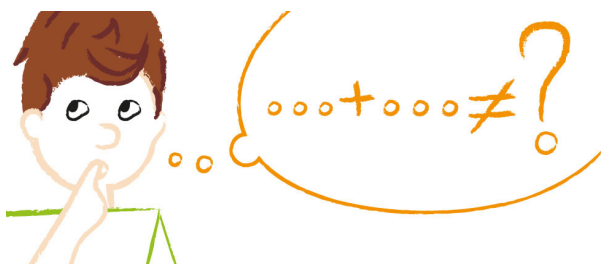
The diagram illustrates the components of the project cards and envelopes. It shows two main parts: the front of the envelope and the back of the card. Labels indicate where to place the return address, the sender's address, and the recipient's address. It also shows where to write the message and where to find the recipient's name. A large arrow points from the text 'Tu wpisujemy TEKST stworzony przez osoby uczestniczące' to the message area on the back of the card. Another arrow points to the bottom of the card with the text 'Tutaj powinno znaleźć się WYŁĄCZNIE pierwsze imię dziecka'.

SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ!

PRZEWODNIK DLA UCZNIÓW I UCZENNIC – O PROJEKCIE KROK PO KROKU

PO CO WYSYLAĆ KARTKĘ?

Razem z pocztówką wysyłacie przekaz o solidarności z adresatem lub adresatką. Zapraszacie ich też do zastanowienia się nad swoim sposobem myślenia i poglądami oraz do działania na rzecz bardziej tolerancyjnego społeczeństwa.

1. OGLĄDAMY I ANALIZUJEMY ZDJĘCIA

Podczas warsztatu wspólnie przyjrzyjcie się z bliska ośmiu zdjęciom, zastanówicie się nad nimi, będziecie dyskutować o swoich wrażeniach i poglądach, zadawać pytania, skupiać się na pracy fotografów i na tym, co chcieli przekazać. Dowiedziecie się, że zdjęcie można rozumieć na różne sposoby i że istnieje więcej niż jedna interpretacja fotografii.

2. ZASTANAWIAMY SIĘ, JAK POSTRZEGAMY INNYCH. BADAMY STEREOTYPY

Zapraszamy waszą grupę do refleksji na tematy poruszone przez autorkę lub autora zdjęć. Porozmawiacie o tym, jak postrzegacie innych ludzi i miejsca. Potem popracujecie nad stereotypami i uprzedzeniami, które mogą się przy tej okazji ujawnić.

- Czy wiecie, skąd wzięły się te myśli? Jakie doświadczenia, wiadomości, wartości i normy wpływają na wasze postrzeganie ludzi, miejsc, zdarzeń?
- Czy rozumiecie, skąd się biorą stereotypy i uprzedzenia, jakie czynniki wpływają na ich powstawanie? Dlaczego i w jaki sposób inni ludzie je wzmacniają?

3. PISZEMY WIADOMOŚCI

Następnie dostaniecie pocztówkę z jednym z ośmiu zdjęć i napiszecie na ich odwrocie wiadomości do nieznanego adresatów. Pomogą wam w tym ćwiczenia, które wykonacie podczas warsztatu pisarskiego. Wykorzystując swoje pomysły, stworzycie brudnopisy, a następnie przepiszecie gotowe wiadomości na pocztówki. Możecie je też dowolnie ozdobić i pokolorować. Podpiszecie się tylko imionami.

4. WYSŁANIE KARTEK

Należy:

- złożyć kartkę tak, aby nie otworzyła się w drodze do adresata,
- zaadresować kartkę, wykorzystując książkę teled adresową, bądź ustalić z urzędem pocztowym, że listonosze dostarczą niezaadresowane kartki do losowo wybranych osób,
- nakleić znaczek i wysłać!

...A CO POTEM?

Zakończyliście najważniejszą część akcji: podzieliliście się swoim punktem widzenia i wysłaliście kartki w świat jak listy w butelce. Przed wami jeszcze wspólne omówienie projektu i oczekiwanie na odpowiedź. Pamiętajcie, że czasem adresaci odpowiadają po jakimś czasie, czasami też nie odpowiadają wcale. **Jak myślicie, dlaczego tak się dzieje?**

SOLIDARNOŚĆ I BRATERSTWO

Agata Łuczyńska

Projekt *Solidarność. Podaj dalej!* narodził się w 2002 roku we Francji, a jego oryginalny tytuł brzmi *Jouons la carte de la fraternité*, czyli w dosłownym tłumaczeniu „zagrajmy kartą braterstwa”. Dlaczego zatem w Polsce zdecydowaliśmy się na tytuł, który tak dalece odbiega od oryginału?

Według słownika języka polskiego „braterstwo” (franc. *fraternité*) ma dwa znaczenia: „więzy pokrewieństwa łączące synów jednych rodziców” lub „uczucia braterskie, oparte na zaufaniu, szczerości, przyjaźni, solidarności”. W języku potocznym pojęcie to jest w zasadzie nieobecne – szczególnie w znaczeniu, w którym zostało użyte we francuskiej nazwie projektu. Od czasów rewolucji francuskiej *fraternité* jest jedną z podstawowych kategorii życia publicznego we Francji. Oznacza nie tylko wzajemną życzliwość i troskę o drugiego człowieka, ale też traktowanie się nawzajem z szacunkiem, bliskość oraz ciekawość drugiej osoby.

W Polsce natomiast wyraz ten, jeśli już jest używany, występuje zwykle w kontekście historycznym (w odniesieniu do rewolucji francuskiej) albo militarnym (mówi się o „braterstwie krwi” czy „braterstwie broni”). Rodzą się też pytania: czy braterstwo dotyczy w równym stopniu synów i córek? czy dziewczyny mogą żywić do siebie braterskie uczucia, czy też są to raczej uczucia siostrzane?

Także druga część tytułu wymagała namysłu. We francuskim projekcie wykorzystano grę słów: wyrażenie „zagrać kartą” (*jouons la carte*) przywołuje skojarzenie zarówno z grą w karty, w której można postawić na jakąś kartę (zaryzykować, podjąć wyzwanie), jak i z wysyłaniem kartek pocztowych (*carte postale*). Tymczasem polskie słowo „zagrajmy” przenosi nas bardziej w świat zabawy, a karta i kartka to dwie różne rzeczy.

Ostatecznie zdecydowaliśmy się zastąpić „braterstwo” słowem niosącym w Polsce równie silny ładunek emocjonalny i znaczeniowy. Dlatego cały projekt zatytułowaliśmy *Solidarność. Podaj dalej!*, co w naszym przekonaniu jest dużo bliższe oryginalnemu przesłaniu niż dosłowne tłumaczenie nazwy akcji.

Solidarność to jedno z najważniejszych słów polskiego życia publicznego. Tak nazywał się niezależny związek zawodowy i masowy ruch społeczny, który zmienił dzieje Polski i Europy. Polsce przyniósł niepodległość i zmianę ustroju politycznego. Przyczynił się do upadku komunizmu także w innych krajach bloku wschodniego. Zapoczątkował pokojową europejską rewolucję, która zmieniła życie milionów ludzi. Ideałami ruchu Solidarności były demokracja, otwarte społeczeństwo, odpowiedzialność za innych, dialog.

I chociaż dzisiaj Solidarność w Polsce nie jest już kojarzona tak jednoznacznie, a w ciągu 25 lat od odzyskania suwerenności funkcjonowała w wielu kontekstach i zyskiwała nowe znaczenia, to wciąż słowo to niesie silny ładunek emocjonalny i najlepiej oddaje wartości, które są sednem naszego projektu.

Dla ruchu solidarnościowego bardzo ważne były także postulaty niwelowania nierówności społecznych. Tymczasem transformacja ustrojowa, choć przyniosła nam wolność i rozwój gospodarczy, doprowadziła także do zwiększenia rozwarstwienia ekonomicznego w społeczeństwie oraz przyczyniła się do tego, że wielu ludzi poczuło się zepchniętych na margines życia społecznego.

Wiele problemów związanych z nierównościami społecznymi, takich jak nierówny dostęp do usług medycznych i edukacyjnych, liczba osób (także dzieci) żyjących poniżej progu ubóstwa czy niedostateczna troska instytucji publicznych o tych, którzy znajdują się w trudnej sytuacji ekonomicznej, jest nadal aktualnych. Młodzi ludzie – zwłaszcza ci z słabiej rozwiniętych regionów Polski, wsi i małych miast – obawiają się o swoją przyszłość. Podejmują prace, które nie dają gwarancji stałego zatrudnienia ani możliwości uniezależnienia się od rodziców. Ten stan rzeczy pogłębiają stereotypy związane ze statusem społeczno-ekonomicznym.

Badania potwierdzają, że wielu Polaków nie czuje też solidarności z uchodźcami (IBRIS, czerwiec 2017) – ludźmi, którzy uciekają z własnych domów przed wojną lub prześladowaniami. Bezwiednie ulegamy lękowi podsycanemu przez populistycznych polityków i przez media, które przyciągają odbiorców, grając na takich emocjach jak lęk i nienawiść.

Polska nie stała się też niestety krajem wolnym od dyskryminacji ze względu na wiek, płeć, wyznanie, kolor skóry, narodowość czy orientację psychoseksualną. Ciągłe jest tu wiele do zrobienia, a stereotypy i uprzedzenia wobec innych same nie znikną. Jeśli nie kontaktujemy się i nie współpracujemy z tymi, których uważamy za Obcych, nie jesteśmy ich ciekawi, to podziały się pogłębiają: zamiast coraz bliżej jest nam do siebie coraz dalej, mimo że mieszkamy w jednym kraju, mieście, na jednej ulicy.

I oto mamy paradoks: w Polsce, kraju Solidarności, coraz bardziej oddalamy się od siebie nawzajem. Polaryzujemy się, przestajemy rozmawiać, interesować się innymi i próbować się porozumieć. Coraz trudniej żyje nam się obok siebie.

Dlatego w projekcie *Solidarność. Podaj dalej!* razem z młodymi ludźmi i ich nauczycielami oraz nauczycielkami stawiamy sobie pytania:

- Czy solidarność jest jeszcze potrzebna w dzisiejszych czasach?
- Czy Polska i Europa byłyby lepsze, gdybyśmy byli bardziej solidarni?
- Jak sprawić, żebyśmy w codziennym życiu czuli się odpowiedzialni za siebie nawzajem i pomagali innym, mimo że wiele nas dzieli?
- Co musimy w sobie zmienić, żebyśmy byli bardziej otwarci na różnie definiowanych Obcych i by pierwszą reakcją na kontakt z innością była nie obawa czy niechęć, ale ciekawość i empatia?
- W jaki sposób zarazić ideą solidarności (braterstwa) innych?

Tym zagadnieniom poświęcony jest nasz projekt, w którym biorą udział młodzi ludzie z różnych europejskich krajów: Francji, Chorwacji, Hiszpanii i Polski.

Liczymy, że doświadczenia wyniesione z projektu pomogą młodym ludziom dostrzec i przemyśleć wyzwania, z którymi mierzą się osoby spoza ich najbliższego otoczenia – w swoim państwie, ale też w innych krajach. Wierzmy też, że pozwolą młodzieży pogłębić rozumienie własnych dylematów i problemów oraz pokażą, jak lepiej sobie z nimi radzić.

Mamy nadzieję, że program *Solidarność. Podaj dalej!* zmieni nastawienie młodych ludzi – już teraz lub w dorosłym życiu. Że będą bardziej skłonni, by – zamiast czekać, aż ktoś inny (państwo, urząd, eksperci czy sąsiad) rozwiąże problemy lokalnej, narodowej i europejskiej wspólnoty – wziąć sprawy w swoje ręce. I że nie będą tego robić przeciwko innym, ale z troską o nich.

Wierzmy, że taka ponadnarodowa praca na rzecz solidarności w Europie jest dziś niezmiernie potrzebna.

TKACZ SOLIDARNOŚCI

Abdenmour Bidar, filozof

Moim zdaniem naszym najpilniejszym obowiązkiem – zarówno osobistym, jak i zbiorowym – jest wspólne naprawianie podartej osnowy świata.

Zbyt wiele potrzebnych nam więzi, z których czerpiemy siłę, jest dziś napiętych lub zerwanych. Nasz związek z naturą jest w kryzysie z powodu nadmiernej eksploatacji zasobów planety. Więzy z innymi są zagrożone przez nierówność, ubóstwo i konflikty, które dzielą społeczeństwa zarówno wewnątrz narodów, jak i między nimi. Zbyt wielu z nas nie ma więzi z samymi sobą i przeżywa życie pozbawione znaczenia i punktów odniesienia.

W tym kryzysie powiązań solidarność może pomóc nam na trzy sposoby: odnowić synergię z naturą, dać pokój i sprawiedliwość, a wreszcie odmienić nas samych, pozwalając odkryć harmonię w życiu i nadać mu znaczenie. Zadaniem każdego i każdej z nas jest tworzenie **ekosystemów solidarności**, w których więzi będą mogły zdrowieć i rosnąć w siłę.

Powinniśmy wyjść od pytania: jaka jest moja rola w solidarności? Po nim następują kolejne: jak mogę przyłączyć się do tego zbiorowego wysiłku? jak mogę zostać „tkaczem”, kimś, kto tworzy nowe więzi i połączenia?

Tkaczy jest więcej, niż nam się wydaje, i potrzebują oni naszego wsparcia. Działają w sferach takich jak ekologia, socjologia czy duchowość. Poświęcają czas sobie samym, słuchają pieśni tego świata, dzielą się, zamiast ignorować innych lub z nimi walczyć. Są zdeterminowani, by zmieniać swoje życie zarówno codziennie, małymi kroczkami, jak i długofalowo, za sprawą poważnych zobowiązań. Działają tam, gdzie się znajdują – wśród sąsiadów, w miejscowej społeczności, poprzez pracę w lokalnych organizacjach.

Nie ma nic prostszego od zostania tkaczem solidarności. Przestań myśleć, że „nic nie możesz zrobić”, przestań trwać! Poczuj oburzenie z powodu zatrucia środowiska, losu migrantów, bezsensownej rutyny: podróż do pracy – praca – sen. Użyj tego oburzenia, niech pomoże ci krzyknąć: dość!

Zacznij inne życie – małymi kroczkami odbudowując więzy, które najmocniej nas inspirują. Razem uda nam się zebrać energię potrzebną, by uratować ludzkość i naszą planetę.

O ZNACZENIU GOŚCINNOŚCI¹

– PODSTAWY SOLIDARNOŚCI MIĘDZY LUDŹMI

Lana Pavić, politolożka

Jak możemy myśleć o solidarności w czasach, w których nie docenia się różnic, a reklamuje się druty, które wywołują cierpienie uchodźców? Wierzę, że odpowiedź na to pytanie leży w ponadczasowej etyce gościnności, czyli „podania pomocnej dłoni” Innemu, potrzebującemu, obcemu. Zasady gościnności znane były już starożytnym Grekom, których bogowie bezwzględnie wymagali, by wspierać obcego wędrowca. Etykę gościnności rozwinęli stoicy, którzy wierzyli, że rozum nakazuje traktować się wzajemnie z uczciwością, szacunkiem, po ludzku. Na przykład Hierokles widział życie z innymi jako koncentryczne kręgi. Największy z nich symbolizował ludzkość, mniejsze – różne grupy ludzi. Zachęcał do ciągłego rysowania nowych kręgów, co uczyło postrzegać osoby z szerszych kręgów tak ja te z najbliższego. Epiktet wyznawał złotą zasadę, według której należało „traktować innych tak, jak chcemy być traktowani”. Nauczanie Chrystusa nie różniło się znacząco od tej złotej reguły, nakazywał on bowiem kochać bliźniego jak siebie samego. Ta tradycja religijna i filozoficzna znalazła swoich następców w filozofii moralnej nowożytności, której kulminacją był oświeceniowy projekt wiecznego pokoju. Ten zaś nie może istnieć bez kosmopolitycznego prawa Kanta, opartego na idei uniwersalnej gościnności, zgodnie z którą obcokrajowiec nigdzie na Ziemi ma nie spotkać się z wrogością.

Zamiast jednak pójść za pozytywną myślą oświecenia, dwudziestowieczna Europa pograżyła się w mroku: kolektyw odebrał prawa jednostce, solidarność zniknęła ze stosunków międzynarodowych, a braterstwo zostało zastąpione przez prymat narodu. Ale nawet w najmroczniejszych czasach potęga gościnności nie zniknęła, lecz przetrwała dzięki odważnym jednostkom, które sprzeciwiały się potędze konformizmu – nieznanymi strażnikami gościnności ratowali Innych, ryzykując własnym życiem, ale zarazem ratowali cały świat.

Współcześni teoretycy relacji międzynarodowych twierdzą, że edukacja jest kluczem do globalnej sprawiedliwości. Osadzona w wolności, współpracy i braterstwie edukacja to najlepsze, co możemy dać młodym ludziom. Na nauczycielach i nauczycielkach ciąży ogromna odpowiedzialność, bo w Chorwacji wciąż nie ma przedmiotów, na których uczono by odpowiedzialności obywatelskiej, gościnności, współpracy i pokoju. Dlatego solidarność powinna być częścią całego procesu edukacji. Tylko tak możemy uczyć dzieci, jak być dobrymi ludźmi – takimi, którzy niosą światło solidarności nawet w najgłębszą ciemność.

¹gościnność – rodzaj pozytywnej/przyjaznej interakcji między osobami z różnych grup kulturowych, narodowych, religijnych lub politycznych

BRATERSTWO

W WIELOKULTUROWYM ŚWIECIE

dr Luis María Cifuentes Pérez

Wszystkie tradycje moralne i religijne, podobnie jak humanistyczna tradycja filozoficzna, broniły zawsze złotej zasady: „czyń innym tak, jakbyś chciał, aby czyniono tobie”. Innymi słowy, powinniśmy traktować ludzi jak braci – osoby równe nad pod względem praw i godności.

U podstaw idei braterstwa, która realizuje się w naszym podejściu do bliźniego, leży myśl, że ludzie tworzą wielką rodzinę, Ludzkość, i współdzielą ten sam los. Chrześcijaństwo niewątpliwie położyło pod tę myśl fundament teologiczny, uznając nas wszystkich za dzieci Boga i braci w Chrystusie, lecz to oświecony humanizm XVIII wieku nadał tej myśli perspektywę świecką. Później, w XX wieku, za sprawą międzynarodowego porozumienia myśl ta została ona odwzorowana w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

W Hiszpanii idea braterstwa przez wiele lat kojarzona była z katolicyzmem. Istniały jednak ruchy, które nadawały temu słowu nowe znaczenie. W drugiej połowie XIX wieku, pośród intensywnych walk politycznych i w obliczu ingerencji kościoła w działanie partii politycznych, Wolny Instytut Naukowy (Institución Libre de Enseñanza) odwoływał się do idei świeckiego humanizmu, wolnego od wszelkich dogmatów religijnych. Wizja ta nie zdobyła jednak popularności w hiszpańskim społeczeństwie i była marginalizowana, czemu towarzyszyły prześladowania humanistów. W XX wieku Druga Republika broniła idei braterstwa wywodzącej się z socjalizmu. Wartość braterstwa powiązana była z żądaniem społeczno-ekonomicznej sprawiedliwości i równości, solidarności osób walczących o godne, ludzkie warunki życia. Ten świecki i solidarny humanizm był w Hiszpanii spychany na boczny tor kultury, a nawet prześladowany pod dyktando generała Franco, który starał się wymazać wszelkie ślady zsekularyzowanej ideologii ze sfery edukacyjnej (i w zamian narzucić idee dobroczynności i braterstwa zgodne z rozumieniem Kościoła katolickiego).

Podsumowując, można powiedzieć, że słowo „braterstwo” w języku hiszpańskim pojawia się głównie w kontekstach społecznych związanych z katolicyzmem, a organizacje pozarządowe odwołują się raczej do solidarności niż braterstwa. Dominacja wyznania katolickiego w Hiszpanii była na tyle istotna, że świeckiemu humanizmowi nie udało się jeszcze zaistnieć w świadomości opinii publicznej: wyrazić autonomicznym, jasnym i pozytywnym językiem poglądu, że świeckie braterstwo i świecki humanizm to ruchy wspierający emancypację społeczną wszystkich obywateli.

PREZENTACJA PARTNERÓW

Liga Edukacji – Francja

Liga Edukacji (La Ligue de l'enseignement) jest jedną z największych francuskich organizacji zajmujących się edukacją nieformalną. Została założona w 1866 roku. Jej celem jest zagwarantowanie dostępu do edukacji wszystkim niezależnie od wieku, pochodzenia czy zamożności. Promuje świeckie społeczeństwo, solidarność obywateli i aktywną obywatelskość. 102 federacje La Ligue de l'enseignement i ich 26 tysięcy organizacji członkowskich prowadzi działania w dziedzinie kultury, edukacji i uczenia się przez całe życie, a także kultury i mediów, pracy społecznej, działań rekreacyjno-edukacyjnych, na rzecz środowiska i zrównoważonego rozwoju, sportu dla wszystkich i międzynarodowej solidarności.

@ <https://laligue.org/>

Fundacja CIVES – Hiszpania

Fundacja CIVES (Fundación CIVES) od ponad 10 lat pracuje nad osiągnięciem pełnego obywatelstwa w Społecznym i Demokratycznym Państwie Prawa. Fundacja specjalizuje się w promowaniu edukacji opartej na wartościach. Edukacja to dla niej środek wychowywania obywateli i obywaterek wyznających demokratyczne wartości, oparte na solidarności, krytycznym myśleniu, interkulturowości i tolerancji. Jej polem działania są, z jednej strony, szkolenia dla nauczycieli i nauczycielek dotyczące demokratycznego obywatelstwa i praw człowieka, a z drugiej – promowanie obywatelstwa europejskiego poprzez inicjatywy, których celem jest zbliżanie obywateli do instytucji europejskich i wkład w tworzenie bardziej partycypacyjnej demokracji.

@ <http://www.fundacioncives.org/>

Centrum Badań nad Pokojem – Chorwacja

Centrum Badań nad Pokojem (Centar za Mirovne Studije) to obywatelskie stowarzyszenie non-profit zajmujące się przemianami społecznymi, oparte na zasadach niestosowania przemocy, budowania pokoju i poszanowania praw człowieka, łączące edukację, badania, rzecznictwo i aktywizm. CMS skupia się na badaniach opartych na polityce i aktywizmie w dziedzinie praw człowieka, budowania pokoju i edukacji. Działa również na rzecz promowania i wspierania wartości niestosowania przemocy, sprawiedliwości, poszanowania praw człowieka i akceptacji różnic. CMS prowadzi programy w następujących trzech obszarach: walka z ksenofobią, rasizmem i dyskryminacją ze względu na pochodzenie; edukacja o pokoju i promocja niestosowania przemocy; promocja społecznej i ekonomicznej solidarności oraz program bezpieczeństwa.

@ <https://www.cms.hr/en>

Fundacja Szkoła z Klasą – Polska

Fundacja Szkoła z Klasą jest organizacją pozarządową zajmująca się edukacją. Powstała w 2015 roku na bazie doświadczeń programu Szkoła z Klasą – jednej z największych i najbardziej rozpoznawalnych ogólnopolskich akcji społecznych, działającej od 2002 roku, w którą zaangażowało się już prawie 10 tysięcy szkół, 120 tysięcy nauczycieli i ponad milion uczniów. Nasze programy prowadzone są na skalę krajową, wspierają rozwój kompetencji XXI wieku i kształcą młodych ludzi na świadomych i aktywnych obywateli. Pomagamy szkołom stać się miejscem przyjaznym, otwartym i zaangażowanym w rozwiązywanie problemów społecznych, wspierającym różnorodność, takim gdzie panują relacje oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Wspieramy nauczycieli i nauczycielki oraz dyrektorów i dyrektorki w rozwijaniu wśród uczniów krytycznego myślenia i wiary we własne możliwości, zachęcamy młodych ludzi do działania na rzecz innych, uczymy pracy zespołowej i odpowiedzialności za własne uczenie się.

@ <https://www.szkoiazklasa.org.pl>

ŁAŃCUCH DYSKRYMINACJI

CZYM JEST STEREOTYP?

Stereotypy to rozpowszechnione w danej grupie opinie, przekonania, reprezentacje czy schematy poznawcze, dotyczące innych grup społecznych czy kulturowych.

Stereotypy są:

- ▲ **PROSTE:** nadmiernie upraszczają świat i są nieskomplikowane w formie.
- ▲ **POWSZECHNE:** mają społeczny charakter i są w mniejszym lub większym stopniu podzielane przez ogół.
- ▲ **NABYWANE:** dziedziczone społecznie i kulturowo, przekazywane z pokolenia na pokolenie, zawierają uogólnione sądy; Inni, Obcy są postrzegani jako bardzo różni od nas samych, często gorsi, ale bardzo podobni między sobą. Bardzo ogólna informacja o całej grupie ludzi przekładana jest na opinię o jednej osobie i odwrotnie.
- ▲ **TRWAŁE, SZTYWNE, TRUDNE DO ZMIANY:** często niemożliwe do zweryfikowania, odporne na niezgodne z nimi informacje. Raz nabyte przekonanie, szczególnie w dzieciństwie, jest trudne do zmiany.

 Oprac. na podstawie: *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Kraków 2010.
Dostępny w internecie: <http://www.idealzmiany.pl/publikacjeplik/Antydyskryminacja.pdf>

schemat myślowy generalizacja ogólniki
sztywne nabywane
trwałe stereotypy proste
powszechne opinie
komunały klisze frazesy przesady

CZYM SĄ UPRZEDZENIA?

Upředzenie to negatywna postawa wobec zdefiniowanej społecznie grupy i każdej osoby, która jest postrzegana jako jej członek lub członkini¹.

Według klasycznych znawców tematu (takich jak Gordon Allport) upředzenia oparte są zazwyczaj na stereotypach, które stanowią ich poznawczą podstawę. Upředzenia zawierają jednak także drugi kluczowy komponent – emocje. Element poznawczy (stereotyp) i afektywny (odczucie) mogą, lecz nie muszą występować razem. Zdarza się, że osoba żywi określone uczucie do pewnej grupy ludzi, mimo że nie potrafi opisać jej stereotypu. Antysemityzm jest jednym z przykładów upředzeń nie zawsze podbudowanych wiedzą, choćby nawet stereotypową.

 Oprac. na podstawie: *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Kraków 2010. Dostępny w internecie: <http://www.ideazmiany.pl/publikacjepliki/Antydyskryminacja.pdf>

stereotypy postawa
 uczucia niechęć nietolerancja
 grupy społeczne upředzenia emocje
 komponent poznawczy
 uproszczenie opinie

CZYM JEST DYSKRYMINACJA?

Dyskryminacja to nierówne traktowanie ze względu na określone przesłanki, takie jak pochodzenie, płeć, niepełnosprawność itp. Może dotyczyć różnych obszarów życia: zatrudnienia (zarówno procesu rekrutacji, jak i możliwości awansu zawodowego), dostępu do mieszkań, towarów i usług, edukacji, a także zachowań w przestrzeni publicznej.

rasizm seksizm
 antysemityzm bezpośrednia
 ableizm dyskryminacja pośrednia
 orientacja seksualna islamofobia
 ageizm klasizm romofobia

¹R. D. Ashmore, *Prejudice: Causes and cures* [w:] *Social psychology: social influence, attitude change, group processes, and prejudice*, red. B. E. Collins, Reading MA 1970.

W polskim kodeksie pracy istnieje 13 przesłanek prawnie chronionych, ze względu na które dyskryminacja jest zakazana.

Należą do nich: płeć, wiek, niepełnosprawność, rasa, religia, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkowa, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientacja seksualna, a także zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy (*Kodeks pracy, Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku, Dz.U. z 1974 roku, nr 24, poz. 141 z późn. zm.*).

 Oprac. na podstawie: *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Kraków 2010.
Dostępny w internecie: <http://www.ideazmiany.pl/publikacjepliki/Antydyskryminacja.pdf>

Dyskryminacja może przybierać różne formy, takie jak:

▲ DYSKRYMINACJA BEZPOŚREDNIA

O dyskryminacji bezpośredniej mówimy, kiedy konkretna osoba jest traktowana gorzej niż inna jednostka w porównywalnej sytuacji ze względu na jedną lub kilka cech prawnie chronionych.

Przykład:

Pracodawca odrzuca kandydaturę osoby ubiegającej się o pracę z powodu jej płci (pomimo porównywalnych lub wyższych kompetencji woli zatrudnić mężczyznę niż kobietę), niepełnosprawności, wyznania itp.

▲ DYSKRYMINACJA POŚREDNIA

Z dyskryminacją pośrednią mamy do czynienia, jeśli przepis, zasada, praktyka lub kryterium, choć wydają się neutralne, w praktyce mają negatywny wpływ na osoby należące do określonej grupy.

Przykład:

Wynajmujący mieszkanie wymaga wpisania do umowy numeru polskiego dowodu osobistego i nie zgadza się na zastąpienie go żadnym innym dokumentem. Tym samym uniemożliwia wynajęcie lokalu cudzoziemcom – nie wprost z powodu ich narodowości, ale ze względu na przyjętą zasadę, które nie mogą spełnić osoby bez polskiego obywatelstwa.

▲ MOLESTOWANIE

Molestowanie to niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby oraz stworzenie onieśmiałej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery. Zachowanie to jest motywowane niechęcią lub uprzedzeniami wobec konkretnej osoby noszącej cechę prawnie chronioną. Rodzajem molestowania i formą dyskryminacji ze względu na płeć jest molestowanie seksualne (niepożądane zachowania i wypowiedzi o charakterze seksualnym).

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 Równe traktowanie w zatrudnieniu [online], *Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku. Kodeks pracy* (Dz.U. z 1974 roku, nr 24, poz. 141 z późn. zm.), rozdz. 2a [dostęp 28.10.2017]. Dostępny w internecie: <http://www.prawo.egospodarka.pl/kodeksy/kodeks-pracy/4-rozdzial-ii-a-rowne-traktowanie-w-zatrudnieniu.html>

 Mam Prawo: www.mam-prawo.org

 Stowarzyszenie Interwencji Prawnej: www.interwencjaprawna.pl

 Helsińska Fundacja Praw Człowieka: www.hfhr.pl

 Rzecznik Praw Obywatelskich: www.rpo.gov.pl

 Portal wiedzy, definicje, opracowania, filmoteka: www.rownosc.info

Dyskryminacja w różnych formach (bezpośredniej i pośredniej) oraz na różnych poziomach (indywidualnym, instytucjonalnym i strukturalnym), może przybierać też specyficzne odmiany w odniesieniu do poszczególnych grup, tworząc zjawiska opisywane jako „izmy”.

„Izmy” (np. rasizm, seksizm) to złożenie różnych stereotypowych przekonań, uprzedzeń i dyskryminujących zachowań między grupami; zwykle „składają się z systemów idei, przekonań i opinii wyrażanych przez jedną grupę do innych i zazwyczaj są wplecione w jej strukturę społeczno-kulturową. Tworzą zatem pewną ideologię, którą można przekazywać z pokolenia na pokolenie”².

W następujących rozdziałach publikacji bardziej szczegółowo opisujemy wybrane „izmy”. Skupiamy się przy tym na tych postawach i przesłankach dyskryminacji, które wydają nam się szczególnie istotne w obecnej sytuacji społecznej w Polsce. Zdajemy sobie sprawę z tego, że wybór ten jest subiektywny, a także z konieczności upraszcza problem dyskryminacji, pomijając chociażby kwestię dyskryminacji krzyżowej (np. krzyżowanie się uprzedzeń związanych z płcią z uprzedzeniami ze względu na stopień sprawności lub pochodzenie etniczne – niepełnosprawna kobieta, kobiety romskie). Mamy jednak nadzieję, że opis „izmów” pomoże uporządkować wiedzę dotyczącą uprzedzeń wobec konkretnych grup społecznych.

²D. Matsumoto, L. Juang, *Psychologia międzykulturowa*, s. 109.

JAK WYGLĄDA DYSKRYMINACJA

PRZEJAWY DYSKRYMINACJI W ŻYCIU CODZIENNYM

SEKSIZM CODZIENNY

Seksizm to postawa dyskryminująca związana z płcią i przypisywanymi jej cechami. Może przybierać postać deprecjonujących uwag, zaczepki na ulicy, komentarzy dotyczących wyglądu, obelg, gróźb itp. „Seksizm codzienny” to określenie nazywające zachowania i poglądy rozpowszechnione w zwyczajnych sytuacjach (w przekazach reklamowych, w środowisku zawodowym czy w miejscach publicznych, na przykład na ulicy).

Z konsultacji przeprowadzonych przez Wysoką Radę ds. Równości Kobiet i Mężczyzn w marcu 2015 roku wynika, że „100% kobiet korzystających ze środków transportu zbiorowego padło ofiarą molestowania seksualnego lub ataku na tle seksualnym co najmniej raz w życiu, choć być może nie wiedzą, że właśnie tak określa się to, czego doświadczyły. Najbardziej narażone są młode kobiety. W ponad 50% przypadków pierwszy przypadek molestowania ma miejsce przed ukończeniem 18. roku życia”.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

Fundacja Autonomia: www.autonomia.org.pl

Fundacja Feminoteka: www.feminoteka.pl

Fundacja Przestrzeń Kobiet: www.przestrzekobiet.pl

Mamy Głos: www.mamyglos.weebly.com

Fundusz Feministyczny: www.femfund.pl

Porozumienie Kobiet 8 marca: www.manifa.org

Fundacja Przestrzeń Kobiet: www.przestrzekobiet.pl

Dziewuchy Dziewuchom: www.dziewuchydziewuchom.pl

Codziennik Feministyczny: www.codziennikfeministyczny.pl

„Kosmos” – czasopismo dla dziewczynek

Aktualna sytuacja

13 kwietnia 2015 roku Polska ratyfikowała *Konwencję o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*: dokument, który „uznaje strukturalny charakter przemocy wobec kobiet za przemoc ze względu na płeć, oraz fakt, że przemoc wobec kobiet stanowi jeden z podstawowych mechanizmów społecznych, za pomocą którego kobiety są spychane na podległą wobec mężczyzn pozycję”. Z drugiej jednak strony w ostatnich latach pojawiły się propozycje zmian prawnych, które w przekonaniu wielu osób uderzają w prawa kobiet. Przykładem może być tzw. ustawa antyaborcyjna, utrudnienie dostępu do antykoncepcji awaryjnej lub dyskusja wokół przepisów dotyczących opieki okołoporodowej. Jednocześnie organizacje pozarządowe zajmujące się przeciwdziałaniem dyskryminacji ze względu na płeć spotykają się z trudnościami, takimi jak wycofanie publicznego finansowania (sprawa Fundacji Autonomia z Krakowa).

Próby zmiany prawa zaowocowały oddolnymi inicjatywami kobiecymi, wyrażającymi sprzeciw wobec polityki dotyczącej spraw kobiet. Największym i najgłośniejszym z tych wydarzeń był Czarny Protest, zorganizowany 3 października 2016 roku przez grupy kobiece w całej Polsce. Na ulice wyszły dziesiątki tysięcy kobiet, a drugie tyle ubrało się tego dnia na czarno. Protest był relacjonowany w mediach na całym świecie.

OD HOMOFOBII DO LGBT-FOBII

Homofobia to uprzedzenie wobec osób homoseksualnych lub, w szerszym rozumieniu, nieheteronormatywnych. Wśród postaw dyskryminujących osoby LGBTQ (skrót określający lesbijki, gejów, osoby biseksualne, transpłciowe/transseksualne oraz queer, z ang. *Lesbian Gay Bisexual Transsexual/Transgender Queer*), wyróżniamy także bifobię (uprzedzenie wobec osób biseksualnych) oraz transfobię (uprzedzenie wobec osób transpłciowych).

Dyskryminacja ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową to nierówne traktowanie – wykluczanie, ograniczenie lub faworyzowanie – w związku z prawdziwą bądź domniemaną orientacją seksualną lub poczuciem przynależności do określonej płci.

Przykładami tego rodzaju dyskryminacji są: odrzucenie, pomijanie w zatrudnieniu, wykluczenie i akty przemocy (słownej, fizycznej, niszczenie mienia) wobec osób LGBTQ lub postrzeganych jako takie; szczególnie osób, których wygląd i zachowanie nie odpowiadają „męskim” stereotypom dotyczącym mężczyzn i „kobietym” stereotypom dotyczącym kobiet.

www.kph.org.pl

Homo-, bi- i transfobia oparte są na powiązaniu ról społecznych z płcią społeczno-kulturową, czyli na wizji świata, w której przedstawiciele i przedstawicielki określonej płci nie mogą odejść od ról uznawanych przez społeczeństwo za naturalne, różne i uzupełniające się. Role te skonstruowane są w taki sposób, by usprawiedliwiać podległość kobiet (postrzeganych jako słabsza płeć) wobec mężczyzn, a tym samym także ekonomiczną, psychiczną i symboliczną zależność kobiet. Widoczność par jedнопłciowych, która podaje w wątpliwość rzekomo uniwersalne i konieczne uzupełnianie się płci, wywołuje silne reakcje osób homo-, bi- i transfobicznych, szczególnie heteroseksualnych mężczyzn, dla których oznacza utratę władzy lub zakwestionowanie ich wzorca męskości.

Chociaż Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne od 1973 roku nie uznaje już homoseksualności za zaburzenie psychiczne, Światowa Organizacja Zdrowia wprowadziła podobną zmianę dopiero 17 maja 1990 roku. Od tego czasu 17 maja każdego roku obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Walki z Homofobią i Transfobią.

Aktualna sytuacja

Sytuacja prawna osób LGBT w Polsce nie zmieniła się od 2003 roku, kiedy w kodeksie pracy wprowadzono zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną. Jak dotąd jednak nie udało się doprowadzić do uznania orientacji psychoseksualnej za jedną z przesłanek przestępstw z nienawiści, uprościć procedury korekty (uzgodnienia) płci, a Polska, obok Bułgarii, Łotwy, Litwy, Rumuni i Słowacji, pozostaje na liście krajów UE, których prawo nie pozwala na związki i małżeństwa osób tej samej płci. Wyklucza to możliwość formalnego założenia w Polsce rodziny przez osoby homoseksualne, a także te osoby transpłciowe, które po uzgodnieniu płci chcą pozostać w małżeństwie zawartym przed korektą.

Jeśli chodzi o sytuację młodych osób LGBTQ (lub odbieranych jako takie) w szkołach, jest ona jeszcze gorsza. 7 września 2017 roku samobójstwo popełnił czternastoletni Kacper z Górczyna. Jest to drugi nagłośniony przez media przypadek – po historii Dominika z Bieżunia – młodej osoby, która w ostatnim czasie targnęła się na swoje życie na skutek homofobicznej przemocy rówieśniczej. Ogólnopolska akcja Tęczowy Piątek organizowana pod patronatem Kampanii Przeciwko Homofobii spotkała się z ostrą krytyką instytucji publicznych.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 M. Pogorzelska oraz uczniowie z Liceum Ogólnokształcącego w Kędzierzynie-Koźlu, *Homofobia w szkole – jestem przeciw. Działania antyhomofobiczne w przestrzeni szkolnej i w środowisku lokalnym* [w:] *Próbki, wykreje, wzorniki. Dobre praktyki Szkoły Tolerancji*, red. M. Dobiasz, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2016, [dostęp 18.10.2017]. Dostępny w internecie: <https://biblioteka.ceo.org.pl/sites/default/files/CEO%20szko%C5%82a%20tolerancji.pdf>

 M. Pogorzelska, *Razem przeciw homofobii – scenariusz lekcji* [online] Centrum Edukacji Obywatelskiej, [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie: <https://biblioteka.ceo.org.pl/szkola-tolerancji/m-pogorzelska-razem-przeciw-homofobii>

 Lekcja równości. Jak prowadzić działania antidyskryminacyjne, [online] red. J. Świerszcz, Kampania Przeciw Homofobii, Warszawa 2015 [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie: <https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2015/05/lekcja-dzialania-www.pdf>

@ Kampania Przeciw Homofobii: www.kph.org.pl

@ Lambda: www.lambda.org.pl

@ Tęczowe Rodziny: www.teczowerodziny.org

@ Fundacja Transfuzja: www.tranfuzja.org

RASIZM

Nie sposób mówić o rasizmie bez odwołania się do słowa „rasa”. Koncepcja rasy wielokrotnie poddawana była dyskusji, a samo pojęcie ma wiele znaczeń i bywa mylnie rozumiane oraz używane.

W tradycyjnym, podręcznikowym ujęciu ideologie rasistowskie dzielą ludzi na różne rasy, twierdząc, że podział ów jest uwarunkowany biologicznie i że rasy mają odmienne cechy umysłowe wynikające z genetyki (teza ta została jednoznacznie obalona przez naukowców). Ideologie te tworzą też hierarchię owych „biologicznych ras” – ta kolonialna praktyka była powszechna aż do drugiej wojny światowej. W szerszym rozumieniu termin rasizm dotyczy dyskryminacji grup etnicznych uznawanych za nienależące do „rasy białej” (czyli przede wszystkim do białych Europejczyków i Amerykanów) nie tylko ze względu na ich rzekome cechy biologiczne, ale także ze względu na ich przynależność kulturową i przypisywane im cechy, które podlegają ocenie, uznawane są za trudne lub niemożliwe do zmiany (definicja za Johannesem Zengerem).

Z prawnego punktu widzenia nie istnieje jedna, obowiązująca definicja rasizmu, jednak kodeks karny (art. 256 i 257) zabrania nawoływania do nienawiści oraz publicznego znieważania z powodu przynależności rasowej. Dyskryminacja na tle rasowym to nierówne traktowanie, obraźliwe uwagi lub akty przemocy mające na celu poniżenie osoby na podstawie jej wyglądu (rozumianego jako „rasa”).

W polskim kontekście rasizm wiąże się często także z szerszym zjawiskiem: agresywnym nacjonalizmem, któremu towarzyszą silne postawy antyimigracyjne. Widać to chociażby na przykładzie wzrastającej niechęci wobec Ukraińców, którzy mimo przynależności do rzekomej „białej rasy” spotykają się często z uprzedzeniami ze strony Polaków.

 Zakaz dyskryminacji pracowników [online], Mam Prawo [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie: <http://mam-prawo.org/opcje/jestem-cudzoziemcem-w-polsce/zagadnienia-ogolne/zakaz-dyskryminacji>

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 D. Cieślukowska, *Rasizm* [online], Równość.info [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie: www.rownosc.info/dictionary/rasizm

 Stowarzyszenie Nigdy Więcej: www.nigdywiecej.org

ABLEIZM (ang. *ableism, disableism, handicapism*), czyli dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność

Jest to przekonanie, że niepełnosprawność jest czymś negatywnym, co w miarę możliwości powinno być leczone, naprawiane lub eliminowane. Na ableizm składa się zestaw przekonań i zachowań, które zmierzają do różnego traktowania osoby ze względu na faktyczną bądź domniemaną niepełnosprawność. Na zjawisko dyskryminacji ze względu na stopień sprawności ogromny wpływ ma sposób, w jaki definiuje się samą niepełnosprawność.

Inaczej mówiąc, ableizm to przekonanie, że jednostki niepełnosprawne są gorsze i stoją niżej w hierarchii wartości niż osoby pełnosprawne; to postawa większości społeczeństwa pełnosprawnego w stosunku do niepełnosprawnej mniejszości, zabarwiona negatywnie na podstawie dyskryminujących stereotypów³.

Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność jest obecnie jedną z głównych form wykluczenia w Polsce. Często ma miejsce w środkach transportu, mieszkalnictwie i dostępie do wypoczynku, ale najczęstsza jest na rynku pracy pomimo faktu, że kodeks pracy zabrania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w zatrudnieniu.

 Integracja: www.integracja.org

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 D. Gorajewska, *Fakty i mity o osobach z niepełnosprawnością* [online], Niepełnosprawni.pl [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/rozne_pliki/fakty_i_mity_2009.pdf

 Chce się żyć reż. M. Pieprzyca, Polska 2013.

 Organizacje zrzeszone w Państwowym Funduszu Osób Niepełnosprawnych: <http://www.pfon.org/o-nas/organizacje-zrzeszone-w-pfon>

 Stowarzyszenie Strefa Wenus z Milo: www.strefawenuszmiło.org

 Fundacja Widzialni.org: www.widzialni.org

AGEIZM, czyli dyskryminacja ze względu na wiek

Ageizm, wiekizm (ang. *ageism*) to pojęcie oznaczające postawy oparte na stereotypach i uprzedzeniach odnoszących się do wieku danej osoby lub grupy osób. W literaturze przedmiotu określenie to bywa także utożsamiane z dyskryminacją ze względu na wiek.

Ageizm przybiera formę pojedynczych postaw i zachowań, praktyk związanych z dyskryminacją instytucjonalną, jak i dominującego wzoru relacji międzypokoleniowych.

Obszary, w których ludzie starsi doświadczają ageizmu, to przede wszystkim: dostęp do rynku pracy i warunki zatrudnienia (na etapie poszukiwania pracy, wykonywania jej oraz kończenia aktywności zawodowej); dostęp i jakość opieki zdrowotnej (brak dostępu lub odmowa do korzystania ze świadczeń służby zdrowia oraz niedostosowanie opieki zdrowotnej do potrzeb grupy wiekowej); dostęp do świadczeń pomocy społecznej; dostęp do dóbr i usług komercyjnych; wpływ na decyzje w sferze publicznej (także te bezpośrednio dotyczące osób starszych) i partycypacja społeczna; dostosowanie transportu i komunikacji publicznej; dostęp do usług świadczonych przez instytucje publiczne (oraz ich niższa jakość), dostęp do edukacji.

Ageizmowi towarzyszy często mechanizm autostereotypizacji, który w przypadku osób starszych powoduje zaniżone poczucie własnej wartości, rezygnację z przysługujących praw i możliwości rozwoju, a także pogodzenie się z gorszym traktowaniem.

 http://www.bezuprzedzen.org/doc/Dyskryminacja_prawo_wiek.pdf

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 Dyskryminacja ze względu na wiek [online], Sieć Równości [dostęp 20.11.2017]. Dostępny w internecie: <http://www.siecrownosci.gov.pl/dyskryminacja-ze-wzgledu-na-wiek>

 Co wiemy o dyskryminacji ze względu na wiek? Głos ekspertów, doświadczenia osób starszych, [online], red. B. Tokarz, Akademia Rozwoju Filantropii, Warszawa 2005.

 Pora umierać, reż. D. Kędzierzawska, Polska 2007.

 Senior.pl: www.senior.pl

 Kobieta 50+: www.kobieta50plus.pl

 Seniorzy w Akcji: www.seniorzywakcji.pl

 Freechild Project: www.freechild.org

³M. Peretiatkowicz-Czyż, P. Todys, *Ableizm* [online], Równość.info [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie: <http://rownosc.info/dictionary/ableizm>

ANTYSEMITYZM

Antysemityzm to, najprościej mówiąc, irracjonalna postawa niechęci lub nienawiści wobec Żydów, oparta na przesądach i uprzedzeniach.

Choć samo pojęcie skonstruował Wilhelm Marr dopiero w 1879 roku, to historia negatywnego stosunku do Żydów sięga czasów starożytnych.

Antysemityzm może być definiowany na bardzo wiele sposobów, ale w opracowaniach dominują dwa przewodnie rozróżnienia. Antysemityzm tradycyjny to postawa niechęci do Żydów opartej na przesłankach religijnych. Ten rodzaj antysemityzmu ma podłoże religijne i wynika z oskarżenia Żydów o zamordowanie Jezusa Chrystusa. W tym znaczeniu antysemityzm jest to irracjonalna, patologiczna wersja etnocentrycznego i religiocentrycznego antyjudajizmu, wywodzącego się z konfliktu chrześcijaństwa ze swoimi żydowskimi korzeniami, której skrajna postać umożliwiła Holocaust (zgodnie z tym myśleniem – karę za zabicie Jezusa).

Drugi rodzaj antysemityzmu to antysemityzm nowoczesny. W XIX wieku ukształtowała się ideologia antysemicka, w której uzasadnienie wrogości wobec Żydów przyniosły teorie rasowe końca XIX wieku oraz teorie spiskowe. W tym kontekście antysemityzm to ideologia i nurt polityczny opierający się na nienawiści do Żydów, jako rzekomo odrębnej rasy. Teorie rasistowskie dały uzasadnienie do eksterminacji Żydów w czasie II wojny światowej.

Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego w ramach antysemityzmu nowoczesnego wyróżnia antysemityzm wtórny (umniejszanie, obciążanie Żydów za Holocaust, a nawet zaprzeczanie Zagładzie) i spiskowy (wiara w grupowe, celowe i ukryte działanie Żydów jako grupy, wiara w „spisek żydowski” jest najbardziej rozpowszechnioną formą antysemityzmu w Polsce⁴).

 A. Cała, *Antysemityzm* [hasło w:] *Encyklopedia socjologii*, Warszawa 1998, t. 1, s. 42-45. Zob. także L. Poliakov, *Historia antysemityzmu*, Kraków 2008. *Antysemityzm nie jest poglądem. Podręcznik dla edukatorów i edukatorek*, red. A. Makówka-Kwapisiewicz, Żydowskie Stowarzyszenie Czulent, Kraków 2016.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 Fundacja Forum Dialogu Między Narodami: www.dialog.org.pl

 Żydzi w Polsce: www.zydziwpolisce.edu.pl

 Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego: www.fodz.pl

 Kampania Używaj „żyda” poprawnie:

 Cud Purymowy, reż. I. Cywińska, Polska 2000.

<http://mlodzinowoczesnikrk.wixsite.com/uzywajzydapoprawnie>

KLASIZM, czyli dyskryminacja ze względu na status ekonomiczno-społeczny

Uprzedzenia lub dyskryminacja związana z przynależnością do klasy (warstwy społeczno-ekonomicznej), na przykład uznawanie osób uczęszczających do prywatnych szkół za elitę, a uczniów szkół publicznych za gorzej wykształconych; hołdowanie przekonaniu o tym, że dany związek małżeński jest mezaliansem (małżeństwem między osobami pochodzącymi z różnych klas społecznych) i przekonanie, że jest to niestosowne.

Mamy wrażenie, że o tym rodzaju dyskryminacji mówi się bardzo mało, a jest jedną z najczęściej stosowanych oraz odczuwanych przez młodzież form dyskryminacji. Z badań przeprowadzonych przez Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej przedstawionych w raporcie *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona* wynika, że status ekonomiczny – bieda, ubóstwo – pojawia się jako jedna z trzech najczęściej wymienianych przesłanek dyskryminacji w szkole wskazywanych przez młodzież (zaraz po orientacji seksualnej oraz pochodzeniu narodowym lub etnicznym).

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 H. Gill-Piątek, H. Krzywonos, *Bieda – przewodnik dla dzieci*, Warszawa 2010.

 E. Tarkowska, „Nie masz kasy. Jesteś nikim”. *O pogłębianiu nierówności przez szkołę* [w:] *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty*, red. M. Dudzikowa i M. Czerpaniak-Walczak, t. 4, Gdańsk 2008.

ISLAMOFOBIA

Islamofobia to strach i wynikająca z niego gotowość do dyskryminacji osób na podstawie faktycznej, przypuszczalnej lub zewnętrznie przypisanej przynależności do grupy muzułmanów. Jako pojęcie socjologiczne oznacza odrzucenie islamu oraz muzułmanów, szczególnie jako osób reprezentujących mniejszość w danym społeczeństwie.

Islamofobia może być rozumiana jako przemoc przeciwko muzułmanom i muzułmankom, przybierająca postać ataków fizycznych, werbalnych, niszczenia mienia (szczególnie majątku instytucji, meczetów, szkół, cmentarzy), dyskryminacji muzułmanów (m.in. na rynku pracy, w dostępie do usług medycznych i edukacji), stereotypów w mediach, literaturze oraz codziennych konwersacjach⁵.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 V. Geisser, *Nowa islamofobia*, Warszawa 2009.

 Dziewczyna w trampkach, reż. H. Al-Mansour, Arabia Saudyjska 2012.

⁴Antysemityzm nie jest poglądem. Podręcznik dla edukatorów i edukatorek, red. A. Makówka-Kwapisiewicz, Żydowskie Stowarzyszenie Czulent, Kraków 2016.

⁵M. Symonowicz, D. Cieślakowska, E. Krawczyk, *Islamofobia* [w:] *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślakowska, Kraków 2010.

EDUKACJA NA RZECZ RÓWNOŚCI I RÓŻNORODNOŚCI

I EDUKACJA PRZECIWIW UPRZEDZENIOM

Dziś, w czasach rosnącej mobilności i otwartych granic, globalizacji, a jednocześnie polaryzacji poglądów, wzrastającej fali nacjonalizmu i odrodzenia skrajnie prawicowych ruchów w Europie, bardziej niż kiedykolwiek musimy łączyć siły i wspólnie upominać się o solidarność, równość i poszanowanie różnorodności, a także zwyczajne, ludzkie gesty przyjaźni. Choć Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową obchodzony jest na całym świecie od ponad pięćdziesięciu lat, to najwyraźniej pół wieku zaangażowania to nadal za mało, by wprowadzić trwałą i głęboką zmianę postaw społecznych. W tym procesie szczególna rola przypada nam – edukatorom i edukatorkom – jako osobom pracującym z młodzieżą. Potrzeba nam edukacji, która zapobiegać będzie wykluczaniu i zamykaniu się na innych, edukacji przeciwko wszystkim rodzajom dyskryminacji. Kształtowanie wśród młodych osób otwartości, osłabianie uprzedzeń i zachowań dyskryminujących to trudna praca, która wymaga od nas refleksji, przyjrzenia się własnym postawom i zakwestionowania ich, zanim wesprzemy w tym procesie młodzież.

1. Reaguj na przejawy dyskryminacji

Mimo że wydaje się to trudne, staraj się **zawsze reagować na skrajne, krzywdzące opinie w klasie i szkole**. Bardzo ważne jest, by rozpoznawać i nazywać stereotypy, uprzedzenia, mowę nienawiści oraz nie pozostawiać ich bez reakcji – w przeciwnym razie ryzykujemy, że dyskryminujące poglądy zostaną uznawane za akceptowalne, a wykluczające zachowania będą traktowane jako norma, obniżając poczucie i poziom bezpieczeństwa w klasie (nie wiadomo, pod którym adresem padnie kolejna obelga) oraz zaangażowanie w pracę. Staraj się reagować edukacyjnie, nie atakując personalnie uczniów i uczennic: „to, co dostrzegam w twojej wypowiedzi powoduje, że...”, „kiedy słyszę takie ostre stanowisko, to...”. Jeśli zdecydujesz się na silniejszą reakcję, **posługuj się językiem osobistym** – zamiast przywoływać abstrakcyjne reguły („nie wolno tak mówić”, „regulamin nie pozwala...”), do których trudno się odnieść, a których zasadność łatwo podważyć, mów od siebie („niepokoją mnie takie dowcipy, bo są krzywdzące”). To skraca dystans i sprawia, że osoba wyrażająca nienawistne opinie musi skonfrontować się z autentyczną reakcją wywołaną przez własne słowa lub działania.

Dobrym rozwiązaniem jest udzielenie osobie posługującej się stereotypami, uprzedzeniami czy mową nienawiści informacji zwrotnej – w przypadku bardzo negatywnych lub nienawistnych komentarzy twoja reakcja może być bardziej złożona. Informacja zwrotna dotycząca mowy nienawiści może wyglądać w następujący sposób:

- zauważenie i nazwanie sytuacji („mówisz o tej grupie w bardzo stereotypowy/nienawistny/kategoryczny sposób”),
- pokazanie konsekwencji („to krzywdzi osoby w tej szkole”, „to powoduje, że nie zauważamy...”, „to narusza zasady rozmowy, na które się umówiliśmy”),
- nazwanie swoich uczuć („niepokoi mnie/martwi/zastanawia, co to znaczy, że się do tego odwołujesz”),
- jasny sprzeciw („nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”, „chcę, żebyśmy przestrzegali zasad, na które się umówiliśmy”, „nie ma zgody na dyskryminację w naszej klasie i szkole”).

Ważne, aby twoja reakcja była zdecydowana, konfrontująca wobec wypowiedzi, ale bezstronna wobec konkretnej osoby. **Oddziel osobę od problemu:** nie obrażaj, nie poniżaj sprawcy (nie mów: „tylko ktoś mało myślący tak mówi”). Nie oceniaj też na podstawie pojedynczej wypowiedzi („jesteś faszystą”). Być może osoba używająca takiego języka cytuje tylko zasłyszaną odpowiedź, być może testuje twoją reakcję, być może mowa nienawiści jest formą sprzeciwu wobec czegoś zupełnie innego, na co nie ma wpływu. Osoba poniżona przestaje się angażować – jej otwartość na zmianę postawy maleje. Daj szansę, postaw na edukację – dopytaj, jaka była intencja takiej wypowiedzi, np. „czy wiesz co to określenie oznacza? jeśli wiesz, że jest obraźliwe, to dlaczego je stosujesz? co chciałeś/chciałaś osiągnąć w ten sposób? jakie są konsekwencje używania takiego języka?”.

Udziel wsparcia osobom, których dotyczy mowa nienawiści. Jeśli mowa nienawiści wymierzona jest w tożsamość osób, które uczą się w tej klasie – udziel im wsparcia indywidualnie lub na forum. Możesz powiedzieć: „zapewniam wszystkich, że nie będziemy w ten sposób mówić o sobie nawzajem” lub (indywidualnie): „jeśli to będzie się powtarzać, zawsze możesz do mnie przyjść”, „nikt nie ma prawa mówić do ciebie w ten sposób”.

2. Uważaj na generalizacje, oddzielaj fakty od (stereotypowych) opinii

Jeśli prowadzimy z młodzieżą rozmowę o różnicach międzyludzkich i międzygrupowych, wcześniej czy później w wypowiedziach pojawi się **kategoryzowanie**. Grupy kategoryzowane są najczęściej na podstawie cechy wspólnej i różnicy wobec grupy alternatywnej, w opozycji: kobiety – mężczyźni, młodzi – starzy, Polacy – nie-Polacy. Jest to naturalna reakcja wynikająca z potrzeby określenia danej grupy, która postrzegana jest jako obca i o której osoby mówiące mogą mieć bardzo niewiele informacji. Dla zaspokojenia pierwszej potrzeby opisu wystarcza więc przypisanie ogólnych cech, dostarczających jakiegokolwiek wiedzy, czyli rozpoznawanie podobieństw i różnic oraz ich grupowanie w odrębne kategorie. Choć samo kategoryzowanie nie jest szkodliwe, a wręcz ułatwia nam codzienne funkcjonowanie, to jednak ten sam mechanizm odpowiada na powstawanie krzywdzących uogólnień – stereotypów.

Dlatego tak ważne jest, by osoba prowadząca świadoma była zagrożeń, które wiążą się z kategoryzowaniem, oraz reagowała na jego przejawy. Pierwszą, najważniejszą rzeczą jest nazwanie tego, co się dzieje, czyli ujawnienie **generalizacji** – podkreślenie, że wypowiedź jest uogólnieniem, i pokazanie, jakie mogą być jej konsekwencje, („słyszę, jaką masz opinię w tej sprawie i jakie jest twoje stanowisko, obawiam się jedynie, że mówienie o tym w tak ogólny sposób utrudni nam rozmowę o...”). Pomocne będzie **sprowadzenie uogólnienia do indywidualnej opinii**, czyli przeformułowywanie generalizacji w rodzaju „wszyscy uchodźcy to...”, „przecież wszyscy wiedzą, że muzułmanie...” w taki sposób, by nadać im formę opinii czy przekonań, którymi de facto są („rozumiem, że takie jest twoje przekonanie o...”, „słyszę, że taka jest twoja opinia...”). Pomagaj w odróżnieniu faktów od opinii i osobistych przekonań, odwołuj się do rzetelnych i sprawdzonych źródeł wiedzy.

Zachęcaj też uczniów, by odwoływali się własnych lub wspólnych doświadczeń, co może być punktem zaczepienia do osobistej rozmowy i szczerzej wymiany opinii („co z twojego osobistego doświadczenia potwierdza tę opinię?” lub „czy masz choć jedno doświadczenie, które przeczy tej opinii?”).

Pamiętaj, stereotyp jest mechanizmem poznawczym – uogólniając, próbujemy poradzić sobie z nadmiarem informacji. To, że wszyscy kategoryzujemy i posługujemy się stereotypami, zwykle nie jest świadomym zabiegiem; nie wiąż go zatem z wiekiem, brakiem dojrzałości czy niską inteligencją. Ważne, by przyjąć wobec prostych i generalnych sądów swoich i innych postawę wątpliwą – skąd to wiem? czy na pewno tak jest? co pokazują badania? czy możliwe, żeby grupę kilkudziesięciu milionów ludzi, opisać jednym stwierdzeniem typu „wszyscy Polacy są...”?

3. Wzmacniaj głosy mniejszościowe oraz wspieraj różnorodność w klasie

Twórz przestrzeń, w której wszystkie dzieci w klasie mają szansę się wypowiedzieć, brać udział w aktywnościach i dzielić się umiejętnościami (ze szczególnym naciskiem na dzieci z grup mniejszościowych) w każdej sytuacji: podczas warsztatów integracyjnych, regularnych lekcji czy projektu szkolnego. Przez grupę mniejszościową rozumiemy w tym kontekście grupę z jakichś powodów nieuprzywilejowaną, niemającą siły przebiecia.

Oznacza to m.in. docenianie nienormatywnych umiejętności i wykorzystywanie ich w zadaniach zespołowych (np. warunkiem wykonania zadania jest odczytanie instrukcji po niemiecku lub umiejętność przekładania przedmiotów pałeczkami do jedzenia – wówczas dzieci znające język niemiecki lub jadające na co dzień pałeczkami stają się zasobem zespołu). Proponujemy też rotacyjne wyznaczanie dzieci do roli liderkiej (sprawozdawcy zespołu, koordynatora lub koordynatorki zadania) na lekcji. Dbaj, by dzieci z grup mniejszościowych mogły wypowiadać się na lekcji w tym samym stopniu, co rówieśnicy. **Poświęć jak najwięcej czasu na aktywności, które budują relacje** między uczniami i uczennicami oraz pozwalają im lepiej się poznać. Są to m.in. zadania zespołowe, ćwiczenia nastawione na współpracę i umożliwiające integrację. Nie musisz poświęcać na to całej lekcji, jednak zajęcia powinny być zorganizowane tak, żeby umożliwiać dzieciom wzajemne poznanie się – nawet kosztem liczby wykonanych zadań czy przekazanej wiedzy.

Zorganizuj warsztaty lub zajęcia integracyjne – budowanie więzi może stać się motywem przewodnim kilku, a nawet kilkunastu lekcji wychowawczych poświęconych tworzeniu przyjaznego, włączającego klimatu w klasie. Ważną perspektywą w organizacji takich zajęć może być uwzględnienie w scenariuszu zajęć hipotezy kontaktu Gordona Allporta, który określił jakie są warunki skutecznej współpracy w grupach, w których poziom uprzedzeń jest wysoki⁶.

4. Działaj edukacyjnie

Jeśli w klasie, z którą pracujesz, często wygłaszane są komentarze odwołujące się do stereotypów, dyskryminujące lub wręcz nienawistne, przyjrzyj się temu i poświęć na zajęciach więcej czasu na omówienie konkretnego tematu. Możesz zorganizować lekcję poświęconą mowie nienawiści⁷ i jej konsekwencjom, wolności wypowiedzi i jej granicom itp. Możesz też zająć się bardziej gruntowną pracą nad klimatem w klasie i przyjrzeć się temu, czy mowa nienawiści nie jest jakąś formą drzemiącego w klasie konfliktu, wyrazem oporu wobec innej sprawy.

Poznaj fakty, którymi możesz się posłużyć – przed lekcją sprawdź aktualne dane dotyczące tematu, by móc zareagować na uogólniające wypowiedzi. Posługuj się nimi w niekonfrontacyjny sposób – prezentuj je klasie, a nie pojedynczej osobie, która wygłasza stereotypowe sądy; traktuj je jak wiedzę, która przyda się wszystkim, a nie broń w dyskusji z jednym uczniem czy uczennicą.

Pytaj o alternatywy: kiedy sprowadzisz już generalizację do indywidualnej opinii i doświadczenia, poproś o głosy będące jej przeciwwagą. Powiedz: „usłyszeliśmy takie opinie, a jakie są inne?” lub mocniej: „jak inaczej można myśleć o tej kwestii?”.

 M. Baranowska-Janusz, M. Borowska, E. Kielak, *Reagowanie w trakcie lekcji o uchodźcach*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2017.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona, red. K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015.

 Wielka nieobecna – edukacja antydyskryminacyjna, red. M. Abramowicz, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011.

 Drama w edukacji o uchodźcach i uchodźczyńiach. Scenariusze zajęć do pracy w szkołach, red. M. Branka i D. Cieślakowska, Warszawa 2016.

 Wiele informacji na temat prowadzenia edukacji równościowej można znaleźć w publikacjach Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej: <http://tea.org.pl/pl/SiteContent?item=publikacje>

⁶ O hipotezie kontaktu Allporta przeczytasz więcej w rozdziale *Nie ma nic bardziej praktycznego niż dobra teoria* Joanny Grzymały-Moszczyńskiej w publikacji *(Nie) warto się różnić. Dylematy i wyzwania metodologiczne w edukacji antydyskryminacyjnej*, red. M. Branka, D. Cieślakowska, J. Latkowska, Warszawa 2013.

⁷ Skorzystaj z otwartego kursu internetowego pt. *Miej oko na nienawiść*, CEO 2015.

SŁOWNIK POJĘĆ Z ZAKRESU RÓWNOŚCI I RÓŻNORODNOŚCI

AKULTURACJA

Ogół zjawisk zachodzących w wyniku stałego i bezpośredniego kontaktu jednostek i grup z odmienną kulturą, efektem są zmiany w wyjściowym modelu kulturowym jednej lub obu tych grup. J.W. Barry wyróżnił cztery możliwe strategie akulturacji: asymilacja, separacja, integracja, marginalizacja.

ANTYSEMITYZM

Termin ten pojawił się pierwszy raz w Niemczech pod koniec XIX wieku i opisywał wrogość wobec Żydów w ujęciu rasowym i pseudonaukowym – w odróżnieniu od wcześniejszego ujęcia religijno-kulturowego (anty-judaizm). W szerszym rozumieniu termin ten opisuje szczególnie wrogość wobec osób uznawanych za Żydów, niezależnie od ich rzeczywistego pochodzenia. Współczesny antysemityzm przybiera też formę wypaczania wiedzy o Zagładzie, a nawet zaprzeczania jej.

ASYMILACJA

Odrzucenie lub brak zainteresowania własną kulturą, czyli kulturą pochodzenia, przy jednoczesnym utożsamianiu się z nową kulturą, kulturą kraju przyjmującego. W skrajnym przypadku odrębność grupy wraz z jej kulturą zanika całkowicie.

DYSKRYMINACJA

Gorsze, krzywdzące, nierówne traktowanie ze względu na przynależność do określonej grupy, często wyróżnionej na podstawie cechy tożsamościowej, np. płeć, wiek, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, stan zdrowia. Dyskryminacja, będąca działaniem lub zaniechaniem działania, jest najczęściej konsekwencją uprzedzeń wobec danej grupy.

Dyskryminacją są m.in. praktyki ograniczające równy dostęp do miejsc, ról społecznych, statusu, zawodów itd. ze względu na społecznie skonstruowane cechy.

HOMOFOBIA

Homofobia oznacza wszelkie zachowania (wypowiedzi, praktyki, zachowania przemocowe itd.) polegające na odrzuceniu lub odmiennym traktowaniu osób, grup lub zachowań homoseksualnych (a także uznawanych za takie). W szerszym ujęciu mówi się o homofobii także w odniesieniu do osób nieheteronarnatycznych LGBTIQ (lesbijki, geje, osoby biseksualne, transseksualne, interseksualne, queer).

INTEGRACJA

Szerzej termin ten opisuje złożony proces, poprzez który jednostki nabywają poczucie identyfikacji ze społecznością i jej wartościami. W kontekście strategii akulturacji integracja oznacza zachowanie i praktykowanie własnej kultury pochodzenia oraz jednocześnie bycie w kontakcie i czerpanie z kultury kraju przyjmującego. Strategia ta jest częsta u dzieci migrantów, które są dwujęzyczne, funkcjonują sprawnie w obu kulturach. W wymiarze międzygrupowym jest to proces dwustronny – wymiany i wzajemnego uczenia się.

ISLAMOFOBIA

Słowo „islamofobia” oznacza lęk przed islamem lub odrzucanie go, prowadzące do dyskryminacji, stygmatyzacji i wykluczenia muzułmanów i muzułmanek.

TEORIA KOZŁA OFIARNEGO

Nazwa tej teorii nawiązuje do jednej z form rytuału odkupienia obecnego w wielu kulturach. Mechanizm kozła ofiarnego polega na tym, że grupa, aby poradzić sobie w sytuacji kryzysu bądź zagrożenia, obwinia za tę sytuację „innych” (wewnętrznego lub zewnętrznego wroga). Przekonanie to staje się usprawiedliwieniem i uzasadnieniem agresji, której grupa większościowa dopuszcza się wobec kozła ofiarnego. Zjawisko to nigdy nie odbywa się w pełni świadomie: większość osób należących do grupy wykluczającej jest przekonana, że „wróg” jest zagrożeniem, wobec którego jedyną możliwą reakcją jest przemoc.

KSENOFOBIA

Pochodzi od greckiego słowa *xenos*, które oznacza obcego lub nieznanego. Jest to uczucie strachu i niechęć wobec grup uznawanych za obce.

MARGINALIZACJA

Utrata tożsamości kultury własnej przy jednoczesnym nieidentyfikowaniu się w nową kulturą. Szukanie identyfikacji w innych wymiarach niż kulturowe, np. subkultury.

MIĘDZYKULTUROWOŚĆ

Spotkanie kultur. Międzykulturowość to więcej niż most pomiędzy kulturami – to mieszanina różnych relacji kulturowych, nowa przestrzeń do interakcji między grupami i należącymi do nich osobami.

MIGRANT

Osoba, która opuszcza swój kraj pochodzenia, aby zamieszkać w kraju, którego obywatelstwa nie posiada. Słowo „imigrant” używane jest, by podkreślić perspektywę kraju docelowego, „emigrant” natomiast wskazuje na perspektywę kraju pochodzenia. Słowo „migrant” jest bardziej uniwersalne i obejmuje cały proces migracji.

MNIEJSZOŚCI

Mniejszości są wynikiem relacji społecznych. To grupy, które traktowane są inaczej, podlegają stygmatyzacji, dyskryminacji lub odrzuceniu w danym społeczeństwie. Mniejszość oznacza w tym przypadku nie tyle mniej liczącą część społeczeństwa, ale grupę o mniejszym, nierównym dostępie do władzy politycznej, społecznej, ekonomicznej, symbolicznej.

PŁEĆ SPOŁECZNO-KULTUROWA (GENDER)

Płeć biologiczna jest cechą fizyczną, związaną z różnicami między mężczyznami i kobietami. Płeć społeczno-kulturowa jest natomiast normą socjo-kulturową i polityczną, określającą, czym jest męskość i kobiecość, szczególnie w odniesieniu do ról społecznych i zachowań (zwyczajów, postaw itd.). Z płcią społeczno-kulturową łączą się koncepcje społecznej dynamiki władzy pomiędzy kategoriami, które wytwarza społeczeństwo (czyli mężczyznami i kobietami) oraz wewnątrz tych kategorii (na przykład pomiędzy tak zwanymi „męskimi mężczyznami” i „zniewieściałymi mężczyznami” albo między kobietami zajmującymi się domem a tymi pracującymi zawodowo).

POCHODZENIE ETNICZNE

Jest to poczucie wspólnego dziedzictwa oraz poczucie odrębności w stosunku do innych grup. Może dotyczyć języka, zwyczajów, podobieństw fizycznych lub wspólnego doświadczenia historycznego. Pojęcie to ma ogromne znaczenie społeczne i polityczne. Pochodzenie etniczne wiąże się z dziedzictwem socjokulturowym, co odróżnia je od pojęcia rasy (traktowanej jako zespół cech biologicznych i morfologicznych, związanych z pochodzeniem od wspólnych przodków).

RASIZM

Słowo „rasa” było regularnie używane od XVIII wieku, natomiast rasizm to pojęcie ukute na początku XX wieku, które popularność zyskało w latach 20. i 30. Rasizm oznacza praktyki, przekonania i wypowiedzi, które uprzywilejowują jedne grupy kosztem innych ze względu na ich przynależność do rzekomej „rasy”. W pseudonaukowym ujęciu rasistowskim przynależność rasowa błędnie wiązana jest z określonym potencjałem intelektualnym i cechami charakteru oraz moralnością. Przypisywanie owych cech jest wykorzystywane jako podstawa dyskryminacji i wykluczenia, które może obejmować m.in. segregację, przemoc fizyczną i słowną, odrzucenie.

Francuski socjolog Albert Memmi zaproponował jedną z bardziej znanych definicji rasizmu: „Rasizm jest zgeneralizowanym określaniem i wartościowaniem różnic – zarówno rzeczywistych, jak i wyobrażonych – służącym uzyskaniu przewagi przez mówiącego, a umniejszeniu atakowanego, co ma na celu usprawiedliwienie ataku albo posiadania przywilejów”. Klasyczny rasizm opiera się na przekonaniu, że istnieją rasy ludzi, które są biologicznie różne i nierówne – zarówno pod względem fizycznym, jak i intelektualnym.

RASIZM INSTYTUCJONALNY

Rasizm instytucjonalny obejmuje wszelkie procesy (procedury, przepisy prawne, praktyki) zachodzące w instytucjach, które bezpośrednio lub pośrednio dyskryminują, wykluczają lub stygmatyzują osoby należące do grup uznawanych za „rasy” (w szerszym ujęciu – także mniejszości etniczne).

Rasizm instytucjonalny to także określenie opisujące świadomy opór większości przeciwko zasadom demokratycznym.

RÓŻNORODNOŚĆ KULTUROWA

Różnorodność kulturowa to podejście, które uznaje i docenia istnienie różnych kultur.

W *Deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej* z 2001 roku po raz pierwszy w historii uznano różnorodność kulturową za wspólne dziedzictwo ludzkości, dodając, że jego ochrona jest imperatywem etycznym, nierozłącznym z szacunkiem dla ludzkiej godności.

Część socjologów i socjolożek korzysta z tej koncepcji, by opisywać istnienie różnych kultur w obrębie społeczności lub państwa narodowego.

SEKSIZM

Pojęcie ukute w USA w latach 60. XX wieku, zainspirowane słowem „rasizm”; obecnie jest powszechnie używane na całym świecie.

Konstrukcja tego słowa podkreśla analogię pomiędzy dominacją mężczyzn i dominacją rasową. W obu przypadkach widoczne różnice (kolor skóry lub organy płciowe i inne cechy fizyczne) służą jako uzasadnienie dyskryminacji i podporządkowania.

Według Marie-Josèphe Dhavernas i Liliane Kandel seksizm wyróżnia spośród innych systemów dyskryminacji i dominacji to, że dotyczy „ogromnej większości ideologicznych i kulturowych wytworów naszych społeczeństw”. Tworzy on „ambiwalentny, podwójny obraz opresjonowanej grupy, który opiera się na dychotomii Madonny-nierządnicy”.

SEPARACJA (GETTOIZACJA)

Zachowanie własnej kultury pochodzenia przy jednoczesnym odrzucaniu bądź minimalizowaniu kontaktów z kulturą osiedlenia.

SPOŁECZNOŚĆ

W ogólnym rozumieniu społeczność to określenie grupy społecznej składającej się z osób mających wspólne cechy: styl życia, kulturę, język, zainteresowanie itp. Osoby te pracują wspólnie i dzielą poczucie przynależności do tej grupy.

Przykład: społeczność chińska w dużym mieście, społeczność artystów, wirtualne społeczności w internecie itp.

SPOŁECZNOŚĆ ZAMIERZONA

To grupa osób, która decyduje się wspólnie żyć i przestrzegać tych samych zasad.

Przykład: społeczność hipisowska, społeczność klasztorna itp.

TOŻSAMOŚĆ

W psychologii termin ten definiowany jest jako proces poznawczy i emocjonalny, poprzez który osoba zaczyna rozumieć i postrzegać samą siebie.

Z jednej strony w procesie kształtowania tożsamości mamy potrzebę odrębności, odróżniania się od innych (mówimy wówczas o tożsamości osobistej), z drugiej – potrzebę przynależności, bycia częścią grupy (mówimy wówczas o tożsamości grupowej, społecznej).

W przypadku tożsamości społecznej nie dotyczy ona tylko procesu samoidentyfikacji i odniesienia do danej grupy społecznej, ale także procesu kategoryzacji i postrzegania społecznego, co z kolei wiąże się z procesem stereotypizacji, uprzedzeń i dyskryminacji. A zatem pomimo postrzeganej przez innych przynależności do danej grupy, mogę się z tą grupą nie utożsamiać, nie uznawać jej za ważną dla siebie. Jednocześnie niezależnie od osobistych rozstrzygnięć i identyfikacji mogę doświadczać stereotypizacji czy dyskryminacji ze względu na przynależność do tej grupy.

UPRZEDZENIE

W swoim pierwotnym znaczeniu uprzedzenie to przyjęta z góry opinia używana w celu kategoryzowania, a nierzadko też odrzucenia danej osoby lub grupy. W szerszym znaczeniu słowo to obejmuje też proces krzywdzącej generalizacji w odniesieniu do określonej grupy.

Przykładem uprzedzeń jest np. rasizm, antysemityzm, seksizm, czy islamofobia.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

Słownik, Równość.info: www.rownosc.info/dictionary

Słownik pojęć, Sieć Równości: <http://www.siecrownosci.gov.pl/sownik-pojec/>

NARZĘDZIA I POMYSŁY

MATERIAŁY EDUKACYJNE Z BIBLIOTECZKI CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ:

Biblioteka materiałów edukacyjnych to strona zawierająca materiały o tematyce antydyskryminacyjnej, wielokulturowej i obywatelskiej, które powstały w ramach projektów CEO. Znajdziecie tam zarówno scenariusze lekcji oraz publikacje, jak i nagrania webinarów (spotkań eksperckich online).

<https://biblioteka.ceo.org.pl/szkola-tolerancji>

Blog Szkoły Tolerancji to platforma, na której nauczyciele i nauczycielki (Liderzy i Liderki Tolerancji) zamieszczają wpisy na temat współczesnych wyzwań związanych z edukacją antydyskryminacyjną i wielokulturową w szkole.

<https://blogiceo.nq.pl/dlatolerancji/>

Miej oko na nienawiść – otwarty kurs internetowy Centrum Edukacji Obywatelskiej na temat przeciwdziałania mowie nienawiści

Kurs powstał w ramach projektu *Nienawiść – jestem przeciw*, realizowanego we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG. Kurs składa się z czterech modułów, w których poza konkretną wiedzą znajdują się praktyczne ćwiczenia, przykłady oraz inspiracje do działania.

<https://trudnytemat.ceo.org.pl/sites/trudnytemat.ceo.org.pl/files/polski/wolne.swf>

Próbki, wykroje, wzorniki. Dobre praktyki Szkoły Tolerancji

red. M. Dobiasz, Warszawa 2016

Publikacja zawiera propozycje działań oraz opis wybranych metod edukacji antydyskryminacyjnej sprawdzonych przez Liderów i Liderki Szkoły Tolerancji. Autorzy i autorki to doświadczeni nauczyciele i nauczycielki nominowani do Nagrody im. Ireny Sendlerowej „Za naprawianie świata” na przestrzeni kilkunastu lat. Materiały edukacyjne znajdujące się w publikacji pomagają wprowadzać elementy edukacji równościowej na lekcjach. Wśród tekstów znajdują się też wywiady inspirowane metodą żywej biblioteki, przeprowadzone przez młodzież z przedstawicielami różnych grup społecznych narażonych na dyskryminację.

<https://biblioteka.ceo.org.pl/sites/default/files/CEO%20szkola%20tolerancji.pdf>

Szkoła Tolerancji I. Przewodnik dla nauczycieli i nauczycielek – dobre praktyki edukacji antydyskryminacyjnej i wielokulturowej

red. M. Dobiasz, Warszawa 2017

Publikacja zawiera dobre praktyki doświadczonych nauczycieli i nauczycielek, którzy wzięli udział w kursie e-coachingowym programu Szkoła Tolerancji. W czasie kilkumiesięcznego szkolenia dzielili się swoimi doświadczeniami i przemyśleniami na temat podejmowanych działań edukacyjnych. Celem podręcznika jest wyposażenie pedagogów i pedagożek w narzędzia przydatne w pracy na rzecz tolerancji z młodzieżą. Publikacja zawiera scenariusze lekcji, prezentacje multimedialne, propozycje metod diagnostycznych, przykłady działań uczniowskich realizowanych metodą projektu.

https://biblioteka.ceo.org.pl/sites/default/files/Szkola%20Tolerancji_Przewodnik_dobre%20praktyki.pdf

Wkręcenie w wielokulturowość

red. M. Baranowska- Janusz, Warszawa 2017

Publikacja zawiera scenariusze lekcji o wielokulturowości przeznaczone dla nauczycieli w szkołach podstawowych i gimnazjum, a także materiały metodyczne wspierające zarówno nauczycieli, jak i uczniów w pracy z filmem jako narzędziem edukacji wielokulturowej.

<https://wielokulturowe.ceo.org.pl/wkreceni-w-warszawe/aktualnosci/publikacja>

Klub dobrej rozmowy. Przewodnik dla młodzieży Warszawa 2017

Przewodnik adresowany do młodzieży w wieku 11-18 lat oraz nauczycieli i nauczycielek różnych etapów edukacyjnych. Zachęca do zakładania w szkołach klubów dobrej rozmowy o uchodźcach i współczesnych migracjach. Materiał ten ma pomóc młodzieży krok po kroku zorganizować klub dobrej rozmowy, a także podsunąć proponowane tematy do dyskusji oraz wesprzeć w planowaniu przebiegu spotkań.

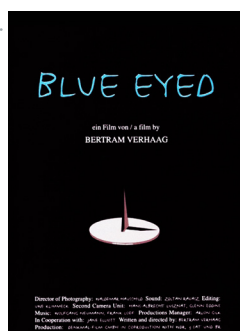
<https://migracje.ceo.org.pl/content/nowa-publicacja-klub-dobrej-rozmowy-przewodnik-dla-mlodziezy>

FILMY:

Narracje Migrantów Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej

Seria filmowa Narracje Migrantów składa się z krótkich filmów dokumentalnych. Ich narratorami i narratorkami są osoby, które na różne sposoby i z różnym skutkiem szukają dla siebie miejsca w Polsce. Słowo „migrant” w tytule nie odnosi się jednak do statusu prawnego, a raczej do sposobu bycia, mentalności, doświadczenia życiowego bohaterów i bohaterek filmów. Część z nich jest w Polsce tylko przejazdem, inni decydują się na dłuższy pobyt albo chcą się tutaj osiedlić, niektórzy tu się urodzili. Ważne jest to, że mają coś szczególnego do powiedzenia o tym, jak czują się w Polsce i w jaki sposób ją postrzegają.

<http://ffrs.org.pl/aktualne-dzialania/nm/>

Niebieskoocy reż. B. Verhaag (1996)

Film przedstawia przebieg doświadczenia, które w 1995 roku przeprowadziła Jane Elliott – aktywistka walcząca z rasizmem w Stanach Zjednoczonych.

Eksperyment polegał na podzieleniu osób uczestniczących w badaniu na dwie grupy według nieistotnej i mało zauważalnej cechy, jaką jest kolor oczu. Ludzie o niebieskich oczach zostali do celów badania uznani za grupę gorszą, mniej inteligentną i mniej wartościową. Jane Elliott deprymuje niebieskoocznych i poniża ich, by pokazać, z jakimi trudnościami boryka się na co dzień mniejszość afroamerykańska ze względu na ciemny kolor skóry. Przedstawia mechanizmy dyskryminacyjne, jakimi podświadomie posługują się przeciętni Amerykanie. Badanie trwa dwie i pół godziny, a większość uczestniczących w nim niebieskoocznych nie wytrzymuje złego traktowania. Film wzbogacony jest wypowiedziami Jane Elliott na temat jej działalności zwalczającej rasizm.

Źródło opisu: Filmweb

http://www.bezuprzedzen.org/doc/N_wyd3_web.pdf

Polecamy także stronę **równość.info**, na której w dziale Biblioteka znajdziesz 696 pozycji: scenariusze zajęć, książki, raporty, w tym 119 filmów poświęconych różnym wymiarom i przestankom dyskryminacji.

www.rownosc.info

ĆWICZENIA DODATKOWE

ĆWICZENIE 1: Kilka definicji

CEL

Zrozumienie przez uczniów pojęć, aby mogli pełniej uczestniczyć w kolejnych ćwiczeniach związanych z tematyką równości i różnorodności.

OSOBY UCZESTNICZĄCE

Uczniowie szkół podstawowych lub średnich

INSTRUKCJE DLA OSOBY PROWADZĄCEJ

Poproś uczennice i uczniów, by **przeczytali** poniższe definicje i **połączyli** każdą z nich z odpowiednim pojęciem. **Przedyskutujcie** terminy i ich definicje na forum, **podając** przykłady.

UOGÓLNIENIE	☐	☐	Negatywna ocena i emocje wobec innych wynikające z ich przynależności do jakiejś grupy, pozbawione podstaw i dowodów.
PATRIARCHAT	☐	☐	Ideologia oparta na przekonaniu, że mężczyźni mają przewagę nad kobietami i w związku z tym przysługują im przywileje i autorytet.
UPRZEDZENIE	☐	☐	Uproszczone przekonanie i postrzeganie jakiejś osoby, oparte na jej przynależności do określonej grupy.
STEREOTYP	☐	☐	Postawa polegająca na niechęci i/lub wrogości wobec Żydów.
RASIZM	☐	☐	Upraszczające twierdzenie lub opinia (w odróżnieniu od faktów) na temat jakiegoś zjawiska (np. grupy osób) oparte na pojedynczych doświadczeniach lub sytuacjach.
MIZOGINIA	☐	☐	Nienawiść i pogarda wobec kobiet.
HOMOFOBIA	☐	☐	Gorsze, krzywdzące, nierówne traktowanie ze względu na przynależność do określonej grupy, często wyróżnionej na podstawie cechy tożsamościowej, np. płeć, wiek, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, stan zdrowia.
ANTYSEMITYZM	☐	☐	Wszystkie uprzedzenia, postawy, osądy i zachowania mające negatywny wpływ na osoby homoseksualne.
DYSKRYMINACJA	☐	☐	Ideologia oparta na przekonaniu, że istnieje hierarchia między grupami osób, „rasami”, także zachowania wynikające z tej ideologii.

ĆWICZENIE 2: Stereotypy i uprzedzenia

CEL

Zbadanie sytuacji, w której pojawiają się uprzedzenia.

OSOBY UCZESTNICZĄCE

Uczniowie szkół podstawowych lub średnich

INSTRUKCJE

Podziel grupę na mniejsze, przynajmniej czteroosobowe zespoły.

Poproś grupy o przeczytanie tekstu.

Następnie **poproś wszystkie osoby uczestniczące o spisanie** listy uprzedzeń, z którymi spotykają się na co dzień. Potem uczniowie porównują te uprzedzenia w małej grupie.

Na zakończenie poproś każdą grupę o podzielenie się wrażeniami w krótkiej dyskusji.

TEKST DO REFLEKSJI: Złodziejka

Sonia jest nowa w naszej klasie. Zna ją kuzyn Marysi – mojej koleżanki. To on ostatnio powiedział nam: „Sonia jest miła. Jest też zabawna. Zdaje mi się, że jej tato jest Cyganem, ma taką ciemną karnację. Myślę, że Sonia lubi czasem ukradnąć jakiś drobiazg ze sklepu”.

Po tygodniu Sonia została częścią naszej paczki. Naprawdę ją lubimy. Pewnego dnia Dawid nie mógł znaleźć długopisu. Szukał go wszędzie, aż w końcu powiedział: „Na pewno ktoś mi go ukradł”. Wszyscy zastanawiali się, kto mógł to zrobić. Szybko pojawiła się plotka, że była to ta nowa, Sonia. Wkrótce wszyscy ją podejrzewali. Sonia mówiła, że jest niewinna, ale nie wierzył jej nikt poza Marysią, Emilią i mną – trzema dziewczynami z naszej paczki. Ale nie odważyliśmy się bronić Soni. Podczas przerw siedziała sama. Dwa dni później Dawid znalazł długopis. Zostawił go w domu.

ZASTOSOWANIE

Tekst pokazuje, jaką szkodę może wyrządzić twierdzenie dotyczące jakiejś osoby ze względu na jej przynależność do danej grupy. **Takie twierdzenie nazywamy uprzedzeniem.**

Upredzenie to negatywny stosunek do innych mimo braku racjonalnych podstaw i dowodów. To osądzenie osoby (lub całej grupy) i wyrobienie sobie o niej negatywnej opinii przed jej poznaniem; tymczasowy osąd, który formułujemy z góry, interpretując i upraszczając to, co widzimy i słyszymy.

Przykład: Skoro lubi chodzić na mecze, to na pewno jest kibolem, a skoro tak, pewnie jest agresywny.

Stereotyp to przekonanie, że osoba posiada jakąś cechę, ponieważ należy do jakiejś grupy. Nie musi być negatywny, co nie zmienia faktu, że może być krzywdzący – choćby dla osób, które nie posiadają jakiejś cechy i czują się przez to wykluczone..

Przykład: Kobiety nie umieją prowadzić samochodów. Mieszkańcy Poznania uwielbiają porządek.

KARTA PRACY

Niektóre uprzedzenia i stereotypy

- 1 Kogo dotyczą wypisane poniżej zdania? Kto wykonuje wskazane czynności?
 Uzupełnij tabelkę, wpisując pierwszą osobę, która przychodzi ci do głowy.

.....	gotuje jedzenie
.....	dużo płacze
.....	ciężko pracuje
.....	prasuje ubrania
.....	czyta gazetę
.....	marnuje pieniądze
.....	prowadzi samochód
.....	ma łatwe życie

Porównajcie swoje odpowiedzi w grupach. Czy dostrzegacie jakieś ukryte uprzedzenia?

- 2 Uzupełnij poniższe zdania kliszą lub uprzedzeniem, które jest twoim zdaniem powszechne. Kiedy skończysz, porównaj swoje odpowiedzi z tym, co napisały pozostałe osoby w twojej grupie. Będziecie potem dyskutować na ten temat w większym gronie.

- Dziewczyny są
- Chłopcy są
- Młodzi ludzie są
- Osoby starsze są
- Mieszkańcy miast są
- Mieszkańcy wsi są
- Obcokrajowcy są
- Europejczycy są
- Osoby, które dużo podróżują, są
- Afrykańczycy są
- Azjaci są
- Strażacy są
- Sprzedawcy są

Zastosowanie teorii w praktyce

●BRAZY

BIOGRAMY FOTOGRAFÓW I FOTOGRAFEK

Magda „Bronka” Braniewska

Nagrządzana copywriterka, znawczyni kultury Bliskiego Wschodu, a także fotografka, autorka wystawy *Cukunft* w warszawskiej Synagodze im. Nożyków oraz wielu publikacji fotograficznych. Współpracowała m.in. z Kampanią Przeciw Homofobii; dokumentowała wiele imprez, manifestacji, koncertów, spotkań. W swoich zdjęciach skupia się na człowieku, a w jego spojrzeniu stara się szukać Prawdy danej chwili. Najchętniej wybiera sceny pełne emocji, jednak wierzy, że Prawdę można znaleźć w każdej sytuacji. Wszystko zależy od tego, jak uważnie się patrzy – i czy używa się do tego tylko oczu, czy też innych zmysłów.

Olmo Calvo

Reporter niezależny współpracujący z mediami hiszpańskimi i światowymi. Od 2005 roku tworzy reportaże na tematy związane z prawami człowieka w krajach Ameryki Łacińskiej, Europy, Bliskiego Wschodu i Afryki. W ostatnich latach dokumentował kryzys gospodarczo-społeczny w Hiszpanii oraz tragedię uchodźców usiłujących dotrzeć do Europy. Jego prace były wielokrotnie nagradzane: jest laureatem Międzynarodowej Nagrody Fotografii Humanitarnej im. Luisa Valtueñii, Międzynarodowej Nagrody Fotografii Humanitarnej ABC oraz Narodowej Nagrody Reporterskiej w Hiszpanii.

Marina Kelava

Marina Kelava (ur. w 1980 roku w Bjelovarze) jest dziennikarką i fotografką z Zagrzebia (Chorwacja). Jest współzałożycielką jednego z najbardziej wpływowych mediów non-profit w Chorwacji: internetowego magazynu „H-Alter”. Przez wiele lat pracowała w nim jako redaktorka naczelna, dziennikarka i fotografka. Od października 2016 jest freelancerką i skupia na tematach związanych ze środowiskiem naturalnym, zmianami klimatu, rozwojem, dobrem wspólnym, naturą, migracjami i innymi tematami społecznymi. W 2014 roku Kelava otrzymała od Chorwackiego Stowarzyszenia Dziennikarzy na rzecz Środowiska nagrodę Velebitska Degenija za dziennikarstwo związane z ochroną środowiska, a w 2016 roku – Nagrodę im. Marco Polo za reportaże podróżnicze (również od Chorwackiego Stowarzyszenia Dziennikarzy). Jako reporterka trzykrotnie brała udział w najbardziej prestiżowej wystawie dziennikarskiej w Europie południowo-wschodniej, organizowanej przez serbską agencję prasową BETA. Jej prace kilkakrotnie pokazywane były na wystawach autorskich w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie. Jej zdjęcia pojawiały się też na wystawach wielu artystów.

Ivan Maričić

W dzień jest pracownikiem społecznym, a w nocy – fotografem. Urodził się w 1986 roku w Moslavinie, jednak po rozpoczęciu studiów na Wydziale Pracy Społecznej przeprowadził się do Zagrzebia, gdzie mieszka i pracuje do dziś. Poza pracą społeczną zajmuje się też fotografią, na której chciałby skupić się w przyszłości.

Fotografią interesował się od dzieciństwa, choć nie wiedział, jak wyrażać i rozwijać swoje zainteresowania w małym miasteczku, z którego pochodzi. Dwa lata temu, po wizycie w Wielkiej Brytanii, postanowił wziąć w ręce aparat. Jego fotograficzna podróż zaczęła się od robienia zdjęć podczas wyjść z przyjaciółmi, jednak dokumentowanie prywatnych chwil wkrótce przerodziło się w działania aktywistyczne związane z prawami człowieka. Jego uczestnictwo w protestach społecznych wiązało się z ukończeniem studiów w Centrum Pokoju oraz Centrum Studiów Kobietych w Zagrzebiu, które wzmocniły zainteresowanie Ivana Maričića zmianą społeczną. Choć fotografuje od zaledwie dwóch lat, wziął już udział w dwóch wystawach zbiorowych.

Nadia Raymond

Fotografka i animatorka pochodząca z południa Francji. Pracuje z dziećmi w szkołach, na obozach letnich i w klubach; prowadzi warsztaty obywatelskie i antydyskryminacyjne. Jako wnuczka imigrantów rozumie, z czym mierzą się uchodźcy i migranci na świecie. Brała udział w dwóch misjach humanitarnych we Francji (w obozach w Calais i w Grande-Synthe) oraz w jednej w Senegal, gdzie pomagała budować szkołę w Dakarze.

Praca na misjach była dla niej źródłem emocjonalnych doświadczeń i niezwykłych spotkań, przede wszystkim jednak pozwoliła jej zrozumieć, co chce robić w życiu zawodowym. Zdecydowała, że chce pracować z uchodźcami i pomagać im znowu się uśmiechać w społeczeństwie, które nie znajduje dla nich miejsca.

Aparatu używa jako narzędzia do walki z rasizmem, dyskryminacją i uprzedzeniami. Marzy o dniu, w którym życie dzieci uchodźczych będzie wypełnione spokojem i szacunkiem.

David Sypniewski

Grafik, animator kultury, trener antydyskryminacyjny, filmowiec, fotograf, szczudlarz. Autor zdjęć dokumentalnych dla organizacji pozarządowych w Polsce, głównie związanych z tematyką migracji i wykluczenia społecznego. Szczególnie zajmuje go kwestia międzykulturowości, jako że jest wpisana w jego życie – jego rodzice byli uchodźcami politycznymi we Francji. Jego zdjęcia znalazły się m.in. w publikacji dotyczącej przeciwdziałania dyskryminacji osób starszych, na wystawach w zakładzie poprawczym dla dziewcząt w Falenicy i w ośrodku dla uchodźców w Lininie. Traktuje fotografię jako narzędzie zmiany społecznej, a w szczególności nadawania podmiotowości osobom należącym do grup wykluczonych społecznie.

Tendance Floue

Kolektyw 14 fotografów i fotografek istniejący od 1991 roku. Jest rodzajem laboratorium, które służy do wspólnego odkrywania świata, poznawania go z nowych perspektyw i różnicowania współczesnych metod reprezentacji. Członkowie i członkinie kolektywu tworzą projekty indywidualne, ale też wspólnie prowadzą tzw. eksploracje fotograficzne, polegające na porównywaniu obrazów oraz tworzeniu ich montażu i zestawień. W ten sposób powstaje zupełnie nowy, wspólny materiał wizualny.

Kolektyw korzysta ze wszystkich współczesnych mediów fotograficznych oraz działa w różnych dziedzinach życia artystycznego, kulturalnego i społecznego: uczestniczy w wystawach i projekcjach, współpracuje z prasą i wydawnictwami, ale także z biznesem i organizacjami pozarządowymi.

www.tendancefloue.net

<https://www.facebook.com/pages/Tendance-Floue/178373838904794>

<https://twitter.com/tendancefloue?lang=fr>

[@tendance_floue](https://www.instagram.com/tendance_floue)

Jérôme Brézillon

1964-2012

Karierę fotografa rozpoczął w branży fotograficznej, jednak wkrótce potem zajął się dziennikarstwem. W latach 1992-1998 fotografował liczne konflikty, szczególnie w Sarajewie, na Cyprze i w Irlandii Północnej. W 1996 roku otrzymał nagrodę World Press Photo.

W 2000 roku współpracował z fińską reżyserką Sólveig Anspach przy filmie *Made in USA*, dokumencie o karze śmierci w Stanach Zjednoczonych. Stworzył kilka reportaży w USA, między innymi o Brusie Springsteenie i rdzennych Amerykanach Lakota z rezerwatu Pine Ridge. W 2007 fotografował 60. Festiwal Filmowy w Cannes dla gazety „Libération”. W 2010 był fotografem na planie filmu *Gainsbourg, vie héroïque*, reżyserowanego przez Joann Sfar. Jérôme Brézillon współpracował z wieloma francuskimi magazynami i gazetami, między innymi z „Libération”, „Les Inrocks”, „L'Express”, „Télérama” oraz „GEO”.

CZYM JEST ROZUMIENIE OBRAZÓW?

Praca nad rozumieniem obrazów jest nieodłączną częścią akcji *Solidarność. Podaj dalej!*, ponieważ to obraz – zdjęcie umieszczone na kartce pocztowej, oraz treści i emocje, które budzi – staje się punktem wyjścia dla pisemnych wypowiedzi tworzonych przez młodzież.

Wspierać uczniów w rozumieniu treści obrazu znaczy prowadzić ich i kierować uwagę na zdjęcie, pozostawiając zarazem przestrzeń do swobodnego wyrażania różnych interpretacji oraz działania wyobraźni. Dobrze, by uczestnicy i uczestniczki, zanim zaczną interpretować zdjęcie, mieli czas na uważne przyjrzenie mu się i opisanie go; także na wymianę punktów widzenia i zrozumienie, że patrząc na to samo, widzimy czasem inne rzeczy.

Każda interpretacja i sposób zrozumienia zdjęcia są dobre.

Warto zachęcać uczniów, by zamiast oceniać starali się wyrażać swoje odczucia i wyjaśniać je, wskazując konkretne elementy obrazu wywołujące w nich daną reakcję. Przeprowadzenie tego ćwiczenia etapami (co opisujemy w kolejnych rozdziałach) pomaga osobom uczestniczącym uświadomić sobie, w jaki sposób powstaje i rozwija się ich interpretacja zdjęcia.

Zasoby potrzebne do przeprowadzenia lekcji

Poniżej zamieszczamy zasoby i narzędzia pomocne w prowadzeniu lekcji rozwijającej rozumienie obrazów.

Dalsze strony zawierają dwa rodzaje treści:

- ▲ fakty dotyczące zdjęć (zamieszczone pod fotografiami),
- ▲ sugestie autorów i autorek podręcznika, dotyczące tego, na których elementach zdjęć warto się skupić w pracy z uczniami (zamieszczone po prawej stronie zdjęcia).

Zachęcamy was jednak, żebyście samodzielnie odkrywali bogactwo znaczeń przywoływanych przez przedstawione zdjęcia. Niech podane przez nas przykłady was nie ograniczają!

Praca nad rozumieniem obrazów

ELEMENTY ANALIZY FOTOGRAFII

© David Sypniewski

Spotkanie

Polska, 2014

Szczegółowy opis zdjęcia

Stowarzyszenie Praktyków Kultury, którego jestem członkiem, prowadzi zajęcia teatralne i muzyczne w ośrodkach dla uchodźców od 2006 roku. Zawsze przeważali uchodźcy z Czeczenii i sąsiednich krajów, uciekający przed wojną i prześladowaniami. Polska jest pierwszym krajem Unii Europejskiej na ich drodze. Większość z nich to muzułmanie.

Staraliśmy się, żeby nasze zajęcia były spotkaniem pomiędzy naszą kulturą a kulturą osób, z którymi pracowaliśmy. Inscenizowaliśmy baśnie i opowieści z Kaukazu i Afryki, żeby przybliżyć polskim widzów kulturę mieszkańców ośrodków. Proponowaliśmy jednak narzędzia formy, które były nam bliskie, takie jak szczudła, maski, akrobacje, muzykę rap i rock.

Na zdjęciu widać uczestniczki, które w chustach uczą się grać na gitarze elektrycznej. Poza kadrem znalazła się prowadząca, która przez swoje kolczyki i tatuaże wyglądała zupełnie inaczej – a jednak nie miały większych problemów, żeby się porozumieć.

David Sypniewski

WRAŻENIA I ODCZUCIA

radość, relaks, ciekawość, ciepło, spokój, wolność, wspólnota, twórczość, swoboda, przyjemność, inność/odrębność

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Pierwszy plan: nieostry czarny wzmacniacz/głośnik.

Drugi plan: siedząca, odwrócona plecami kobieta w szaro-czarnym ubraniu i z chustą na głowie.
Trzeci plan: siedząca młoda kobieta, nosząca wzorzystą bluzkę, jasne spodnie i sportowe obuwie, z głową zakrytą niebieskim szalem. Gra na elektrycznej gitarze basowej. Gitara jest czerwona, podobnie jak kanapa. Za plecami osoby znajdują się czerwone regały wypełnione kolorowymi pudełkami gier planszowych i książkami. W oknie wisi barwna zasłona. Ściany pomalowane są na kolor biały i ciepło-żółty. Kolorowy pokój, ciepłe barwy, książki, gry planszowe na półkach.

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Dlaczego głośnik/wzmacniacz znalazł się w kadrze?
- Na który element zdjęcia fotograf ustawił ostrość?
- Gdzie znajduje się wyraźne centrum zdjęcia? Jakie elementy podkreślają centrum? (chodzi o zwrócenie uwagi na ciemną bryłę wzmacniacza i również ciemną, nieostrą bryłę drugiej kobiety – obie plany okalają jasny środek zdjęcia: kobietę z gitarą).
- Czy osoby na zdjęciach wiedzą, że są fotografowane?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

integracja, ekspresja, twórczość, wyrażanie się za pomocą sztuki, mniejszości narodowe, różnorodność religijna, uchodźstwo, równość płci, przestrzeń wspólna (kluby, ośrodki, świetlice, domy kultury)

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Jak myślisz, czego potrzebują uchodźcy, kiedy przybywają do nowego kraju? W jakich warunkach żyją w ośrodku? W jaki sposób spędzają wolny czas?
- W jaki sposób migranci i osoby z lokalnej społeczności integrują się między sobą? Jakie warunki muszą zostać spełnione, żeby doszło do integracji?
- Czego migranci mogą od nas potrzebować? Co jest przeszkodą w integracji?
- W jaki sposób w twoim codziennym życiu obecne są kultury różnych krajów?
- Co zmieniłoby się w odbiorze tego zdjęcia, gdyby kobieta nie miała głowy zasłoniętej chustą? Czym są stereotypy?
- Do czego potrzebna jest nam kultura i sztuka? Czy każdy może tworzyć kulturę?

© Magda „Bronka” Braniewska

Panorama

Polska, 2013

Szczegółowy opis zdjęcia

Krakowski Kazimierz to niegdyś tętniąca życiem dzielnica żydowska, dzisiaj – już nieomal bez żydowskich mieszkańców, nieco zapuszczona, ale nadal bardzo żywa. Wciąż działa tam kilka synagog, w których modlą się zarówno miejscowi Żydzi, jak i liczni turyści. Podczas corocznego Festiwalu Muzyki Żydowskiej serce Kazimierza bije mocno, zarówno w rytm klezmerskich szlagierów, jak i ambitnych współczesnych kompozycji. Miejscowe restauracje, knajpki, galerie, muzea i sklepy pełne są ludzi pragnących poczuć żydowskiego ducha Krakowa.

Gdy wejdzie się jednak odrobinę głębiej, zajrzy w bramy i zaułki, można zobaczyć trochę inny świat. Obdrapane mury, podupadłe oficyny kamienic – w tych miejscach życie nie wydaje się już tak intensywne. Na jednym z takich zrujnowanych podwórek zobaczyłam zamykający je bardzo wysoki, brzydki mur, na którymś ktoś przewrotnie napisał hasło „panorama”. Jakiego widoku brakowało tej osobie? Czy chciała patrzeć w przestrzeń... a może w czas? Tego się nie dowiedziałam.

Magda „Bronka” Braniewska

WRAŻENIA I ODCZUCIA

smutek, niepokój, wykluczenie, odrzucenie, poczucie braku perspektywy, duszność, ciemność, opuszczone miejsce, nuda, izolacja, ograniczenie, przytłoczenie, ironia (w nawiązaniu do słowa „panorama” na murze, który zasłania widok)

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Czarno-biała fotografia przedstawiająca wysoki mur z cegły. Na fotografii ma on różne odcienie szarości. Mur może oddzielać przestrzeń lub być ścianą budynku. Zasłania widok. Na środku słowo „panorama” zapisane jasnymi literami, prawdopodobnie sprejem. Poniżej zamurowane drzwi. Wzdłuż ściany zwisają kable lub druty, być może przewody elektryczne. Pionowe białe linie na murze. Na górze ledwo widoczna linia nieba, na dole drobna, wyschnięta roślinność. Na zdjęciu widoczny jest jeden plan, niemal wszystkie linie to pionowe i poziome. Białe namalowane na ścianie pasy nadają kompozycji rytm i ostro kontrastują z ciemnoszarą płaszczyzną ściany. Górna część muru i pas roślinności u jego podstawy są wyraźnie ciemniejsze, przez co sprawiają wrażenie winiety (efekt zaciemnienia na brzegach kadru).

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Dlaczego fotografka zdecydowała się stanąć przed ścianą?
- Dlaczego niebo i ziemia zajmują tak mało miejsca w kadrze?
- Jak interpretować słowo „panorama” namalowane na murze zasłaniającym widok?
- Dlaczego zdjęcie wykonano w czerni i bieli?
- Co by się zmieniło, gdyby zdjęcie było w kolorze?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

granice, izolacja, rozłąka, odgradzanie (się od) innych, chęć ucieczki, niewola, ograniczenia, integracja, ochrona, status społeczny, przestrzeń publiczna, uprzywilejowanie, sprzeciw, zaniedbanie przestrzeni publicznej

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Jakie znasz rodzaje granic?
- Co może oddzielać od siebie ludzi?
- Jak radzimy sobie z przeszkodami w życiu?
- Dlaczego budujemy mury i granice? Co i komu dają, a co odbierają wysokie ogrodzenia, zamknięte osiedla?
- Kto decyduje o budowaniu murów w przestrzeni publicznej? Z jakich powodów?
- Co sądzisz o tej ścianie: czy raczej chroni, czy zagraża?
- Co może czuć osoba, dla której codzienną panoramą jest mur lub ściana?
- Co chciałbyś widzieć ze swojego okna? Jak codzienna przestrzeń, w której mieszkamy, wpływa na nasze życie?
- Czy ten napis to sztuka, wandalizm czy forma oporu?
- Kto może być autorem/autorką tego napisu? Co mogło nim/nią kierować?
- Co może znajdować się za murem lub ścianą?

© Marina Kelava

Sen o mieście przyjaznym rowerom

Chorwacja, 2011

Szczegółowy opis zdjęcia

To zdjęcie zrobiono kilka lat temu w Zagrzebiu, w Chorwacji.

Był piękny dzień, a setki cyklistów postanowiły odzyskać ulice miasta z rąk kierowców.

Uczestnicy akcji domagali się, by władze miasta wreszcie zaplanowały ścieżki rowerowe i zainwestowały w infrastrukturę rowerową.

Niestety do dzisiaj w tej sprawie niewiele się zmieniło, ale wciąż pamiętam energię, z jaką wyszliśmy na ulice.

Marina Kelava

WRAŻENIA I ODCZUCIA

szczęście, jedność, siła, energia, zwycięstwo, hałas, wspólnota, tłum, świętowanie, radość, wolność, niezależność

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Na pierwszym planie: kilkoro rowerzystów i rowerzystek stojących na placu/ulicy, trzymających nad głowami kolorowe rowery w spontanicznym geście.

Tło: tłum rowerzystów i rowerzystek trzymających nad głowami kolorowe rowery. Dużo kolorów, plac miejski lub ulica, w tle drzewa, fontanna, kamienice.

Kompozycja zdjęcia: zdjęcie wykonane jest z góry – osoba fotografująca znajduje się zdecydowanie wyżej od osób widocznych na zdjęciu. Kadr jest przechylony w lewą stronę. Duża głębia ostrości pozwala wyraźnie zobaczyć szczegóły znajdujące się daleko w tle zdjęcia.

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Gdzie znajduje się osoba fotografująca? Jaki jest jej punkt widzenia? Dlaczego osoba fotografująca wybrała taki punkt widzenia?
- Jak zmieniłby się odbiór zdjęcia, gdyby osoba fotografująca stała pośród rowerzystów i rowerzystek?
- Dlaczego ludzie na pierwszym planie mają ucięte nogi?
- Gdzie znajdują się linie zbiegu zdjęcia? Jaki to daje efekt?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

ekologia, zrównoważony transport, infrastruktura miejska, przestrzeń publiczna, manifestacja, aktywizm, pokojowe protesty, zaangażowanie obywatelskie, działanie na rzecz wspólnej sprawy, zanieczyszczenie miast

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Co to za sytuacja?
- Jaki jest cel manifestacji? Na czym może zależeć uczestnikom i uczestniczkom?
- W jaki sposób jeżdżenie rowerem łączy się z ekologią?
- W jaki sposób nasze indywidualne wybory wpływają na środowisko?
- Czy jeżdżenie na rowerze w twojej okolicy jest bezpieczne i przyjemne? Kto decyduje o organizacji ruchu drogowego, budowie ścieżek rowerowych, stojaków?
- Co skłania ludzi do udziału w demonstracjach i protestach?
- Jak protestować i zabierać głos w ważnych sprawach, aby nie używać do tego przemocy?
- Czy ludzie na tym zdjęciu stanowią wspólnotę? Jakie wspólnoty znacie? Na czym się opierają?

© Jérôme Brézillon

Czarny przyływ

Francja, 2000

Szczegółowy opis zdjęcia

Na zdjęciu widać ochotników czyszczących plażę po wycieku ropy, do którego doszło po zatonięciu tankowca Erika. Wyczarterowała go firma Total, właściciel przewożonego paliwa.

Zdjęcia zostały wykonane na zlecenie prasy.

WRAŻENIA I ODCZUCIA

mobilizacja, trud, wysiłek fizyczny, potrzeba podania ręki, niestabilność, bezradność, potrzeba zjednoczenia się dla wspólnego celu, współpraca, troska, lęk, siła, solidarność, wymagające i niebezpieczne zadanie

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Pierwszy plan: osoba w okularach, ubrana w ochronny zielony strój, z szczelnie zakrytą głową, czerwonymi rękawiczkami i gumowym obuwiem, pracująca z wiadrzem i czarnymi plastikowymi workami. Osoba ta siedzi na wysokiej, nadmorskiej skale w niewygodnej pozycji. Sprawia wrażenie, jakby usiłowała wstać lub utrzymać równowagę.

Drugi plan: wybrzeże znajdujące się zdecydowanie niżej niż skały na pierwszym planie, skały i morze, fragment plaży, grupa ubranych w ochronne, żółte i czerwone ubrania ludzi pracujących razem, czerwone rękawiczki. Część osób znajduje się na plaży, część stoi zanurzona w wodzie. Obok nich widać stos czarnych worków.

Pierwszy plan zajmuje ponad połowę kadru, zdjęcie podzielone jest zdecydowaną linią biegnącą po przekątnej. Niewielka głębia ostrości: postać pierwszoplanowa widoczna dokładnie, tło nieostre.

Czarna substancja (smoła/ropa naftowa/błoto) widoczna na ubraniach, wiadrze, skałach.

Opozycje kolorów na zdjęciu: szarość krajobrazu oraz stonowane kolory postaci na pierwszym planie kontrastują z kolorowymi strojami ludzi w tle.

Kontrast kolorystyczny, przekątna, wijąca się linia dzieląca plany oraz pozycja osoby na planie pierwszym sprawiają, że kompozycja zdjęcia jest dynamiczna.

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Dlaczego fotograf zdecydował się skupić się na postaci na pierwszym planie?
- Dlaczego zdjęcie jest pionowe?
- Czy osoba widoczna na pierwszym planie jest rozpoznawalna?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

środowisko naturalne i wpływ człowieka, nasza odpowiedzialność za środowisko, katastrofy ekologiczne, wolontariat, współpraca

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Jakie znamy powody zanieczyszczenia i zmiany klimatu?
- Jaka daleko sięga nasza codzienna odpowiedzialność za środowisko?
- Czyim obowiązkiem jest dbanie o środowisko?
- Co możemy zrobić wspólnie, żeby zadbać o środowisko? Co możemy zrobić sami?
- Kogo najbardziej dotyczą zmiany klimatu i katastrofy ekologiczne?

© Nadia Raymond

Gotowa do przeprowadzki

Francja, 2016

Szczegółowy opis zdjęcia

W Basroch, niedaleko miasta Grande-Synthe, mieścił się nieoficjalny obóz dla uchodźców, w którym dwa tysiące ludzi mieszkało w godnych pożałowania, nieludzkich warunkach. Nocowali w lesie, na gołej ziemi w śpiworach lub namiotach. Ponieważ panuje tam wilgotny klimat, ziemia zamieniła się w bagno, można było utonąć w błocie. Basroch nazywano najstraszniejszym obozem dla uchodźców w Europie.

Władze miasta zdecydowały się ewakuować obóz i przenieść jego mieszkańców w nowe miejsce, zwane Camp de la Linière. Organizacje pozarządowe zbudowały tu drewniane chatki o wymiarach 2x3 metry; w każdej miały mieszkać po cztery osoby dorosłe. W środku nie było niczego – łóżek, śpiworów ani materaców. Mimo to uchodźcy nazywali nowy obóz pięciogwiazdkowym w porównaniu do poprzednich warunków i nie mogli się doczekać przeprowadzki (niestety obóz rok później został zniszczony w pożarze, a uchodźcy po raz kolejny zostali bez dachu nad głową).

Na zdjęciu, zrobionym dzień przed przeprowadzką, widać małą dziewczynkę gotową opuścić obóz w Basroch. Ochotnicy rozdawali mieszkańcom obozu walizki – bohaterka zdjęcia sama wybrała swoją, znacznie większą od siebie. Dziewczynka z walizką, jak ją nazywaliśmy, skupiła na sobie uwagę międzynarodowych mediów zebranych w obozie. Z uśmiechem na ustach szła ku lepszej przyszłości.

WRAŻENIA I ODCZUCIA

wzruszenie, współczucie, niepewność (czy to zabawa, czy nie?), dziecięca pogoda ducha, przeciwności, działanie ponad własne siły, zmęczenie, potrzeba dotarcia na miejsce, zdecydowanie, wyrazistość, kontrast i niedopasowanie (zbyt duży bagaż dla dziewczynki), izolacja, determinacja

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Pierwszy plan: na pierwszym planie kilkuletnia, ciemnowłosa, ubrana w niebieski płaszcz, jasnoskóra dziewczynka, w za dużych i pobrudzonych kaloszach, ciągnąca za sobą zbyt dużą, czarną walizkę.

W tle: białe niebo, osiedle jasnych domów szeregowych nakrytych szarymi dachami, trawnik, drzewo bez liści, fragment ulicy i dalszych zabudowań. Bliżej: nieregularna kratownica z gałęzi, rodzaj pergoli lub ogrodzenia.

Kompozycja zdjęcia: płytka głębia ostrości, postać na pierwszym planie jest ostra, tło rozmyte. Pierwszy plan znajduje się w dolnej części zdjęcia. Plany oddzielone od siebie płotem z gałęzi. Tło jest nieostre, ale zajmuje większą powierzchnię zdjęcia. Zdjęcie jest kolorowe, jednak kolory są stłumione, brak im wyrazistości. Linie przekątne i przekrzywienie podkreślają dynamikę zdjęcia, ale też jego dziwność – świat stojący na głowie. Dziewczynka jest jasną plamą na tle szarości.

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Jak sądzisz, jaka to pora roku? Po czym to poznajesz?
- Jakie odczucia budzi w tobie wiek i wzrost dziewczynki, w połączeniu z rozmiarem jej kaloszy i wielkością walizki?
- Jaki efekt wywołałoby przekadrowanie zdjęcia, np. ucięcie go tuż nad głową dziewczynki?
- Dlaczego walizka nie jest sfotografowana w całości?
- Jakie emocje budzi w tobie wzrok dziecka?
- Co by się zmieniło, gdyby zdjęcie było czarno-białe?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

prawa dziecka i prawa człowieka, odpowiedzialność państwa/społeczności za dzieci, bieda, migracje, obozy dla uchodźców, dorastanie, szczęśliwe dzieciństwo, sposoby radzenia sobie z przeciwnościami, nastawienie do życia, potrzeby podstawowe, granica między światem dzieci i dorosłych

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Jakie miejsce nazywasz domem?
- Czego może potrzebować dziecko, aby czuć się szczęśliwe?
- Jakie wyzwania stoją przed dziećmi, które zmieniają miejsce zamieszkania?
- Jakie uczucia mogą się wiązać z przeprowadzką? Dlaczego?
- Jakie prawa powinny przysługiwać osobom, które przeprowadzają się do innego kraju?
- Co zapakowałbyś/zapakowałabyś do takiej walizki w razie konieczności przeprowadzki?
- Jakie prawa mają dzieci? Kiedy bywają łamane?
- Czy znasz kogoś w twoim wieku, kto zmienił miejsce zamieszkania? Z jakiego powodu się przeprowadził?
- Czy myślisz, że ta dziewczynka należy jeszcze do świata dzieci, czy już dorosłych?

© Ivan Maričić

Piękni na Paradę

Chorwacja, 2017

Szczegółowy opis zdjęcia

Zdjęcie to powstało podczas Tygodnia Równości w Zagrzebiu. Utarty pogląd głosi, że w tygodniu tym nigdy nie pada deszcz, więc wydarzenia przeniosły się na dziedziniec Autonomicznego Centrum Kultury Medika. Podczas ostatnich przygotowań do Parady Równości odbyła się m.in. uchwycona na zdjęciu akcja „Piękni na Paradę”. Osoby sympatyzujące z paradą mogły skorzystać z darmowej fryzury. Wykonywała je Nora, która niezmordowanie obcinała włosy, podczas gdy osoby na krześle co chwilę się zmieniały.

Gdyby zdjęcie obejmowało szerszy kadr, obok Nory moglibyśmy zobaczyć inne uśmiechnięte osoby, robiące banery i dekoracje. Słońce. Lato. Uśmiechy. Wszędzie pełno kolorów – głównie tęczy. Potrzebujemy więcej takich dni.

Ivan Maričić

WRAŻENIA I ODCZUCIA

bliskość, zaskoczenie (nietyczne miejsce do strzyżenia), spokój, ciepło, pozytywne wibracje, kolor, radość, dobry nastrój, relaks, pracowitość, swoboda, robienie rzeczy po swojemu, radość ze swojego wyglądu, alternatywa

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Na pierwszym planie: dwie osoby, prawdopodobnie młode dziewczyny, choć ich płeć nie jest oczywista; pierwsza ubrana w ochronny, żółty strój fryzjerski, druga tnąca włosy pierwszej. Obie osoby mają krótkie, ciemne włosy, a na nogach tenisówki.

Tło: w tle ściana z artystycznym i kolorowym muraliem przedstawiającym ciało mężczyzny w stroju atlety. Kadr ucina mural na wysokości głowy. We wnęce obok znajduje się drugi mural przedstawiający „połykacza noży” w kostiumie cyrkowym.

Kompozycja zdjęcia: zdjęcie jest pionowe, z wyraźnymi pionowymi liniami kompozycyjnymi (linia wyznaczona przez osoby na pierwszym planie, linia ściany). Kompozycja centralna: kluczowe elementy znajdują się w centrum kadru. Duża głębia ostrości spłaszcza zdjęcie – zarówno osoby na pierwszym planie, jak i ściana w tle są wyraźne (wpływa na to również kwestia odległości: osoby znajdują się bardzo blisko ściany, osoba fotografująca znajduje się dalej).

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Co by się zmieniło, gdyby zdjęcie było czarno-białe?
- Dlaczego osoba fotografująca zdecydowała się stanąć daleko od fotografowanej sytuacji?
- Dlaczego mężczyzna na fresku ma odciętą głowę?
- Jakie efekty wywołują frontalne ujęcie i mocno pionowy układ?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

współpraca, wzajemna pomoc, dzielenie się umiejętnościami, zaangażowanie, praca, solidarność, godność kobiet, stereotypy związane z płcią, oczekiwania społeczne dot. wyglądu i ciała, normy społeczne, przestrzeń publiczna, sztuka ulicy, samodzielność, samowystarczalność, działanie alternatywne

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Czy osoby na zdjęciu to chłopcy czy dziewczyny? Czy ważne, aby to rozstrzygnąć?
- Co to znaczy, że coś jest „alternatywne”? Czy osoba może być „alternatywna”?
- Jakie sytuacje dzieją się czasami w przestrzeni publicznej lub w plenerze, choć przywykliśmy chodzić w tym celu do wyznaczonych do tego miejsc?
- Co jest dozwolone, a co zakazane w przestrzeni publicznej?
- Kiedy tworzenie murali/graffiti jest dozwolone, a kiedy nie? Jak może to wpływać na wspólną przestrzeń?
- Na czym polega pomysł dzielenia się umiejętnościami? Jak je wycenić? Czy niektóre umiejętności są więcej warte niż inne i dlaczego tak myślisz?
- Jakimi umiejętnościami mógłbyś/mogłabyś podzielić się z osobami w twojej społeczności?
- Jakie są oczekiwania społeczne dotyczące ciała i zachowań w zależności od płci, jak się zmieniają w czasie?
- Czym są normy społeczne? Czym jest inność? Kto decyduje o tym, co jest „normalne”, a co „dziwne”?
- Czy inność może być czymś pozytywnym? Jak takie podejście wpływa na osoby, które z powodu swojej inności czują się gorsze?
- W jaki sposób zdjęcie podejmuje temat inności, odstępstwa od norm społecznych?

© Olmo Calvo

Europa

Morze Śródziemne, 2018

Szczegółowy opis zdjęcia

Zdjęcie przedstawia migrantów uratowanych przez organizację pozarządową Proactiva Open Arms, gdy próbowali przepłynąć przez Morze Śródziemne (z Libii do Włoch) na gumowym węźu boa. Odpoczywają na pokładzie łodzi Open Arms i czytają książkę „Europa – ilustrowane wprowadzenie dla migrantów i uchodźców”, opracowaną przez Magnum Photos, Arabską Fundację na rzecz Sztuki i Kultury oraz Al-linquinioi. Nad książką pracowało wspólnie wielu fotografów, dziennikarzy, redaktorów i projektantów.

W ostatnich latach miliony ludzi zostały zmuszone do opuszczenia domów z powodu wojny lub skrajnego ubóstwa. Z najnowszego raportu Organizacji Narodów Zjednoczonych „Trendy globalne” (2018) wynika, że w takiej sytuacji znalazło się ponad 68 milionów osób. Niewielka część z nich szuka schronienia w Europie. Rzykują życie, próbując przedostać się przez Morze Śródziemne, ale nie wszystkim się to udaje. W roku 2016 utonęło pięć tysięcy osób. W 2017 zmarło ich ponad trzy tysiące, a w 2018 dotychczas półtora tysiąca, lecz liczba ta stale rośnie.

Tymczasem w Europie coraz więcej pieniędzy wydawanych jest na kontrolę granic, a coraz mniej – na ratowanie osób, które w desperacji stają do walki z morzem. Organizacje pozarządowe z różnych krajów wciąż wyruszają w morze, by ratować tych, którzy próbują je przepłynąć.

WRAŻENIA I ODCZUCIA

nadzieja, spokój, oczekiwanie, nuda, zamyślenie, relaks, zainteresowanie Europą, odpoczynek, ciekawość, obawa, ciasnota, niepewność, planowanie przyszłości

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Na pierwszym planie: dwóch mężczyzn leżących w zamkniętej przestrzeni (być może łódce lub promie), z których jeden czyta książkę napisaną równocześnie w kilku językach (na okładce słowa w języku angielskim, arabskim, francuskim oraz mapa polityczna Europy). Książka ma tytuł: *Ilustrowane wprowadzenie do Europy dla migrantów i uchodźców*. Drugi mężczyzna wpatrzony w przestrzeń (odwraca oczy od kamery lub zerką w kierunku książki)
W tle: trzeci mężczyzna, okrągłe okno z widokiem na morze, barierka łóżka, bosa noga innej osoby.

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Kim jest osoba robiąca zdjęcie? Czy to jeden z migrantów, dziennikarz, a może wolontariusz?
- W jaki sposób kadrowanie zdjęcia wywołuje poczucie ograniczenia?
- Dlaczego bulaj (okienko łodzi) i stopa na barierze znalazły się w kadrze?
- Czy w takiej sytuacji należy pytać o zgodę na wykonanie zdjęcia?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

imigracja i emigracja, rasizm, uchodźcy, prawa człowieka, prawa osób ubiegających się o azyl, granice, wzajemna pomoc, solidarność, integracja, nauka, nadzieja, nowy dom, polityka krajów europejskich wobec uchodźców, szlaki migracyjne

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Dlaczego ludzie zmieniają miejsce zamieszkania?
- Jak sądzisz, co musiałyby stać się w twoim kraju, żebyś zdecydował/zdecydowała się z niego uciec i przepłynąć morze na gumowym węźu boa (tak jak próbowały to zrobić osoby na zdjęciu, zanim znalazły się w łódce)?
- Gdybyś musiał/musiła zmienić miejsce zamieszkania na bardzo odległe, co chciałbyś/chciałabyś wiedzieć o miejscu, do którego jedziesz?
- Czym jest poczucie bezpieczeństwa? Kiedy czujemy się bezpieczni?
- Kim są migranci, a kim uchodźcy? Jakie mamy stereotypy na ten temat?
- Jakie wyzwania stoją przed krajami przyjmującymi osoby uciekające ze swoich krajów?
- Co powoduje, że nabywamy prawa obywatelskie? Które prawa są niezbywalne?
- Jak zmieniłaby się twoja interpretacja zdjęcia, gdyby były na nim trzy kobiety lub trzy osoby o jasnym kolorze skóry? Jak sądzisz, z czego to wynika? Czym jest rasizm?
- Wielu uchodźców to młodzi mężczyźni, którzy jako pierwsi z rodziny próbują przedostać się do Europy – jak sądzisz, dlaczego?
- Co wiesz o uchodźcach w Polsce? Czy poznałeś kogoś z nich?

© Olmo Calvo

Przedszkole

Hiszpania, 2018

Szczegółowy opis zdjęcia

8 marca 2018 roku, czyli Międzynarodowy Dzień Kobiet, był kamieniem milowym dla ruchu feministycznego na świecie, także w Hiszpanii. Tego dnia odbył się pierwszy strajk kobiet o zasięgu krajowym. Kobiety zaprzestały pracy (zarówno poza domem, jak i w domu) i ruszyły na ulice, by uczestniczyć w wielomilionowych demonstracjach. Zdaniem organizatorów sam marsz w Madrycie zgromadził ponad pół miliona osób.

Na zdjęciu wykonanym właśnie tego dnia widać trzech mężczyzn, którzy zajmują się dziećmi w skłoterskim centrum społecznym La Ingobernable (Nieposkromiona). W mieście zorganizowano kilka podobnych punktów, by kobiety opiekujące się dziećmi mogły wziąć udział w strajku. Jednym z jego celów było zwrócenie uwagi na niewidoczną i nieodpłatną pracę polegającą na zajmowaniu się domem. W większości przypadków wykonują ją kobiety.

W roku 2018 Hiszpanki kilkakrotnie wyszły na ulice. Protesty odbywały się przed budynkiem ministerstwa sprawiedliwości po tym, jak zwolniono z aresztu pięciu członków grupy La Manada, którzy zgwałcili młodą dziewczynę. Inną głośną sprawą, która wywołała oburzenie kobiet, była historia Juany Rivas, skazanej na pięć lat więzienia i sześć lat utraty praw rodzicielskich za to, że przez miesiąc ukrywała się z dziećmi. Juana uciekła, by nie oddawać dzieci ich ojcu, w 2009 roku skazanemu za przemoc domową.

Olmo Calvo

WRAŻENIA I ODCZUCIA

radość, bliskość, ciekawość świata, wspólna zabawa, spokój, spełnienie, komunikacja dzieci i dorosłych, przyjazne miejsce, swoboda, bałagan, twórczy nieład

ISTOTNE ELEMENTY WIZUALNE

Trzej ciemnowłosi mężczyźni w swobodnych, codziennych ubraniach, bawią się z czwórką dzieci w wieku przedszkolnym. Mężczyźni towarzyszą dzieciom: nachylają się ku nim, siedzą na ziemi, obserwują – biorą udział we wspólnej zabawie.

Na zdjęciu znajduje się wiele elementów: postaci, meble, drobne przedmioty. Dominującymi kolorami są jasnożółta wykładzina na podłodze, jasnoróżowa ściana oraz ciemnozielona tablica. Kompozycja: zdjęcie zrobione jest szerokokątnym obiektywem – mimo że pomieszczenie nie jest bardzo duże, widzimy wiele osób i elementów.

Mimo że widoczne jest okno, zdjęcie zrobione jest przy sztucznym, górnym i rozproszonym oświetleniu – możemy to poznać po braku cieni i jednolitej temperaturze barwowej światła.

Zdjęcie zrobione jest z góry ku dołowi: osoba fotografująca prawdopodobnie stoi i patrzy na osoby znajdujące się na podłodze, kierując obiektyw nieco w dół. Głębokość ostrości jest duża: widzimy równie wyraźnie elementy znajdujące się blisko i w głębi pomieszczenia.

PYTANIE DOTYCZĄCE ZDJĘCIA/KADRU

- Jaką pozycję przyjęła osoba fotografująca? Gdzie się znajduje względem innych osób na zdjęciu?
- W jaki sposób na zdjęciu wytworzona została głębia obrazu?
- W jaki sposób zdjęcie oddaje poczucie harmonii, porozumienia między mężczyznami i dziećmi?
- Czy sądzisz, że to celowy zabieg czy przypadek, że wszystkie dzieci są tyłem to osoby fotografującej?

TEMATY, KTÓRE MOŻNA PORUSZYĆ

równość płci, prawa i obowiązki dzieci i ich opiekunów, odpowiedzialne rodzicielstwo, podział obowiązków, miejsca wspólne i instytucje opiekuńcze/edukacyjne, różne sposoby uczenia się i zdobywania umiejętności, prawo dziecka do wizerunku

PYTANIA DO DYSKUSJI

- Czy jest coś, co zaskakuje cię na tym zdjęciu?
- Kim mogą być mężczyźni na zdjęciu? W jakiej relacji pozostają z dziećmi: ojcowie, opiekunowie, przedszkolankowie?
- O czym może świadczyć nieporządek na zdjęciu: zaangażowaniu, twórczości, swobodzie?
- Jak możemy dzielić się obowiązkami w rodzinie?
- Kto częściej opiekuje się dziećmi? Dlaczego tak jest? Czy może być inaczej?
- Jakie zawody częściej wykonują kobiety, a jakie mężczyźni? Dlatego tak jest? Czy znacie jakieś przykłady niezgodne z tym umownym podziałem?
- Jak dorośli mogą wspierać dzieci, aby stały się w przyszłości otwartymi i tolerancyjnymi dorosłymi?
- O czym dorośli powinni pamiętać, gdy komunikują się z dziećmi? Co pomaga we wzajemnym zrozumieniu dzieci i dorosłych?

GŁOSARIUSZ: ROZUMIENIE OBRAZÓW

GŁĘBIA OSTROŚCI

Zakres odległości od obiektywu, w której obiekty przedstawione na zdjęciu sprawiają wrażenie ostrych (to znaczy mających wyraźne, nierozmazane kontury). Głębia ostrości powoduje, że jeden z planów na zdjęciu może być ostry lub rozmyty.

KADR

Krawędzie zdjęcia ograniczające przedstawioną przestrzeń lub pole widzenia. Kadr oddziela od siebie elementy znajdujące się w polu widzenia od tych poza nim.

KADROWANIE

Czynność wykonywana przez osobę fotografującą oraz – na późniejszym etapie – opracowującą zdjęcie. Oznacza „wycinanie” pola widzenia lub odcinanie fragmentów gotowego już zdjęcia. Kadr może być szeroki lub bliski.

KĄT WIDZENIA

Kąt, pod którym patrzący (w tym także osoba fotografująca) widzą obiekty na zdjęciu. Obiekty można fotografować z frontu, z tyłu, z boku oraz pod kątem 3/4. Kąt widzenia może być również metaforą interpretacji fotografii – na to samo zdjęcie możemy patrzeć „pod różnymi kątami widzenia”, czyli zwracając uwagę na wybrane elementy.

W języku potocznym pojęcie to oznacza także patrzenie na tę samą sytuację lub rzecz na różne sposoby – inny „kąt widzenia” sprawia, że ten sam problem wygląda inaczej.

KOLORYSTYKA

Zdjęcie może być kolorowe, czarno-białe lub monochromatyczne (jednokolorowe, np. sepia). Kolory na zdjęciu mogą być żywe lub zdesaturowane, czyli pozbawione intensywności.

KOMPOZYCJA

Umieszczanie elementów zdjęcia w kadrze w taki sposób, aby ich układ był zgodny z intencją osoby fotografującej. Kompozycja może być statyczna

(dużo linii poziomych i pionowych, układających się pod kątem prostym, symetria, jednolita kolorystyka) lub dynamiczna (na zdjęciu są linie skośne, zagięte, zdjęcie ma nieoczywiste proporcje, wydaje się być w ruchu). Zob. też LINIE PROWADZĄCE.

KONTEKST

Kontekst zdjęcia to informacje na jego temat pochodzące spoza kadru. Kontekstem może być słowny opis zdjęcia, ale również sposób jego prezentacji (np. w galerii sztuki lub na ścianie w domu) lub publikacji (np. w prasie codziennej). Uwzględnienie kontekstu zdjęcia może zmieniać lub poszerzać interpretację obrazu.

KONTRAST

Kontrast zdjęcia to różnica pomiędzy zacienionymi i oświetlonymi obszarami zdjęcia (lub jego części).

LINIE PROWADZĄCE

Widoczne na zdjęciu linie, tworzące kompozycję zdjęcia.

LINIE ZBIEGU

Linie widoczne na zdjęciu, używane do przedstawienia perspektywy. Spotykają się w punkcie zbiegu, np. linie wyznaczone przez ściany budynku wydają się zbiegać u szczytu, gdy budynek fotografowany jest z dołu.

MOCNY PUNKT

Miejsce w kadrze znajdujące się mniej więcej w 1/3 szerokości zdjęcia i w 1/3 jego długości. Jest to punkt zdjęcia, który najbardziej przyciąga wzrok odbiorcy. Zob. ŻŁOTY PODZIAŁ.

NEGATYW

Wywołana w procesie chemicznym klisza, na której znajduje się 12, 24 lub 36 klatek. Na negatywie kolory są odwrócone – to, co w rzeczywistości jest jasne, na negatywie jest ciemne i odwrotnie. Odpowiednie naświetlanie i powiększanie klatek negatywu pozwala wykonać POZYTYWY, czyli gotowe fotografie.

NIEDOŚWIETLENIE ZDJĘCIA

Zdjęcie jest niedoświetlone, jeśli na skutek ustawień aparatu (czasu i przesłony) przez obiektyw wpadło zbyt mało światła, aby na matrycy mogły zapisać się szczegóły znajdujące się w najciemniejszych częściach zdjęcia. Zdjęcia takie mają małą głębię i ciemne lub niekontrastowe kolory.

NISKI KĄT

Punkt widzenia, przy którym osoba fotografująca ogląda obiekt z dołu.

NOŚNIK

Forma, w której możliwe jest oglądanie zdjęcia. Nośnikiem może być np. monitor komputera lub papier, na którym wydrukowane jest zdjęcie.

OSOBA FOTOGRAFUJĄCA

Patrząc na zdjęcie, widzimy to, co zdecydowała się umieścić w kadrze osoba fotografująca. Jej narodowość, zawód, wiek, umiejętności, intencje, przekonania czy płeć mogą być istotne w interpretacji fotografii. Warto pamiętać, że oglądając zdjęcie, oglądamy punkt widzenia konkretnej osoby na określonej sytuacji. Każda osoba fotografująca prawdopodobnie sfotografowałaby tę samą sytuację w inny sposób. Oznacza to, że fotografia ma charakter subiektywny i osobisty.

PEŁNY KADR

Zdjęcie, które zajmuje całą stronę od krawędzi do krawędzi (bez ramek) lub które nie było kadrowane, czyli nie zostało ucięte ani po bokach, ani od góry lub dołu.

PERSPEKTYWA

Perspektywa to wrażenie głębi wywołane przez linie zbiegu. Mimo że zdjęcie jest płaskie, perspektywa widoczna na zdjęciu odpowiada trójwymiarowemu widzeniu ludzkiego oka.

PIERWSZY PLAN

Fragment POLA WIDZENIA znajdujący się między patrzącym a elementem najbliższym obiektywu aparatu.

POLE WIDZENIA

Fragment przestrzeni „widziany” przez aparat lub widoczny na zdjęciu, ograniczony przez kadr.

POZA KADREM

Niewidoczna przestrzeń, przylegająca do pola widzenia aparatu, którą patrzący mogą sobie wyobrazić.

POZYTYW

Odbitka fotograficzna wykonana dzięki naświetlaniu wybranej klatki negatywu. Pozytyw odpowiada kolorom i natężeniu światła widzianym w rzeczywistości (to, co w rzeczywistości było jasne, na pozytywie także jest jasne).

PRZEDMIOT

Słowo „fotografia” oznacza nie tylko sposób tworzenia reprezentacji rzeczywistości, ale także przedmiot – fotografią jest również materialne zdjęcie mające swój format (rozmiar), wywołane lub wydrukowane na papierze, czasami eksponowane w ramkach. Niektóre fotografie nosimy przy sobie, czasem mają na odwrocie odręczne podpisy, a nierzadko zagięcia lub zniszczenia, z których można wnioskować o historii i roli fotografii.

PRZEŚWIETLENIE ZDJĘCIA

Zdjęcie jest prześwietlone, gdy na skutek ustawień aparatu (czasu i przesłony) przez obiektyw wpadło zbyt dużo światła. W efekcie fragmenty zdjęcia są zupełnie białe lub tak jasne, że nie widać ich detali.

PUNKT CENTRALNY

Miejsce, w którym spotykają się linie prowadzące zdjęcia. Linie te mogą być wyznaczane przez krawędzie.

PUNKT OSTROŚCI

Fragment fotografowanego obiektu, który jest wyostrożony dzięki odpowiedniemu ustawieniu ostrości aparatu.

PUNKT ZBIEGU

Miejsce, w którym zbiegają się główne linie widoczne na zdjęciu. Przykładowo linie wyznaczane przez drogę mają punkt zbiegu na linii horyzontu. W jednym zdjęciu może istnieć do trzech punktów zbiegu. Zob. też LINIE ZBIEGU.

SZEROKI KĄT

Obiektyw szerokokątny ma niewielką głębię ostrości. Najczęściej wykorzystywany jest do zdjęć panoramicznych, ponieważ umożliwia szerokie kadrowanie. Zdjęcia zrobione przy użyciu obiektywu szerokokątnego zazwyczaj sprawiają wrażenie, jakby ich plany były mocno oddalone.

SZUMY

Losowe pojawienie się zakłóceń na zdjęciach cyfrowych. Jest najbardziej widoczne w ciemniejszych obszarach fotografii, gdzie stosunek sygnału do szumów jest niski. Szum może się także pojawiać na jednolitych obszarach, takich jak błękitne niebo.

ŚWIATŁO

Fotografia oznacza w dosłownym tłumaczeniu „rysowanie światłem”. Zdjęcia powstają bowiem dzięki światłu wpadającemu przez obiektyw. Światło widoczne na zdjęciach może być zimne (dominująca na zdjęciu kolorystyka jest wtedy niebieska), lub ciepłe (kolorystyka żółta lub pomarańczowa). Wiele zależy od źródła światła (naturalne lub sztuczne) oraz od tzw. balansu bieli, który ustawić można w aparacie.

ŚWIATŁO KONTROWE

Szczególne oświetlenie polegające na tym, że silne źródło światła skierowane jest w obiektyw aparatu. W efekcie obiekt znajdujący się pomiędzy źródłem światła a obiektywem aparatu widoczny jest wyłącznie jako czarny kontur. Są to warunki trudne, ale ujęcia wykonane w tym oświetleniu bywają bardzo ciekawe.

TEKSTURA

Cecha powierzchni zdjęcia związana z materiałem, który jest nośnikiem fotografii. Tekstura może być również widoczna na zdjęciu na sfotografowanych i odpowiednio oświetlonych przedmiotach (np. widoczna tekstura tkaniny lub drewna).

TŁO

Elementy zdjęcia, które odbieramy jako znajdujące się w większej odległości od fotografa. W zależności od tzw. głębi ostrości tło może być nieostre (rozmyte) lub jego detale mogą być wyraźnie widoczne.

ZIARNO

W fotografii analogowej, czyli wykonywanej na negatywach, ziarno powstaje, kiedy widoczne stają się kryształy srebra, z których składa się zdjęcie. Klisza o dużej czułości jest naturalnie bardziej ziarnista niż mniej czuła. Im bardziej powiększany jest negatyw, tym wyraźniej widać ziarno na fotografii.

ZŁOTY PODZIAŁ

Umieszczanie elementów zdjęcia w kadrze w taki sposób, aby ich układ był zgodny z intencją osoby fotografującej. Kompozycja może być statyczna (dużo linii poziomych i pionowych, układających się pod kątem prostym, symetria, jednolita kolorystyka) lub dynamiczna (na zdjęciu są linie skośne, zagięte, zdjęcie ma nieoczywiste proporcje, wydaje się być w ruchu). Zob. też LINIE PROWADZĄCE.

ZOOM

Modyfikacja optyczna lub cyfrowa, która sprawia, że przedmiot zdjęcia wydaje się bliżej (*zoom in*) albo dalej (*zoom out*) od obiektywu.

Słowniczek terminów fotograficznych:

<https://www.swiatobrazu.pl/fotografia-przyrodnicza-techniki-pracy-najsłynniejszych--fotografow-natury-praktyczny-poradnik-24468.html,2>

Praca nad rozumieniem obrazów

PRZYKŁADOWA SESJA: WSPÓLNE OGLĄDANIE ZDJĘĆ

Cele ćwiczenia

Celem tego ćwiczenia jest umożliwienie dzieciom i młodzieży przejścia przez następujące kroki:

- **wyrażenie**, co czują, oglądając zdjęcie (odczucia, pierwsze skojarzenia),
- **identyfikacja**: określenie lokalizacji, czasu wykonania zdjęcia, widocznych na nim osób, uchwyconej sytuacji,
- **zauważenie wartości estetycznych**: kolorystyki, kompozycji, kadrowania,
- **stworzenie** pełnego opisu zdjęcia,
- **interpretacja**: połączenie wrażeń i skojarzeń ze zidentyfikowanymi elementami,
- oraz **porównanie** swojej interpretacji z interpretacjami innych (zbadanie wieloznaczności).

Warsztat naprowadza dzieci i młodzież na bardziej klarowną, ustrukturyzowaną, a w konsekwencji głębszą analizę obrazu i pomaga unikać impulsywnych ocen i reakcji na bodźce wizualne.

Po zajęciach dzieci będą potrafiły:

- **wyrażać swoje zdanie** w zrozumiały sposób, z użyciem odpowiedniego słownictwa,
- **dostrzegać i opisywać elementy obrazu, aby móc go analizować, dyskutować o nim**, w tym zarówno kwestionować dany punkt widzenia, jak i go bronić,
- **wykazywać się krytycznym myśleniem** podczas zbierania i przetwarzania informacji,
- **szanować inne punkty widzenia** i wynikające z nich interpretacje.

KILKA SUGESTII

POKAZYWANIE ZDJĘĆ

Radzimy wydrukować zdjęcia na papierze A3 i umieścić je obok siebie na tablicy lub też wyświetlić fotografie na ekranie. O ile w samodzielnej analizie obrazu sprawdza się praca z kawałkiem papieru, o tyle w przypadku interpretacji z pomocą nauczyciela-przewodnika lepszym rozwiązaniem jest wyświetlanie zdjęć z rzutnika. Korzystanie z projektora sprawi też, że łatwiej będzie ukierunkować uwagę młodzieży na zdjęcie: ułatwi przeznaczenie określonego czasu na zapoznanie się z nim oraz refleksję.

Wydrukowanie ośmiu zdjęć na dwóch stronach kartek w formacie A3 pozwoli wam z kolei powiesić kilka zdjęć jednocześnie, co może być przydatne, jeśli planujecie analizę porównawczą lub poszukiwanie podobnych elementów na kilku zdjęciach.

INSTRUKCJE

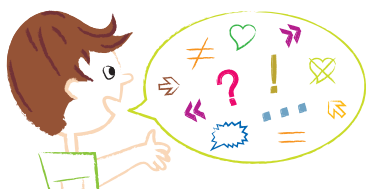
Najlepiej, gdy osoba prowadząca zajęcia podaje instrukcje stopniowo. Członkowie i członkinie grup wykonują poszczególne polecenia i zapisują swoje spostrzeżenia przed przejściem do etapów wymagających zgody lub dyskusji.

PRZYKŁADOWA SESJA 1

Etap edukacyjny: szkoła ponadpodstawowa

Do tej sesji tę wybraliśmy zdjęcie „Europa” (Olmo Calvo, Hiszpania).

1. WYRAŻ UCZUCIA

- **Poproś grupę o skupienie i ciszę, a następnie pokaż zdjęcie na 10–15 sekund.**
Nie podawaj żadnych dodatkowych instrukcji.
- **Poproś młodzież, by na dwóch oddzielnych kartkach zapisała:**
 - jedną rzecz, która zwróciła ich uwagę na zdjęciu,
 - jakie wrażenie zrobiło na nich zdjęcie lub co poczuli, patrząc na nie.

Ważne, by uczniowie i uczennice mieli możliwość samodzielnie wykonać zadanie i nie sugerowali się wypowiedziami innych (stąd propozycja odpowiedzi na karteczkach). Nauczyciel lub nauczycielka może zebrać odpowiedzi i rozłożyć je na stole lub tablicy, łącząc ze sobą podobne refleksje.

Przykładowe odpowiedzi

Zwróciłem uwagę na stopę w tle. Zastanawiam się, do kogo należy.

To zdjęcie kojarzy mi się z relaksem, odpoczynkiem w podróży.

To zdjęcie mnie drażni, bo uważam, że w Europie jest za dużo imigrantów.

● Dyskusja

Narysuj tabelę z dwoma kolumnami. W nagłówek jednej umieść słowo „interpretacja”, a drugiej – „opis”. Zapisuj odpowiedzi uczniów w odpowiednich kolumnach. Na razie jednak nie komentuj wypowiedzi młodzieży – w tym kroku nie ma miejsca na dyskusję.

Elementy opisu powinny być zapisane obok odpowiadających im odczuć i wrażeń, jednak na razie zapisuj je w kolejności wypowiedziania – połączysz je później, w trzecim kroku.

Interpretacja

Turyści z Afryki podróżujący statkiem do Europy.

Mężczyzna po lewej jest zamyślony albo zmartwiony.

Miejsce jest ciasne.

...

Opis

Dwie ciemnoskóre osoby leżą, jedna trzyma książkę pt. „Europa”. W tle okienko podobne do okna w kajucie łodzi.

Mężczyzna patrzy na coś poza kadrem, ma zmarszczone brwi, nie uśmiecha się.

Mężczyźni leżą blisko siebie, z tyłu nie ma miejsca na przejście, ktoś przechodzi po poręczy.

...

2. OPISZ ZDJĘCIE

- **Ponownie pokaż grupie zdjęcie.**
- **Sprawdź**, czy elementy zdjęcia wymienione przez uczestników rzeczywiście się na nim znajdują. Wprowadź do tabeli konieczne poprawki, wymazując wszystko, czego na zdjęciu nie ma. **To naprawdę się zdarza!** Oto przykłady: skąd wiemy, że mężczyźni pochodzą z Afryki i są turystami? Uznajemy, że bohaterowie zdjęcia płyną do Europy – a może tu mieszkają i po prostu czytają książkę o Europie?
- W tym wypadku sformułowania w rodzaju „mężczyzna z książką o Europie” i „ciemnoskóry mężczyzna” będą opisem, a „turysta płynący do Europy” albo „Afrykanin” – interpretacją.
- **Uzpełnij tabelę, dodając w prawej kolumnie opis** wszystko, czego w niej brakuje.
- Podziel elementy opisu na cztery poniższe kategorie i oznacz je różnymi kolorami:
 - elementy wizualne (twarze, ubiór, gest itp.),
 - kolory i światło,
 - linie i kształty,
 - umiejscowienie elementów w kadrze (górze, dół, prawo, lewo itd.).
- Możesz też poprosić uczniów, by sami wykonali to zadanie w parach. Zwróć uwagę, żeby na tym etapie nie pojawiała się jeszcze interpretacja, a jedynie opis elementów widocznych na zdjęciu.

Elementy wizualne

Dwie osoby w pozycji leżącej, ciemnoskóre. Książka „Europa” z napisami w kilku językach i mapą Europy. Okrągłe okno. Stopa. Poręcz łóżka.

Kolory i światło

Światło sprawia wrażenie sztucznego, miękkiego. Odrobina dziennego światła wpada przez okrągłe okienko.

Zwykły wydruk fotografii.

Na tle stonowanych i ciemnych kolorów wyraźnie wybijają się dwie jaskrawożółte plamy (książka i opaska na rękę mężczyzny).

Linie i kształty

Poziome linie, chodnik, poręcz, linia ramion i głowy, paski na koszuli mężczyzny.

Rytmiczność pionowych i poziomych linii zaburza noga w tle, niewpisująca się w ten schemat.

Umiejscowienie elementów w kadrze

Na pierwszym planie dwie postacie.

Na drugim planie poręcz łóżka, noga, okno z niebieską plamą. Rytmiczność i statyczność zdjęcia zakłóca stopa, sprawiąca wrażenie ruchu.

Twarz osoby czytającej zasłonięta przez książkę, z kolei mężczyzna po lewej stronie patrzy na coś poza kadrem.

Wąski kadr obejmujący niewielką przestrzeń, ucięte fragmenty przedstawionych postaci, przedmiotów. Ciasnotę przełamuje okno na drugim planie, przez które przebija się światło.

- **Spojrzenie z daleka i z bliska**

Zapytaj, czy wszystkie elementy zdjęcia widoczne są z większej odległości. W kolumnie, której znajduje się opis zdjęcia, dopisz wszystkie elementy, które widać dopiero po przyjrzeniu się fotografii z bliska.

- **Zidentyfikuj dodatkowe elementy**

Na niektórych zdjęciach warto poszukać także:

- napisów i symboli (tutaj: tytuł książki *Europa* i napisy w kilku językach, w tym francuski, arabski i angielski; niejasny, słabo widoczny symbol na opasce mężczyzny oraz znak X),
- obrazów w obrazie (prac malarskich lub fotografii),

jak również zastanowić się nad rozmieszczeniem elementów w kadrze (górze, dół, prawo, lewo itp.).

3. ZBUDUJ INTERPRETACJĘ

- **Poproś uczniów i uczennice, by uzasadnili** wypisane na tablicy **interpretacje**, którymi podzielili się przed chwilą, powołując się na konkretne elementy widoczne na zdjęciu.
- Krok po kroku **połączcie strzałkami** poszczególne elementy interpretacji z odpowiadającymi im punktami opisu. W tym celu możecie wykorzystać schemat zdania: „Tak to interpretuję, bo wskazuje na to ten konkretny element”.

Przykład:

Interpretuję to tak, że ten człowiek chce jak najwięcej wiedzieć o miejscu, do którego płynie, chce się przygotować.

Wydaje mi się, że oni są w swoim świecie: jeden czyta książkę, a drugi jest zamyślony i patrzy w przestrzeń.

Odbieram to tak, że za oknem jest jakaś nadzieja i jakiś inny świat niż ten, w którym są teraz.

Można też w tym momencie poprosić młodzież o wyobrażenie sobie innej historii opartej na elementach, które są im bliskie. (Porównaj z „Prowadzenie ćwiczenia pisarskiego z młodzieżą”, s.83).

Teraz pora, by grupa omówiła i zebrała różne **przesłania** zdjęcia.

- **Zwróć uwagę** na wieloznaczność fotografii; jeśli wybrzmiała ona, kiedy uczniowie zobaczyli zdjęcie po raz pierwszy, przywołaj te różne skojarzenia (np. część osób uznała mężczyzn za migrantów, uchodźców, a część za turystów).
- **Podkreśl**, że nie ma jednej, obowiązującej interpretacji, ponieważ każdy zapamiętał inne elementy zdjęcia.
- **Zwróć też uwagę** – jeśli ma to w tym przypadku znaczenie – na te elementy fotografii, które interpretowane są jednomyślnie. Taki jednoznaczny przekaz próbują tworzyć na przykład twórcy reklam. Dobrze, by uczniowie znali ten mechanizm i umieli rozpoznawać go w obrazach.
- **Podziel się** tytułem zdjęcia i nazwiskiem autora lub autorki (*Europa*, Olmo Calvo). Umieść zdjęcie w kontekście: wskaż czas i przestrzeń, w których powstało (Morze Śródziemne, 2017). Stwórzcie hipotezy dotyczące historii powstania fotografii.

Zauważ, że interpretujemy to zdjęcie w kontekście, w którym obecnie żyjemy: tzw. kryzysu migracyjnego związanego z rosnącymi emocjami społecznymi wobec zjawiska uchodźstwa. W ciągu ostatnich lat miliony ludzi zostało zmuszonych do opuszczenia domów z powodu wojny lub skrajnego ubóstwa. Zgodnie z danymi Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców z 2018 r., w takiej sytuacji znalazło się 68,5 miliona osób. Niewielka część z nich szuka schronienia w Europie. Rzykują życie, próbując przedostać się przez Morze Śródziemne, ale nie wszystkim się to udaje. W roku 2016 utonęło pięć tysięcy osób. W 2017 zmarło ich ponad trzy tysiące, a dotychczas w 2018 – półtora tysiąca, lecz liczba ta stale rośnie. Choć sytuacja uchodźców jest dramatyczna, migracje budzą lęk i niepokój znacznej części europejskiego społeczeństwa, w którym rosną tendencje nacjonalistyczne, rasistowskie i ksenofobiczne. Podobnie dzieje się w Polsce, gdzie rośnie liczba przestępstw wobec cudzoziemców, a większość społeczeństwa reaguje niechęcią na myśl o przyjęciu uchodźców. Media i niektóre ugrupowania polityczne wzmocniają uprzedzenia wobec migrantów, posługując się stereotypami, uproszczeniami, a nawet mową nienawiści.

4. PRZYKŁADOWE ĆWICZENIE: ZMIENIĆ KADROWANIE

- Zakryj fragment zdjęcia tak, by za pomocą tego zabiegu zmienić się kadr lub widoczny był tylko jeden detal obrazu.
- Możesz spytać: który kadr sprawia, że bardziej skłaniamy się ku jednej z interpretacji?
- Wyjaśnij, że każde zdjęcie ma pole widzenia (to, co widoczne na zdjęciu) i obszar poza kadrem, którego nie widać, ale który możemy sobie wyobrazić.

1

2

5. ODCZYTYWANIE PRZESŁANIA FOTOGRAFA

- Dzięki materiałom na stronie 50 możecie porównać własny odbiór i interpretację zdjęcia z informacją, którą podał autor fotografii o tym, w jakich okolicznościach ją wykonał i jakie miał intencje.
- Uczestnicy i uczestniczki warsztatu zobaczą, że zdjęcie pozbawione kontekstu może nabierać przeróżnych znaczeń zależnie od kultury i czasu, w których jest oglądane.

PRZYKŁADOWA SESJA 2

Etap: szkoła podstawowa

Pracę z najmłodszymi dziećmi warto rozpocząć od fazy manipulacji obrazem, żeby uczniowie mogli lepiej go zrozumieć. Do tej sesji tę wybraliśmy zdjęcie „Przedszkole” (Olmo Calvo, Hiszpania).

1. PRZYJRZYJ SIĘ ZDJĘCIU

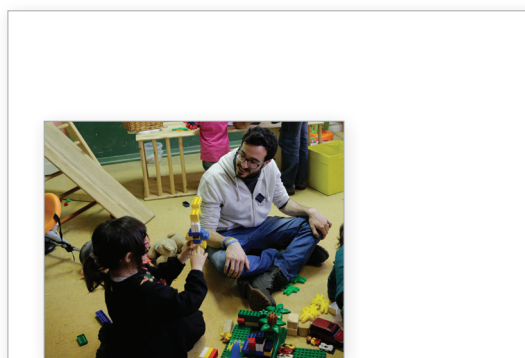
- **Poproś grupę o skupienie i ciszę, a następnie pokaż zdjęcie na 10 sekund. Ważne, by zdjęcie było skadrowane inaczej niż jego oryginał.** Nie dawaj uczniom żadnych dodatkowych instrukcji.
- **Poproś** dzieci, żeby zastanowiły się, jakie wrażenie zrobiło na nich zdjęcie albo o czym pomyślały. Podkreśl, żeby zachowały tę refleksję dla siebie – niech nie dzielą się nią nawet z kolegą lub koleżanką obok.
- **W tym czasie rozdaj** dzieciom kopie zdjęcia w formacie A3, wydrukowane tak, by zmodyfikowany kadr otaczała biała przestrzeń.

2. WYOBRAŹ SOBIE, CO JEST POZA KADREM

- **Poproś dzieci o narysowanie wszystkiego, co wyobrażają sobie na białej przestrzeni wokół zdjęcia.** Zwróć uwagę na elementy, które nie są w pełni widoczne, ponieważ przecina je krawędź zdjęcia: zasugeruj, że właśnie od nich mogą zacząć rysowanie.
- **W trakcie ćwiczenie przechadzaj się po sali i notuj pierwsze wrażenia dzieci na widok zdjęcia.**

3. DYSKUSJA

- **Powieś na tablicy skończone rysunki** dzieci. Porównaj je: podkreśl podobieństwa i różnice.
- **Przeczytaj głośno** wrażenia, którymi podzieliły się dzieci.

4. ZBUDUJ INTERPRETACJĘ

- **Pozwól każdemu dziecku, by przywołało konkretne elementy zdjęcia** i własnego rysunku, które wspierają interpretację fotografii i wywołują określone wrażenia i uczucia. Dla ułatwienia dzieci mogą uzupełniać zdanie: „Myślę tak, ponieważ widzę...”.

Przykład:

Kojarzy mi się to z rodziną, bo wyglądają jakby dobrze się znali i sobie ufali.

Myślę, że to jakieś większe wydarzenie, może impreza urodzinowa, bo w tle widać jeszcze inne osoby.

5. ZDJĘCIE W ORYGINALNYM KADRZE

- Teraz **pokaż oryginalne zdjęcie** i zwróć uwagę na to, co faktycznie znajdowało się w kadrze, a co powstało w wyobraźni dzieci.
- **Nazwij szczegóły**, które mogły stanowić podpowiedź dotyczącą elementów znajdujących się poza kadrem (np. zielone tło mogło sugerować tablicę do pisania, a to sposób siedzenia mężczyzna wskazuje, że pewnie są tam też inne osoby.).
- **Podziel się** tytułem zdjęcia i nazwiskiem autora (*Przedszkole, Olmo Calvo*).
Umieść zdjęcie w kontekście: podaj informacje o czasie i miejscu, w których powstało (Hiszpania, 2018).
Stwórzcie hipotezy dotyczące historii powstania zdjęcia.

6. ODCZYTYWANIE PRZESŁANIA

- Dzięki materiałom na stronie 52 możecie porównać własny odbiór i interpretację zdjęcia z informacją, którą podał autor fotografii o tym, w jakich okolicznościach ją wykonał i jakie miał intencje. W zależności od wieku i wiedzy uczniów dobrze jest też dodać informacje o aktualnym kontekście społecznym. Z jednej strony zmieniają się społeczne oczekiwania związane z picią wobec chłopców i dziewczynek (np. coraz częściej dziewczynki grają w piłkę, a chłopcy większą wagę przywiązują do wyglądu), wobec kobiet i mężczyzn w rodzinie (ojcowie częściej zajmują się dziećmi, niektóre kobiety nie decydują się na dzieci). Kobiety usiłują też przebić szklany sufit w zawodach uznawanych za męskie (służby mundurowe, informatyka i technologia), podczas gdy mężczyznom zdarza się podejmować zawody uznawane za „kobiece” (stewardzi, opiekunowie przedszkolni). Z drugiej jednak strony proces ten jest bardzo powolny: z ostatnich badań CBOS wynika, że zdecydowaną większość obowiązków domowych nadal wykonują kobiety. Zadania „typowo kobiece” pozostają takimi mimo upływu czasu, a zadania „typowo męskie” coraz częściej są wykonywane wspólnie lub zamiennie.

https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/218/K_028_18.PDF

Prawa kobiet ograniczane są również w innych aspektach życia: dostępu do usług medycznych, przeciwdziałania przemocy wobec kobiet. Dlatego Międzynarodowy Dzień Kobiet to wciąż okazja, by przypomnieć o walce kobiet o przysługujące im prawa.

- Uczestnicy i uczestniczki warsztatu zobaczą, że zdjęcie pozbawione kontekstu może nabierać przeróżnych znaczeń zależnie od kultury i czasu, w których jest oglądane.

Powyższe przykładowe sesje zostały opracowane z wykorzystaniem pomysłów Yvesa Bon z Rhône-Alpes Ligue de l'enseignement.

Praca nad rozumieniem obrazu

PRZYKŁADOWA SESJA: PROWADZENIE WARSZTATU FOTOGRAFICZNEGO

Przykładowy plan warsztatu fotograficznego dla dzieci i młodzieży

1. OGLĄDAMY OBRAZY

- Pokaż zdjęcia różnych autorów.
- Przeprowadź sesję oglądania obrazów: co widzę, co czuję?
(Możesz wykorzystać materiał z rozdziału „Wspólne oglądanie zdjęć”, s. 56)

Można zasugerować uczniom, by w pracy z obrazami skupili się na ludziach i związanych z nimi fragmentach zdjęć. Wyjaśnij, że w najbliższym czasie sami będziecie fotografować. Wspólnie wybierzcie temat, który jest dla uczniów i uczennic interesujący, oraz ustalcie, w jaki sposób zaprezentujecie wyniki pracy (wystawa zdjęć, prezentacja na dużym ekranie itp.).

2. KORZYSTAMY Z APARATU

- Wyjaśnij, jak korzystać z aparatu fotograficznego oraz jakie są podstawowe zasady kadrowania i kompozycji. Podkreśl, że fotograf ma dużą władzę nad tematem zdjęcia (może decydować, jak przedstawi osoby i przedmioty na zdjęciu), z czego wynika też ogromna odpowiedzialność.

Pod koniec sesji zaproponuj uczniom, żeby w ciągu tygodnia zrobili komórkami 20 zdjęć na wybrany temat (np. „mieszkanie razem”).

Pierwsze serie zdjęć

W zależności od liczby aparatów dostępnych w klasie etap ten może zająć do kilku tygodni.

Aby uniknąć spadku zainteresowania uczniów, spróbuj jednak ograniczyć ten czas do miesiąca.

Oznacza to, że na jeden aparat powinno przypadać czworo uczniów.

3. PREZENTUJEMY I ANALIZUJEMY PIERWSZE PRACE

- Kiedy uczniowie skończą pracę, przeprowadźcie **prezentacje grupowe**. Warto przeanalizować i wyjaśnić, gdzie i w jakim momencie zostały zrobione zdjęcia.
- **Wszyscy zaproszeni są do recenzowania** pracy koleżanek i kolegów oraz do wyrażania odczuć wywołanych przez zdjęcia.

Druga sesja oglądania obrazów

Doradzamy przeprowadzenie drugiej sesji oglądania obrazów po wykonaniu przez młodzież pierwszej serii zdjęć. W ten sposób, skupiając się na odbiorze i interpretacji własnych prac, uczniowie lepiej przyswoją wiedzę i nauczą się stosować ją w praktyce.

- Podczas wspólnej analizy **skupcie się** na elementach obrazu, które można kontrolować podczas robienia zdjęcia (światło, kontrast, linie i kształty, mocne punkty, pozycja w kadrze itp.).
- **Wyjaśnij**, jak wszystkie te elementy (czasem wybrane umyślnie, czasem przypadkowe) określają to, jak zdjęcie jest odczytywane i interpretowane.
- Postaraj się **dać uczniom wskazówki** dotyczące następnych zdjęć.

Tę część pracy z uczniami można dostosować do potrzeb konkretnej grupy, wybierając tematy tak, by głębiej zbadać pomysły wyrażone w pierwszych zdjęciach i skupić się na tych aspektach, które wymagają uwagi.

4. BUDUJEMY WŁASNY OBRAZ

Druga seria zdjęć

Każda osoba uczestnicząca ponownie dostaje aparat i w ciągu tygodnia może zrobić 20 nowych zdjęć. W ten sposób w trakcie całego projektu wszyscy zrobią po 40 zdjęć.

Oglądamy obrazy, dokonujemy pierwszej selekcji

- Gdy uczniowie skończą pracę, **przeprowadźcie grupowe prezentacje**. Warto przeanalizować wybór momentu zrobienia zdjęcia i miejsca, w którym zostało wykonane.
- Wszyscy zaproszeni są do recenzowania pracy koleżanek i kolegów z klasy oraz do **wyrażania odczuć** wywołanych przez obrazy.
- **Zwróć szczególną uwagę** osób uczestniczących na zdjęcia budzące najsilniejsze emocje.
- Każdy uczeń i każda uczennica poznaje punkt widzenia swoich kolegów i koleżanek. Przedyskutujcie na forum klasy, jakie emocje pojawiły się w związku ze zdjęciami.
- **We wspólnej dyskusji** dokonajcie pierwszej selekcji zdjęć na wystawę.

5. WYBIERAMY ZDJĘCIA NA WYSTAWĘ

Ostatecznego wyboru dokonuje osoba dorosła prowadząca grupę, biorąc pod uwagę opinie wyrażone przez uczestników i uczestniczki. Kolejna sesja poświęcona jest dyskusji nad tym wyborem.

Prezentacja prac

Zorganizujcie wystawę dla publiczności. Dzięki temu będziecie mieli możliwość, by przyjrzeć się, jak zdjęcia uczniów odbierają inne osoby – zarówno młodzież, jak i dorośli.

NARZĘDZIA, POMYSŁY, PROJEKTY

1. D. Sypniewski: **(Nie)widzialne granice. Kolaże** [online], Fundacja na Rzecz Różnorodności Społecznej [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie:

@ <http://ffrs.org.pl/biblioteka/ksiazki/niewidzialne-granice/>

2. Blog **Inspirowane Pamięcią** [projekt CEO], [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie:

@ <https://blogiceo.nq.pl/inspirowanepamiecia>

3. R. Bułtowicz, **Uczta audiowizualna** [w:] **Przepis na edukację kulturalną** [online], red. M. Dobiasz-Krysiak [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie:

@ <https://rezydencje.ceo.org.pl/aktualnosc/przepis-na-edukacje-kulturalna-0>

4. **Przewodnik po każdej wystawie** [online], Narodowa Galeria Sztuki Zachęta, [dostęp 18.11.2017].

Dostępny w internecie:

@ <https://rezydencje.ceo.org.pl/aktualnosc/przewodnik-po-kazdej-wystawie>

5. **Jak mówić o większości świata. Rzetelna edukacja o krajach globalnego Południa** [online], red. M. Wojtalik, rozdz. 2–4, 10 [kodeks obrazów oraz ćwiczenia dla uczniów], [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie:

@ https://www.pah.org.pl/app/uploads/2017/06/2017_dlaszko_jak_mowic_o_wiekszosci_swiatek.pdf

6. M. Dobiasz-Krysiak, **Przybornik animatora kultury** [online], Centrum Edukacji Obywatelskiej, [dostęp 18.11.2017]. Dostępny w internecie:

@ https://issuu.com/majadobiasz/docs/przybornik_animatora_kultury/1?ff=true&e=10125706/5894780

7. D. Grzemny, **Niewinne obrazki, niewinne słowa – scenariusz lekcji**, [w:] **Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi. Pakiet materiałów edukacji praw człowieka** [online], Amnesty International Polska, [dostęp 18.11.2017].

Dostępny w internecie:

@ <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/07/Wszyscy-ludzie-rodza-sie-wolni-i-rowni-pakiet-materialow-edukacji-praw-czlowieka.pdf>

8. Strona **Pomysły do zrobienia** [online], [dostęp 11.11.2017]. Dostępny w internecie:

@ www.pomysly.e.org.pl

Praca nad rozumieniem obrazu

POKAZYWANIE ZDJĘĆ

Zdjęcie nr 1
Autor zdjęcia: David Sypniewski

Zdjęcie nr 2
Autorka zdjęcia: Magda „Bronka” Braniewska

Zdjęcie nr 3
Autorka zdjęcia: Marina Kelava

Zdjęcie nr 4
Autor zdjęcia: Jérôme Brézillon

Zdjęcie nr 5
Autorka zdjęcia: Nadia Raymond

Zdjęcie nr 6
Autor zdjęcia: Ivan Maričić

Zdjęcie nr 7
Autor zdjęcia: Olmo Calvo

Zdjęcie nr 8
Autor zdjęcia: Olmo Calvo

Dobre praktyki

KLISZA, CZYLI OBSERWOWANIE WIZUALNYCH STEREOTYPÓW

SCENARIUSZ WARSZTATU

Agnieszka Pajczkowska

Duży wpływ na kształtowanie stereotypów mają obrazy – publikowane w prasie, reklamach, portalach internetowych, mediach społecznościowych. Te, które odpowiadają stereotypom, nazywamy „kliszami”. Celem tego ćwiczenia jest pokazanie uczniom i uczennicom, jak działają wizualne przyzwyczajenia – jakie obrazy są „dziwne”, a jakie wydają się „normalne”. Uczniowie, samodzielnie wykonując i analizując fotografie zgodne ze stereotypami lub przełamujące te wyobrażenia, poddają refleksji swoje przekonania oraz kształcą umiejętność dekonstruowania klisz wizualnych.

W ćwiczeniu chodzi o uświadomienie uczniom, że w zależności od kontekstu, intencji osoby fotografującej i świadomości osoby oglądającej obraz może być interpretowany na różne sposoby.

SUGESTIE DLA OSOBY PROWADZĄCEJ:

- ▲ Lepiej jest poprowadzić zajęcia w taki sposób, by tematem wykonywanych zdjęć było wybrane miejsce, a nie grupa osób. Fotografowanie osób o określonej cesze (np. osób starszych) jest wyzwaniem etycznym i wymaga czasu, aby doszło do dekonstrukcji, a nie powielenia stereotypu.
- ▲ Jeśli nie ma możliwości wyjścia z budynku szkoły, dobrym pomysłem może być fotografowanie samej szkoły (rozumianej jako instytucja, nie tylko budynek) i związanych z nią stereotypów.
- ▲ Istotnym elementem zajęć jest wspólne omawianie wykonanych fotografii, ponieważ trzeba zadbać o to, by żadnej z klisz nie pozostawić jednoznacznej, a tym samym – wzmacniającej stereotyp. Każdą należy „podważyć”, by spojrzeć na nią z innej perspektywy.

ZAJĘCIA KROK PO KROKU

1. WPROWADZENIE – PRACA Z FOTOGRAFIAMI

- **Zapytaj grupę o znaczenie słowa „stereotyp”.** Na tablicy zapisz i skomentuj padające odpowiedzi.
- **Zapytaj grupę o przykładowe stereotypy** dotyczące np. nauczycieli, osób starszych, Polaków.
- **Zaproponuj refleksję nad wybranym stereotypem** – przykładowo dotyczącym osób w podeszłym wieku. Wyświetl fotografię, która może wspierać stereotypowe, negatywne przekonania dotyczące tej grupy (osoba samotna, uboga, nieuprzejma, smutna, z kłopotami w poruszaniu się) i poproś uczniów o interpretację. Następnie wyświetl fotografię osoby starszej, która przeczy temu stereotypowi, znów poproś o interpretację.
- **Zapytaj uczniów**, gdzie mogliby zobaczyć fotografię pierwszą (np. reportaż prasowy, program interwencyjny), a gdzie drugą (reklama banku, przychodnia lekarska).
- **Zwróć uwagę**, że oba zdjęcia odpowiadają wyobrażeniom, ale żadne z nich nie wyczerpuje charakterystyki osób starszych jako grupy społecznej. Pokaż zestaw 10 fotografii, na których każda osoba starsza będzie wyglądała zupełnie inaczej (warto włączyć zdjęcia seniorów innych narodowości, różnej płci, o różnym wyrazie twarzy, różnego statusu materialnego).

2. PRZEDSTAWIENIE I WYKONANIE ZADANIA FOTOGRAFICZNEGO

- **Podziel grupę** na ok. czteroosobowe zespoły. Upewnij się, że każda grupa ma smartfony lub cyfrowy aparat fotograficzny, który umożliwi ci sprawne zgranie zdjęć na swój komputer.
- **Przedstaw zadanie** – każda grupa ma przygotować zestaw sześciu zdjęć. Trzy z nich mają przedstawiać „klisze” – stereotypy dotyczące określonego przez siebie tematu (np. szkoły, pobliskiego parku), a trzy z nich – „przeciwklisze” podważające te stereotypy. Nie wskazuj, czy klisze mają być pozytywne, czy negatywne.
- **Zbierz fotografie i wgraj je na komputer** podłączony do projektora. Stwórz dwie kopie – jedną z nich umieść w folderze z numerem grupy, a drugą wrzuć do zbiorowych folderów, z których jeden ma gromadzić zdjęcia klisz, a drugi przeciwklisz. W tym czasie grupy tworzą podpisy do wykonanych fotografii.

3. PREZENTACJA I WSPÓLNE OMAWIANIE ZDJĘĆ

- **Kolejno zaproś każdą grupę, aby przedstawiła swoje zdjęcia**, odczytując przygotowane podpisy (skorzystaj z folderów, w których znajduje się po sześć fotografii każdej grupy). Już na tym etapie grupa może zauważyć, że to, co dla jednej grupy było kliszą, druga potraktowała jako przeciwkliszę. Spróbuj jednak wstrzymać jeszcze dyskusję do czasu zakończenia prezentacji. Zapytaj grupę o wrażenia: co ich zaskoczyło, zdziwiło, na co zwrócili uwagę.
- **Zaprezentuj zdjęcia jeszcze raz**, ale tym razem zebrane we wspólnych folderach klisz i przeciekisz. Zwróć uwagę na powtarzające się motywy oraz na te zdjęcia, które – choć zostały umieszczone w odrębnych kategoriach – są bardzo podobne (np. krzewy w parku mogą być „niebezpieczne, bo nocują tam bezdomni”, ale także „ładne, gdy kwitną”).
- **Zaprezentuj wybrane zdjęcia raz jeszcze** i nakłoń uczniów, aby na każdą fotografię spróbowali spojrzeć na dwa sposoby: pozytywny i negatywny (kosz na śmieci może „brzydko pachnieć”, ale równie dobrze służyć do recyklingu).
- **Zapytaj grupę o wnioski** z przeprowadzonego ćwiczenia. Zwróć uwagę na to, że:
 - To nie fotografia sprawia, że coś wygląda „pozytywnie” lub „negatywnie” – to my, jako odbiorcy, możemy na zdjęcie patrzeć na różne sposoby.
 - Nie sposób mówić o jednoznacznej prawdzie i fałszu obrazu – podejście do tematu oraz interpretacja fotografii zależą od naszej świadomości i intencji i wiedzy.
 - Stereotypy – rozumiane jako wizualne przyzwyczajenia – nie są wyłącznie dobre lub złe. Warto umieć je zauważać oraz stosować w zależności od sytuacji.
 - Obrazy warto interpretować – zarówno wtedy, gdy je oglądamy, jak i wtedy, gdy samodzielnie je wykonujemy.

CZYM JEST WARSZTAT PISARSKI?

© Benoît Debuisser

W projekcie *Solidarność. Podaj dalej!* korzystamy z potencjału edukacji artystycznej rozumianej jako narzędzie kształtowania poczucia samodzielności oraz niezależności na całe życie. Ćwiczenia z pisania i czytania pomagają zdobyć bardzo ważną umiejętność: dekodowania i używania symboli, które są nie tylko istotnym elementem naszej komunikacji, ale coraz częściej także narzędziem kontroli społeczeństwa.

Warsztaty pisarskie umożliwiają osobom uczestniczącym:

- ▲ uruchomienie wyobraźni przez działanie, które pobudza emocje i kreatywność,
- ▲ doświadczenie procesu tworzenia, towarzyszącego mu ryzyka i radości,
- ▲ budowanie relacji z literaturą przez doświadczenie przyjemności wynikającej z czytania i pisania.

Z dotychczasowego doświadczenia Fundacji Szkoła z Klasą wynika, że pisanie wiadomości i ćwiczenie pisarskie są najtrudniejszymi elementami projektu. Wymagają one wiele i od nauczyciela (wyjście z roli kogoś, kto ocenia poprawność językową i estetykę wypowiedzi, reagowanie na stereotypowe sądy, udzielanie informacji zwrotnej uczniom), i od uczniów i uczennic (przełamanie lęku przed pustą kartką, twórcze pisanie, podzielenie się osobistymi wypowiedziami z grupą, konstruktywna informacja zwrotna dla rówieśników). Proponujemy więc, by poświęcić dużo czasu zarówno na samo ćwiczenie pisarskie, jak i na stworzenie bezpiecznej atmosfery towarzyszącej temu procesowi. Ten rozdział zawiera praktyczne wskazówki i ramy działania przy organizacji warsztatów pisarskich.

Określona struktura

Ufajcie sobie wzajemnie i uznajcie brak wiedzy, niezręczność i wstyd za niespodziewane zasoby. Wyobraźnia jest najbardziej wspólną rzeczą na świecie. Nie maleje, nie słabnie, a wszelkie blokady są dla niej tylko wymyślonymi więzami. Należy też pamiętać o opieraniu się na woli. Pisanie jest przede wszystkim pracą ze słabością i na słabości. Konieczne jest oddanie uczestnikom pełnej odpowiedzialności, niezależnie od tego, kim są, i pozwolenie im na solidarność (im trudniejsza sytuacja, tym bardziej potrzebna jest empatia). Praca dzieci powinna zawsze spotykać się z zachętą, wsparciem i docenieniem, i powinny ją wykonywać dla samej przyjemności poznawania. Nie wolno oceniać jej wartości, krytykować ani traktować młodych pisarzy z moralizatorską niecierpliwością.

Hubert Haddad, fragment *Six Principes Majeurs en Prélude, Principe V*, „Le Nouveau Magasin d'Écriture”, Ed Zulma 2006.

W akcji *Solidarność. Podaj dalej!* pisanie odbywa się zgodnie z poniższymi założeniami:

- ▲ **Pisze się zawsze w kontekście:** jest to czynność, która musi być poprzedzona dyskusją wokół nasuwających się pytań.
- ▲ **Pisanie ma określone ramy:** inspirowane jest zdjęciem, które znajduje się na odwrocie kartki z wiadomością.
- ▲ **Pisze się zawsze do kogoś:** tekst ma wyobrazonego czytelnika, którego obecność stanowi jedną z najsilniejszych motywacji do pisania.
- ▲ **Młodzi pisarze muszą mieć wybór:** bez możliwości dokonywania wyborów niemożliwe jest prawdziwe, osobiste zaangażowanie. Wybory mogą dotyczyć zdjęcia, o którym chce się pisać, formy tekstu itp.
- ▲ **Pisanie musi być kreatywne:** powinno być oddzielone od zwykłej pracy szkolnej i nie powinno być oceniane.
- ▲ **Tekst zawsze można zmienić:** pierwszy szkic rzadko jest najlepszy. Jednak w pewnym momencie trzeba postanowić, że kończymy pisanie.
- ▲ **Wspólne czytanie szkiców lub gotowego tekstu pomaga się rozwijać.** Ważne jednak, by wspólnej lekturze nadać ściśle określoną konwencję, która zapewni poczucie bezpieczeństwa autorom tekstów. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, w której inni uczestnicy komentują dany tekst. Nauka udzielania informacji zwrotnej w projekcie to także okazja, by nauczyć młodych ludzi, jak dyskutować i odnosić się do efektu czyjejś pracy w konstruktywny sposób.

JAK PRZEPROWADZIĆ ĆWICZENIE PISARSKIE KROK PO KROKU

1. Ustalenie zasad i aranżacja przestrzeni

Jeśli to możliwe, polecamy przeprowadzić warsztat pisarski w inspirującej przestrzeni, w której uczniowie nie muszą siedzieć w ławkach. Możecie pójść do biblioteki lub parku, do pobliskiego domu kultury. Jeśli nie jest to możliwe, zadбай o aranżację przytulnej przestrzeni w klasie.

Na początku zajęć powiedz, że będziecie pracować nad tekstami, które znajdą się na pocztówkach wysyłanych do nieznanym. Będą one inspirowane fotografiami z projektu. Podkreśl, że prace uczniów i uczennic nie będą oceniane, oraz wyjaśnij, że zależy ci na stworzeniu atmosfery, w której będziecie mogli wymyślać własne teksty i bez obaw dzielić się nimi z grupą. Możesz zaproponować uczniom stworzenie kontraktu, w którym zapiszecie wspólne zasady pracy.

2. Ćwiczenie na początek. Kto przeczyta moją kartkę?

Ćwiczenie służy przygotowaniu uczniów i uczennic na sytuację, w której nie otrzymają odpowiedzi na wysłane wiadomości, ale przede wszystkim ma na celu uświadomienie młodzieży, że adresatami kartek są konkretne, żywe osoby.

- ▲ **Podziel uczniów na grupy i rozdaj im krótkie opisy osób, które być może otrzymają kartki solidarności:**
 - Mieszkanie 1. Olena (29 lat) jest w Polsce od dwóch lat, pochodzi z Ukrainy. Pracuje w salonie fryzjerskim. Wynajmuje mieszkanie, w którym oprócz niej mieszka jeszcze Michalina (22 lata), studentka chemii. Michalina dużo czasu spędza na uczelni, wieczorami udziela korepetycji, żeby dorobić. W weekendy jeździ do rodzinnej miejscowości.
 - Mieszkanie 2. Wiesław ma 70 lat, jest na emeryturze. Mieszka sam. Ma problemy z chodzeniem. Czasem odwiedzają go dzieci. Dużo czyta i słucha radia.
 - Mieszkanie 3. Agnieszka (41 lat) i Franek (40 lat) są małżeństwem, mają dwoje dzieci i psa. Ona pracuje w firmie ubezpieczeniowej, dwa razy w tygodniu wieczorami chodzi na lekcje francuskiego. Franek jest informatykiem, pracuje z domu i lubi spokój. Ich dzieci mają 8 i 11 lat.
- ▲ **Poproś, by każda grupa zastanowiła się:**
 - Jak mogą zareagować te osoby na kartkę solidarności?
 - Co sprawiłoby, żeby te osoby chciały i mogły wysłać odpowiedzi na kartki?
 - Co może je powstrzymać przed wysłaniem odpowiedzi?
- ▲ **Zbierzcie na forum powody, dla których może się zdarzyć, że niektóre kartki pozostaną bez odpowiedzi. Zapytaj uczniów:**
 - Czy brak odpowiedzi oznacza, że kartka nie przyniosła żadnego efektu? Dlaczego tak myślisz?
 - Co możemy zrobić, by zwiększyć prawdopodobieństwo otrzymania odpowiedzi? Kiedy sami odpowiadamy na wiadomości?
- ▲ **Podsumuj ćwiczenie** i wzmocnij uczniów i uczennic, podkreślając, że czasem losowe czynniki decydują o tym, czy ktoś otrzyma odpowiedź, czy nie. Zwróć uwagę, że każda odpowiedź będzie sukcesem całej grupy, która wzięła udział w akcji.

3. Rozgrzewka

Żeby pobudzić kreatywność i chęć do zabawy słowem, przeprowadź kilka ćwiczeń wstępnych, np.:

- ▲ **Wspólna bajka.** Przygotuj karteczki z różnymi nieoczywistymi słowami i umieść je w kapeluszu. Każdy uczeń losuje jedno słowo. Zabawę rozpoczyna zdanie: „Pewnego razu w dalekiej krainie zdarzyło się tak”. Uczniowie po kolei snują opowieść w taki sposób, by zawrzeć w niej wylosowane słowo.
- ▲ **10 słów.** Wybierz 10 polskich słów, które są rzadkie lub archaiczne, tak by uczniowie na pewno nie znali ich definicji. Przydziel uczniom losowe słowa i poproś, by wsłuchali się w nie i spróbowali opisać ich znaczenie i ułożyć 5 zdań zawierających te wyrazy.
- ▲ **Słowołowy.** Gra literacka wymyślona przez Raymonda Queneau. **Celem gry** jest opowiedzenie historii z użyciem określonego zestawu słów w podanym porządku. W poniższym tekście Queneau musiał napisać spójną historię, wykorzystując siedem słów związanych z bardzo różnymi obszarami:
(posag, bagnet, wróg, kaplica, atmosfera, Bastylia, listownie)

*Pewnego dnia znalazłem się na platformie autobusu, który – jak wszystko wskazuje – stanowił część **posagu** córki p. Mariage, kierującego losami Towarzystwa Przewozów Pasażerskich Regionu Paryskiego. Był tam młodzian dość śmieszny, nie z racji braku **bagnetu**, lecz miny, jakby go nie nosząc, nosił. Młody człowiek coraz to obruszał się na swego **wroga**: stojącego za nim jegomościa. Oskarżał go ustawicznie, że zachowuje się nie tak grzecznie, jak w **kaplicy**. Zagęściwszy w ten sposób **atmosferę**, pętał pognął usiąść. Dwie godziny później spotkałem go o dwa lub trzy kilometry od **Bastylia** z kolegą, dającym mu w kwestii dodania guzika przy płaszczu rady, których równie dobrze mógłby udzielić **listownie**.*

Raymond Queneau, *Ćwiczenie stylistyczne*, tłum. Jan Gondowicz, Warszawa 2005.

Przebieg gry: wyjaśnij uczestnikom, na czym polega gra w słowołowy i pokaż im powyższy przykład. Następnie poproś uczniów i uczennice o zastosowanie się do instrukcji:

- Wspólnie stwórzcie listę słów związanych z jednym lub kilkoma tematami. Przepiszcie słowa, które razem wymyśliście, na kartkę A4 w dowolnej kolejności.
- Zamknij oczy i wyceluj palcem w losowy punkt na kartce, wybierając tym samym jedno słowo. Zanotuj wyraz, na który trafisz. Powtarzaj tę czynność, dopóki nie powstanie twoja lista siedmiu słów.
- Napisz krótkie opowiadanie ze wszystkimi tymi słowami. Nie powinno być dłuższe niż 10–12 wierszy.
- Pamiętaj, że opowieść ma być na tyle płynna, żeby podczas czytania tekstu żadne ze słów nie rzucało się w oczy jako niewłaściwe lub nieuzasadnione w danym kontekście.
- ▲ **Gra ze słońcem.** Poproś dzieci, by każdy narysował na swojej kartce słońce z tyłoma promieniami, ile osób jest w grupie. Następnie wszyscy wpisują w środku słońca jedno słowo, które kojarzy im się z walką z dyskryminacją. Dzieci mogą wcześniej wspólnie stworzyć listę słów związanych z tematem; możesz też poprosić każdą osobę o wymyślenie własnego słowa. Kolejnym krokiem jest podanie swojego słońca osobie obok, w ustalonym wspólnie kierunku. Na każdej kolejnej kartce uczniowie dopisują po jednym słowie, hasło, wyrażeniu związanym z wyrazem znajdującym się w centrum. Następnie przekazują kartkę osobie obok i powtarzają to działanie, dopóki nie wróci do nich ich własna kartka. W ten sposób każda osoba w grupie otrzyma skarbiec pełen słów, zdań i wyrażeń, z których może ułożyć swoją kartkę solidarności.

4. Pierwszy szkic, czyli jak zacząć pisać. Ćwiczenie pisarskie

Jest to kluczowy etap pisania wiadomości – właściwie ćwiczenie pisarskie. Gotowe scenariusze do wykorzystania znajdują się w następnych rozdziałach (*Przykładowa sesja: warsztat pisarski*). Możecie także zaproponować młodzieży własne ćwiczenie. Jakże? Podrzucamy garść pomysłów.

- ▲ **Wyjście od fotografii.** Struktura projektu *Solidarność. Podaj dalej!* zakłada, że bezpośrednią inspiracją oraz wskazówką dla autorów i autorek wiadomości są zdjęcia. Bodziec wizualny jest ważny, ponieważ język fotografii jest zrozumiały dla wielu osób; ponadto zdjęcia przemawiają do nas i uruchamiają wyobraźnię, co pomaga znaleźć właściwe słowa. Fotografie zapraszają do zastanowienia się nad tym co, niewidoczne, znajdujące się poza kadrem. Każde zdjęcie może być punktem wyjścia dla nieskończonej ilości historii, wyobrażonych opowieści oraz tekstów pisanych. Oto kilka pomysłów, w jaki sposób fotografia może inspirować pisanie:
 - opisz to zdjęcie komuś, kto go nie widział,
 - wyobraź sobie, dlaczego osoba uchwycona na zdjęciu znajduje się właśnie tam; jaka historia za tym stoi,
 - wyobraź sobie, co przydarzy się osobie przedstawionej na zdjęciu w dzień po jego zrobieniu,
 - wyobraź sobie, co dzieje się poza kadrem zdjęcia,
 - opisz twarze osób widocznych na zdjęciu,
 - zatytułuj to zdjęcie,
 - opisz to zdjęcie, skupiając się przede wszystkim na jego kolorach,
 - wyobraź sobie rozmowę między osobą uchwyconą na zdjęciu i kimś poza kadrem,
 - wyobraź sobie rozmowę między osobą uchwyconą na zdjęciu i fotografem,
 - wyobraź sobie, jak przedstawiona sytuacja wygląda z punktu widzenia osoby na zdjęciu,
 - wyobraź sobie, o czym marzy osoba widoczna na zdjęciu.

- ▲ **Wyjście od formy:** zaproponowanie uczniom i uczennicom ram formalnych, tematu, liczby słów, gatunku itp.
 - Inspiracja kontekstem warsztatu (rozplanowaniem przestrzeni, dostępnością książek i innych materiałów na miejscu itp.).
 - Inspiracja własnymi poszukiwaniami uczestników (odwiedzenie wystawy, kontakt z naturą itp.).
 - Inspiracja doświadczeniem na innym polu artystycznym (fotografie, przedmioty, obrazy, filmy itp.).
 - Haiku. Pisanie haiku jest bardzo rozwijającym ćwiczeniem i stanowi dobry wstęp do tworzenia tekstów literackich. Stymuluje wyobraźnię i pozwala ćwiczyć warsztat pisarski. W następnym rozdziale znajduje się przykładowy zarys warsztatu, podczas którego dzieci piszą swoje wiersze.

Niezależnie od tego, jaki jest dokładny zamysł ćwiczenia pisarskiego, ważne by budować atmosferę, w której każdy indywidualnie jest w stanie tworzyć bez autocenzury i stałej obawy o jakość powstających tekstów.

5. Wspólne czytanie i informacja zwrotna.

Podczas warsztatu pisarskiego wszystkie osoby uczestniczące zachęcane są do podzielenia się tekstem z innymi i wprowadzenia poprawek na podstawie otrzymanej od grupy informacji zwrotnej. Zarówno przy pisaniu indywidualnym, jak i przy pracy zbiorowej grupa kieruje się zasadą solidarności, pisząc z myślą, że robi to, by dzielić się wynikami swojej pracy.

Moment głośnego czytania pierwszych próbek jest dla większości osób bardzo stresujący. Należy więc stworzyć jasne, określone ramy, w których będzie się to odbywać: wyjaśnić uczniom, co się wydarzy i w jaki sposób będziemy nawzajem komentować swoje prace. Komentarze wygłaszane po odczytaniu prac (zarówno przez osobę prowadzącą warsztaty, jak i przez innych uczestników) nie powinny oceniać jakości i stylu autora; ważne jest, by odnosiły się do innych prac, tekstów kultury, a także by oparte były na porównywaniu tekstów w sposób umożliwiający uczestnikom zrozumienie różnorodnych reakcji na tę samą sytuację pisarską.

Dzięki pracy nad poprawianiem i przepisywaniem tekstu:

- Przypomnij, w jaki sposób będziecie czytali teksty (grupy po 3-4 osoby, na koniec galeria tekstów na ścianie itp.).
- Wyjaśnij, że po przeczytaniu tekstu przez pierwszą osobę pozostałe udzielają informacji zwrotnej. Podkreśl, że IZ nie jest oceną, tylko refleksją (nie jaki jest ten tekst, tylko jak na mnie działa).
- Wprowadź strukturę informacji zwrotnej:
- Ojej: co poczułem, poczułam po przeczytaniu twojego tekstu?
- Hm...: zaskoczyło mnie, że... /nie do końca rozumiem... / myślę inaczej...
- Wow: zrobiło na mnie wrażenie, że... / spodobało mi się, że...
- Przećwiczcie dawanie IZ na jakimś neutralnym materiale, np. sonecie Mickiewicza.
- Upewnij się, że uczniowie czują się bezpiecznie w takiej formie ćwiczenia. Dopytaj, czy mają jakieś obawy.

Po takim wstępie czas na czytanie. Podziel uczniów i uczennice na grupy. Sprawdzaj, wykonują zadanie, pomóż w udzielaniu IZ, jeśli widzisz, że sprawia im to problem.

6. Przepisywanie, czyli jak kontynuować

O ile celem pierwszego kroku podczas warsztatów jest zachęcenie osób uczestniczących do tworzenia (pokazanie im, że są w stanie pisać i przebrnąć przez pierwsze ćwiczenia), o tyle na drugim etapie pracy te nowo powstałe teksty podlegają demontażowi. Prowadzący i inni uczniowie dają autorom i autorkom wskazówki, które inspirują ich do dekonstrukcji i przepisywania – pisania na nowo – pierwszego szkicu. To właśnie ciągły ruch, napięcie między stabilnością tekstu a jej brakiem, pozwala osobom uczestniczącym robić postępy i osiągać wyższy poziom pisarstwa.

Dzięki pracy nad poprawianiem i przepisywaniem tekstu:

- osoby uczestniczące uczą się, jak pisać zwięźle (etap ten następuje po rozwinięciu tekstu),
- przyglądają się tekstom i świadomym lub nieświadomym połączeniom, których dokonuje autor lub autorka,
- odkrywają w pierwszym szkicu obszary, w których tkwi potencjał i nad którymi można pracować.

7. Ostatnie poprawki, czyli jak skończyć

W tekście zawsze można coś zmienić.

Ważne jednak, by podczas spotkania przyznać się przed sobą, że w pewnym momencie zbiorowe i indywidualne doświadczenie warsztatu musi się skończyć.

Ograniczenie to jest często narzucone przez czas przeznaczony na warsztaty czy budżet, ale przede wszystkim przez wstępne założenie: warsztat pisarski to nie szkoła pisania. Jest to doświadczenie kreacji literackiej. Pojawia się jednak pytanie, kiedy i jak zakończyć proces pracy nad tekstami.

Jak zakończyć warsztaty pisarskie?

Warto, by doświadczenie domknęło się w sposób, który pozwoli je zapamiętać i docenić. To, jak zostaną wykorzystane teksty, musi zostać ustalone wspólnie przez grupę. Możliwe rozwiązania to m.in. lektura gotowych tekstów w małych grupach, galeria kartek, publiczne czytanie tekstów, indywidualne publikacje własnym sumptem. Niezależnie od sposobu prezentacji tekstów kluczowe jest omówienie doświadczenia pisarskiego pod koniec warsztatów. Zapytaj uczennice i uczniów, co im się podobało, co było trudne, z czego są zadowoleni. Docień ich prace – twoje zdanie na pewno jest dla nich ważne!

Praca nad pisaniem wiadomości

PRZYKŁADY

HA!KU

Haiku jest pochodzącą z Japonii formą poetycką o ściśle określonych regułach. Przywiązuje dużą wagę do symboli. To bardzo krótki wiersz, wyrażający ulotność życia.

Tło

Tworząc poniższe wskazówki, skupialiśmy się na duchu haiku – niezwykle subtelnej formy literackiej – zamiast na jego ograniczeniach formalnych.

- Poproś dzieci, by przypomnieli sobie moment, kiedy czuli silne emocje. Na potrzeby projektu i tego konkretnego ćwiczenia przyjmijmy, że emocja ta powinna w jakiś sposób wiązać się z tematem solidarności oraz ze zdjęciem, któremu towarzyszył będzie tekst.
- Kiedy nazwiecie emocję, pora zabrać się za pisanie. Haiku nigdy nie powstaje przy pierwszym podejściu: pisze się je, przepisuje, czyteluje i wypełnia szerokim spektrum emocji (smutkiem, radością, złością...). Haiku jest często prostym opisem chwili.

O formie

Tradycyjne haiku:

- składa się z 17 sylab podzielonych między 3 wersy w układzie 5-7-5 sylab (można zmienić liczbę sylab pod warunkiem zachowania rytmu: krótki, długi, krótki),
- jest wierszem białym (bez rymów),
- zaczyna się zazwyczaj od szerokiego ujęcia, a kończy zbliżeniem,
- kluczem do haiku jest często ostatni wers, w którym natężenie emocji jest największe,
- zawsze zawiera słowo odnoszące się do przyrody lub do jednej z czterech pór roku (jap. *kigo*),
- odwołuje się do wszystkich zmysłów,
- ma bardzo prosty styl, bez wyjaśnień, prawie bez przysłówków,
- jest pisane w czasie teraźniejszym,
- zazwyczaj nie ma znaków interpunkcyjnych, a każdy wiersz haiku rozpoczyna się wielką literą,
- jest zbudowane w taki sposób, że największe natężenie emocji osiąga w ostatnim wersie, który stanowi często klucz do zrozumienia tekstu.

Przykłady: Opadł kwiat
Wrócił na gałąź?
To był motyl.
*Moritake (1472-1549),
tłum. Czesław Miłosz*

Oddaj wierzbie
Całą nienawiść, całe pożądanie
Twego serca.
*Basho,
tłum. Czesław Miłosz*

Przykłady haiku
napisanych przez dzieci

Zimowy poranek
Dwie cykady walczą
O masło
(uczeń klasy 4)

Szyją piłki
Ale nigdy nie grają
Mali niewolnicy
(Issa, Valence)

Piękno w koszyku
Następnego dnia szerniało
Tak mówili
(uczeń klasy 4)

Kolor człowieka
Nie może stanowić
O prawdziwej przyjaźni
(Tiphaine, 13 ans)

Kobieta w ciąży
Szuka drobnych na przystanku
Autobus czeka
(Eddie Garnier)

Hiroshima jesienią
Nagły zachód słońca
W kolorze krwi
(Sasaki Toshimitou)

Zima mężczyzna zmęczony
Niesie zbyt ciężką torbę
Praca w Północnej Afryce
(Aïcha)

W brudny fartuszek
Dziewczynka wyciera rękę
Uściśniętą przez Camarę
(T.B.)

Oddaj się światu
Kruczy pokój
Zawinięty w jedwab
(Aude)

Szczęśliwy jak Borys
Który rozśmieszał
Dzieci z innych krajów
(Manon)

O CZYM PAMIĘTAĆ? KWESTIA JĘZYKA

W warsztacie pisarskim kluczowe znaczenie dla przekazu kartki ma język. Możemy patrzeć na niego wyłącznie z perspektywy literackiej, jednak możemy także traktować go jako narzędzie wspierające równość, solidarność i akceptację. Język może być też narzędziem opresji, wykluczenia czy dyskryminacji – wystarczy pomyśleć o mowie nienawiści, stygmatyzujących przezwiskach, które podtrzymują i upowszechniają stereotypy.

Prowadząc warsztat pisarski z młodzieżą, postaraj się wykorzystać refleksję nad językiem do analizy treści zdjęcia. Przed zakończeniem pracy nad tekstem warto sprawdzić, czy jego język uwzględnia różnorodne tożsamości i wielowymiarowość człowieka. Weźcie pod uwagę poniższe wskazówki:

- ▲ Unikaj stereotypowych, krzywdzących zwrotów, takich jak „wycygnąć”.
- ▲ Uważaj na etykiety i redukowanie ludzi do jednego wymiaru ich tożsamości, jednej sfery życia: powiedz „osoba z niepełnosprawnością” zamiast „niepełnosprawni”, „osoba homoseksualna” zamiast „homoseksualista”, „osoby bezdomne” lub „osoby zmagające się z bezdomnością” zamiast „bezdomni”.
- ▲ Dostrzegaj płeć: mimo że w liczbie mnogiej zwykle używamy formy męskoosobowej, nie oznacza to, że nie można podkreślać obecność obu płci w życiu społecznym. A zatem drogie pisarki, drodzy pisarze – dostrzegajcie różnorodność bądź stosujcie formy neutralne, np. „czy chcecie” zamiast „czy chcielibyście”.
- ▲ Doceniaj dorobek grup mniejszościowych oraz wysiłki osób, które doświadczyły przemocy; uważaj na wzorce językowe podtrzymujące bierność i podległość. Powiedz „kobiety zdobyły, wywalczyły prawa wyborcze” zamiast „kobiety otrzymały prawa wyborcze”. Uważaj na opisy sytuacji przemocowych, które podtrzymują postrzeganie osoby doświadczającej przemocy jako ofiary. W języku angielskim zamiast pojęcia „ofiara”, używa się słowa „survivor” – ktoś kto zdołał przeżyć, uratował się – właśnie po to, żeby docenić wysiłek i trud włożony w przetrwanie w zagrażającej sytuacji. W języku polskim na razie nie mamy słowa, które opisywałoby to doświadczenie z tej perspektywy, a słowo „survivor” tłumacz Google przekłada dość niefortunnie jako „niedobitek”.
- ▲ Słuchaj grup mniejszościowych i używaj języka, który szanuje ich postulaty, np. zamiast kontrowersyjnego, lecz wciąż poprawnego językowo „Murzyna” pisz o osobach czarnoskórych, ciemnoskórych. Kiedy jest to możliwe, odnieś się bezpośrednio do ich kraju pochodzenia, np. Etiopczycy, Nigeryjki, lub do kontynentu, np. Afrykanie, Afrykańczycy. Podobnie jest w przypadku osób głuchych lub po prostu Głuchych (ten zapis podkreśla odmiennność kulturową) zamiast sformułowania głuchoniemi, które sugeruje, że Głusi są niemi i nie mogą się komunikować.

PRZYKŁADOWA SESJA: WARSZTAT PISARSKI

Cele warsztatu pisarskiego

Zakładamy, że wszyscy potrafimy wykazać się kreatywnością – i podajemy dalej solidarność.

Podczas jednego warsztatu pracujemy nad dwoma ważnymi obszarami kształcenia: edukacją obywatelską oraz edukacją artystyczną i doświadczaniem kultury.

Jest to więc zarazem działanie literackie i obywatelskie, ponieważ łączy element kreatywnego pisania tekstu pod wpływem autorskiej interpretacji zdjęcia z podejmowaniem ważnych społecznie tematów i zwrotem ku innym osobom – adresatom pocztówek. Warsztat pozwala uczniom i uczennicom uświadomić sobie własne postawy oraz uprzedzenia dotyczące np. statusu materialnego, stylów życia, imigracji, różnych modeli rodziny, relacji międzypokoleniowych i wielu innych zagadnień.

Poniższy warsztat wpisuje się w ogólne cele projektu: refleksję nad dyskryminacją, uprzedzeniami, sposobem postrzegania innych. Pomaga odkryć przyjemność i poczucie siły płynące z pisania, a także z poruszenia, jakie wywołuje u odbiorcy wysłana wiadomość.

„Podawanie dalej solidarności” oznacza świadomość, że nie możemy istnieć bez innych, że jesteśmy połączeni siecią, która daje nam umiejętność życia razem, i że codziennie wplatamy w tę sieć nowe nici swoimi gestami, działaniem, rozmowami, tym, co piszemy i jak patrzymy na innych.

Niniejszy warsztat został zaprojektowany i udostępniony przez Yves’a Béala – pisarza, trenera, facylitatora warsztatów pisarskich z Ligi Edukacji (La Ligue de l’enseignement) we Francji.

Autorką drugiego warsztatu jest Małgorzata Leszko – trenerka prowadząca warsztaty pisarskie dla nauczycieli w pierwszej edycji projektu.

WARSZTAT 1

MATERIAŁY

- wiersze, incipity (zdania otwierające teksty),
- taśma klejąca lub klej,
- papier A4, paski papieru,
- zdjęcia z projektu *Solidarność! Podaj dalej*.

PRZEBIEG Instrukcje dla uczniów

Przyjrzyj się

- Osiem zdjęć, które masz przed sobą, pokazuje fragment różnorodności świata. Przyjrzyj im się, a następnie na ośmiu paskach papieru zapisz po jednym słowie, które kojarzy ci się z każdym zdjęciem. W ten sposób każdy napisze osiem słów na ośmiu paskach.

Zainspiruj się

Patrzymy na świat przez pryzmat tego, co już wiemy, czego doświadczaliśmy, jak zostaliśmy ukształtowani przez naszą przeszłość i kulturę, w której dorastaliśmy. Jest wiele wierszy o solidarności, pokoju, nadziei, rewolucji, bólu... Teksty pomagają nam otworzyć się na różnorodność – także na różnorodność naszych doświadczeń.

- Przygotuj czystą kartkę papieru. Wypisz na niej fragmenty poezji i inspirujące zdania. Pamiętaj, żeby zachować odległość między poszczególnymi fragmentami, tak aby móc je wycinać lub odrywać i przyczepiać do zdjęć. Potem przyjrzyj się zdjęciom i do każdego przyczep fragment, który twoim zdaniem pasuje do fotografii.
- Ćwiczenie skończy się, kiedy przy każdym zdjęciu doczepionych będzie przynajmniej pięć kawałków papieru z fragmentami wierszy lub zdań.

Stwórz skojarzenia

- Wybierz fotografię, która najbardziej do Ciebie przemawia, i znajdź na swoim pasku papieru słowo, które do niej pasuje. Napisz ten wyraz na środku kartki i przyklej na jej obrzeżach pięć pasków z tekstami znajdującymi się obok zdjęcia.
- Metodą swobodnych skojarzeń wymyśl po jednym słowie, które łączy Twój wyraz zapisany na środku kartki z każdym z przyklejonych do niej fragmentów.
- Teraz do każdego z pięciu znalezionych słów-skojarzeń dopisz dwa kolejne według tej samej zasady. Następnie dodaj jeszcze trzy nowe wyrazy, tym razem kierując się podobieństwem językowym (np. brzmieniem, formą słowa).

Przykład: słowo „różnorodność” przywołać na myśl wyrazy „różnorodny”, „dorodny”, „swobodny”, a także „ość”, „kość”, „złość” itp..

Napisz pierwszy szkic

- Masz już prawie gotowy tekst. Pozostaje tylko nadać wyrazom i zdaniom odpowiednią formę. Wykorzystaj tyle zebranego materiału, ile się da – dodaj do niego tylko te elementy, które potrzebne są, by powiązać ze sobą wyrazy. Napisz tekst tak, by słowo zapisane na środku kartki było jego osią, tematem, nie używaj go jednak. Niech pozostanie tajemnicą.
- Masz na to 10 minut. (Oczywiście osoba prowadząca może wydłużyć ten czas, ponieważ ważne jest, żeby wszyscy coś napisali).

Tekst nie powinien być dłuższy niż jedna strona A4 (choć można skorzystać z kartek A5 lub A6). Wybierz incipit, który rozpocznie Twój tekst.

Pokaż swój tekst innym

- Powieś swój tekst. Będziecie teraz wspólnie czytać swoje wypowiedzi, starając się znaleźć między nimi połączenia i stworzyć przestrzeń na wymianę w grupie.
- Przeczytaj dowolny tekst innej osoby i przyczep do niego jedno ze słów, które ci zostały. Jedno wyrażenie z tego tekstu – takie, które najbardziej do Ciebie przemawia, podoba Ci się lub pasuje do Twojego tematu – przepis na osobną kartkę.
- Powtórz to działanie tyle razy, aż przyczepisz wszystkie swoje słowa i przepiszesz tyle samo krótkich fragmentów.

Rozwiń dialog

- Zabierz swój tekst i przyczepione do niego słowa.
- Wybierz jeden wyraz, który Twoim zdaniem najmniej pasuje do tekstu.
- Do każdego z pozostałych wyrazów stwórz po dwie listy składające się z trzech słów – jedną opartą na skojarzeniach, a drugą – na podobieństwach językowych (patrz krok 5).

Pomyśl o odbiorcy

- Pomyśl o bliskiej osobie (rodzicu, przyjacielu itp.) albo o kimś znanym, do kogo chcesz wysłać swój tekst lub komu chcesz go zadedykować.
- Przepisz tekst, włączając do niego nowy materiał (słowa i wyrażenia, które dostałeś/dostałaś). Dodawaj, skreślaj, przedstawiaj, przekształcaj... Pamiętaj, do kogo kierujesz tekst lub komu jest on dedykowany, ale nie wspominaj o tej osobie.

Wyślij

- Przepisz swój tekst na kartkę, zwracając uwagę na czytelność pisma, poprawność ortograficzną itd.
- Wyślij go najpierw do kolegów i koleżanek, a potem do nieznannej osoby.

Słuchaj

- Posłuchaj swojego tekstu.
- Niech każdy z Was wylosuje tekst innej osoby i przeczyta wypowiedź tak, aby wszystkim dobrze się jej słuchało.

Przemyśl

- Zastanów się nad ćwiczeniami, które wykonałicie.
- Pomyśl, czego się nauczyłeś/nauczyłaś, co zrozumiałeś/zrozumiałaś, nad czym pracowałeś/pracowałaś podczas tego warsztatu, jak się czułeś/czułaś.

WARSZTAT 2

MATERIAŁY

- 8 zdjęć przyklejonych w różnych miejscach sali,
- karteczki samoprzylepne (3 dla każdego ucznia),
- białe kartki.

PRZEBIEG Instrukcje dla uczniów

Przyjrzyj się

- Osiem zdjęć, które masz przed sobą, pokazuje fragment różnorodności świata. Wybierz trzy z nich, które cię poruszają lub zastanawiają, i zapisz na karteczce pytania, które cię nurtują, np.: kto wykonał ten napis na murze? co robiłam w dniu, kiedy wykonano to zdjęcie? o czym myśli kobieta, która siedzi naprzeciwko?
- Przyklej karteczki obok odpowiednich zdjęć. W ten sposób każdy z was przyklei pytania do trzech różnych fotografii według własnego wyboru.

Zainspiruj się

- Wybierz teraz jedno zdjęcie, które z jakiegoś powodu jest Ci najbliższe i które chcesz wysłać jako pocztówkę. Podejdź do niego i przeczytaj pytania, które przykleili inni. Wybierz jedno z tych pytań, które wydaje ci się najciekawsze. Przepisz je na kartkę.

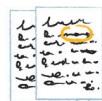
Spójrz w siebie

- Zastanów się nad tym, dlaczego to zdjęcie jest dla ciebie ważne. Dokończ pisemnie zdanie: „Wybrałem/wybrałam to zdjęcie, bo...”.
- Pamiętaj, że na razie pracujesz roboczo, to tylko brudnopis, a nie bardzo literacka wypowiedź. Ważne, by rzeczywiście zastanowić się nad odpowiedzią.

Poszukaj odpowiedzi na pytanie

- Spróbuj odpowiedzieć na pytanie, które wybrałeś/wybrałaś spośród zapisanych na karteczkach samoprzylepnych. Możesz użyć zdań: „Wyobrażam sobie, że...” „Być może...” „Wydaje mi się, że...”. Odpowiedzi zapisz na tej samej kartce.

Poszukaj powiązania ze swoimi wspomnieniami

- Czy w twoim życiu było jakieś wydarzenie, które kojarzy ci się z sytuacją ze zdjęcia, z którymś z przedmiotów przedstawionych na zdjęciu? Albo takie, kiedy czułeś/czowałaś się podobnie do tego, jak może czuć się któryś z bohaterów? Opisz to.

Pomyśl o odbiorcy

- Zapisz pytanie, które chcesz zadać odbiorcy kartki. O co chcesz go zapytać? Czego chcesz się dowiedzieć w odpowiedzi zwrotnej?

Zamień to w obraz, dźwięk, smak

- Przyjrzyj się swojemu tekstowi. Spróbuj przerobić tę wypowiedź na konkretny obraz. Co masz przed oczami? Jakie dźwięki słyszysz? Jakie smaki czujesz? Opisz to.

Poszukaj osi tekstu

- Poszukaj w swoim tekście tego, co jest w nim najważniejsze – centrum. To punkt, który wywołuje emocje, jest pointą, bez niego nie ma tekstu. Może to być jakieś trafne porównanie, poruszające wspomnienie, niebanalne pytanie. Zaznacz ten fragment i spróbuj go rozwinąć.

Usuń watę słowną

- Czas na skrócenie tekstu, bo cała wiadomość musi zmieścić się na pocztówce. Pobaw się tekstem, zasłaniając niektóre słowa lub zdania. Czy są potrzebne? A może tekst po ich usunięciu jest taki sam, niewiele traci? Może niektóre fragmenty nie pasują i można je pominąć? Usuń watę słowną!

Przepisz

- Przepisz tekst na czysto i podziel się nim z innymi według instrukcji nauczyciela lub nauczycielki

Przemysł

- Zastanów się nad ćwiczeniami, które wykonaliście. Pomyśl, czego się nauczyłeś/nauczyłaś, co zrozumiałeś/zrozumiałaś, nad czym pracowałeś/pracowałaś podczas tego warsztatu, jak się czułeś/czowałaś.

OMÓWIENIE I PODSUMOWANIE PROJEKTU Z MŁODZIEŻĄ

W tym materiale znajdziesz propozycje kilku ćwiczeń podsumowujących, które pomogą wam omówić zbiorowe i indywidualne doświadczenie udziału w projekcie.

ĆWICZENIE 1: Rzeka projektu – synteza doświadczenia

- **Poproś uczniów**, żeby wymienili elementy, które składają się na obraz rzeki. Mogą to być: źródło, ujście, dopływ, meandry, wiry, łódki itp.
- **Wyjaśnij**, że wasz projekt był też swego rodzaju rzeką. Źródło to wasze motywacje do udziału w projekcie, ujście – efekty, meandry – niespodziewane wydarzenia, wiry – trudności, łódki – wasi sojusznicy, porty – najważniejsze momenty projektu itp.
- **Podziel uczniów na grupy** i poproś, by każda narysowała swoją rzekę i zastanowiła się nad doświadczeniem udziału w projekcie. Każdy zespół wpisuje ważne elementy w odpowiednim miejscu rysunku.
- **Omówcie i podsumujcie** prace.

ĆWICZENIE 2: Chmura tagów

- **Stwórz ankietę**, wykorzystując narzędzie umożliwiające tworzenie grupowych chmur tagów w czasie rzeczywistym (np. www.mentimeter.com). Możesz wymyślić 2-3 pytania, np. „Trzy rzeczy, których się nauczyłem”, „Uważam, że ten projekt był...”, „W projekcie czułem się...”.
- **Daj uczniom i uczennicom link** do ankiety podczas lekcji. Każdy wpisuje swoje odpowiedzi (pojedyncze słowa) na komórce lub komputerze.
- **Wyświetl chmurę tagów** na ekranie i spytaj uczniów o to, co sądzą na jej temat.

ĆWICZENIE 3: Kostka ewaluacyjna

- **Wydrukuj kostkę ewaluacyjną** ze strony http://www.mazowieckieobserwatorium.pl/images/tools/ewaluacja/files/4_kostka.pdf i przyklej obrazki na ścianach sześciennego pudełka. Znaczenie obrazków można dopasować (np. mózg – czego się dowiedziałem, narzędzia – co nowego umiem, zegarek – najbardziej poruszający moment w projekcie).
- **Każdy rzuca kostką** i odpowiada na pytanie w zależności od tego, które pole wyrzucił. Żeby dzieci nie nudziły się, czekając na swoją kolej, wprowadź zasadę: kiedy słyszę coś, z czym się zgadzam, podnoszę rękę.

ĆWICZENIE 4: Kręgi wpływu

- **Narysuj** na tablicy trzy duże koła układające się w koncentryczne kręgi. Wyjaśnij, że symbolizują one pozytywną zmianę, którą przyniósł wasz projekt.
- **Poproś uczniów i uczennice**, by zastanowili się nad tym, jaką zmianę projekt przyniósł każdemu z nich: mogą to być nowe znajomości, nowe doświadczenia, umiejętności, przyjemne wspomnienia. Każdy zapisuje przynajmniej trzy rzeczy na karteczkach, a potem omówi je w parach. Zbierz na forum przykłady uczniów i zapisz te najczęstsze w środku najmniejszego koła.
- Poproś teraz uczniów, by zastanowili się nad tym, w jaki sposób projekt zmienił ich jako grupę. Niech porozmawiają o tym w parach. **Zbierz opinie na forum**, podsumuj je i wpisz je w drugim kręgu.
- Na koniec poproś, by uczniowie pomyśleli nad tym, co projekt dał innym: szkole, rodzicom, adresatom kartek: czy dał im nową wiedzę? uświadomił coś ważnego? wypromował szkołę w społeczności? **Zapiszcie wnioski** w największym kręgu.
- **Podsumuj ćwiczenie**, podkreślając pozytywny wpływ projektu.

KONKURS „SOLIDARNOŚĆ – PODAJ JESZCZE DALEJ”

Dobra praktyka z Francji

Co roku organizatorzy projektu, nauczyciele i edukatorzy zwracają szczególną uwagę na jakość tekstów stworzonych przez dzieci biorące udział w projekcie *Solidarność. Podaj dalej!* Liga Edukacji (La Ligue de l'enseignement) z Val de Marne uznała, że warto jeszcze mocniej podkreślić i promować osiągnięcia młodych twórców. Powstała propozycja, by zorganizować konkurs, w którym mogły uczestniczyć osoby zapisane przez szkoły, inne placówki, stowarzyszenia i grupy zaangażowane w projekt.

Zdecydowaliśmy się na trzy kategorie:

1. **Najbardziej wzruszająca kartka**
2. **Najbardziej artystyczna kartka**
3. **Nagroda specjalna jury**

Uczestnicy wysyłali swoje dzieła e-mailem. Jury, które składało się z dzieci, nauczycieli i nauczycielek oraz zespołu Ligi Edukacji, wspólnie wybrało trzy nagrodzone kartki.

Ceremonia rozdania nagród była okazją do szczególnej formy świętowania w trzech szkołach: zorganizowano wydarzenia, podczas których dzieci i dorośli rozmawiali o dyskryminacji, solidarności i swoich doświadczeniach w projekcie.

Od początku było jasne, że konkurs stanowił cenne przedłużenie projektu *Solidarność. Podaj dalej!* Zwiększał motywację uczniów i uczennic oraz pozytywnie wpływał na atmosferę w klasie i szkole, dając okazję do wspólnego świętowania przez dzieci i pracowników szkoły. Uznanie było szczególnie ważne dla młodych zwycięzców, którzy zostali docenieni przez rówieśników i nauczycieli. Taka „chwila chwały” może mieć duży wpływ na pewność siebie dziecka i jego relację ze szkołą. Zaobserwowaliśmy to zwłaszcza w przypadku jednego dziecka, które mierzy się z trudnościami w szkole, ale wygrało nagrodę za walory artystyczne kartki. Konkurs stanowił też wspaniałą okazję do zwiększenia widoczności projektu *Solidarność. Podaj dalej!*

Planowana jest już druga edycja konkursu. Chcąc wykorzystać sukces poprzedniej edycji, tym razem planujemy zwiększyć liczbę uczestników dzięki lepszej komunikacji, zorganizować ceremonię wręczenia nagród w miejscu nowym dla wszystkich i zaproponować wydarzenie, które zgromadzi wszystkich uczestników, na przykład w ramach Dnia Solidarności. Chcemy również zaprosić do jury specjalnego gościa ze świata sztuki lub literatury, promować zwycięskie kartki, wystawiając je na widok publiczny (np. w środkach transportu) i zaangażować nowe miasta i miasteczka, aby zwiększyć zasięg działania.

MIĘDZY BLISKIMI

Dobra praktyka z Hiszpanii

Wiosną 2018 roku przeprowadziliśmy akcję *Solidarność. Podaj dalej!* w dwóch grupach dorosłych kobiet migranckiego pochodzenia, które cotygodniowo uczestniczą w działaniach Sieci Integralnej Alcalá de Henares (RIAH) w Hiszpanii. W tych grupach kobiety rozmawiały o swoim życiu i o tym, co je interesuje, przy wsparciu osoby zajmującej się edukacją społeczną i pedagoga. Grupy się nie znały, co wykorzystaliśmy w naszej adaptacji ćwiczenia z kartkami solidarności.

Edukatorzy wybrali pięć zdjęć, które podczas półtoragodzinnych sesji niezależnie od siebie przedstawiono każdej grupie na wydrukach w formacie A3. Uczestniczki miały czas na swobodne podzielenie się wrażeniami, po czym nastąpiła analiza zdjęć.

Podczas drugiej sesji odpowiadaliśmy na pytania:

1. **Jak myślisz, co fotograf chciał, żebyśmy poczuły?**
2. **Jak myślisz, jakie szczegóły są tutaj ważne?**
3. **Czy zgadzam się z odpowiedziami innych osób?**

Wynikła z tego moderowana debata. Na koniec opowiedzieliśmy historię stojącą za każdym zdjęciem: gdzie zostało zrobione i kim był jego autor czy autorka.

Podczas trzeciej, także półtoragodzinnej sesji poddawaliśmy refleksji ideę solidarności. Uczestniczki podawały przykłady gestów solidarności, których doświadczyły w codziennym życiu. Później zapytaliśmy kobiety, czy chcą uczestniczyć w wymianie pocztówek. Wyjaśniliśmy na czym polega nasza adaptacja ćwiczenia: kartki miały być wysłane do kobiet z drugiej grupy albo do innej grupy o podobnych celach. Uczestniczki zdecydowały, że chcą wysłać kartki do nieznanymi kobiet, ale chciały mieć pewność, że adresatki zrozumieją wiadomość. Każda z nich wybrała kartkę, stworzyła brudnopis tekstu, który później – z pomocą, jeśli była potrzebna – przepisała na kartkę. Grupa, która otrzymała kartki, była bardzo poruszona, a jej członkinie chętnie wymieniały się pocztówkami.

Choć problemem okazała się bariera językowa, edukatorom udało się ją przezwyciężyć, a uczestniczki znalazły sposób na wyrażanie siebie. Jednym ze sposobów było odwołanie się do takich form ekspresji jak rysunek, malowanie czy fotografia. Każda grupa miała swój charakter, ale ich cechą wspólną była pozytywna atmosfera, w której kwitło wzajemne wsparcie, np. wymiana ubranek dziecięcych, wózków czy jedzenia. W tych sytuacjach uczestniczki traktowały się wzajemnie jak siostry, w pełni przyswajając ideę solidarności.

RIAH to projekt związany z włączaniem i społeczną spójnością. Dostarcza wielu usług (prawnych, społecznych, psychologicznych, dla dzieci) migrantom i migrantkom z biedniejszych dzielnic Alcalá de Henares, miasta w prowincji Madrid.

WŁĄCZANIE SAMORZĄDÓW W PROJEKT „SOLIDARNOŚĆ – PODAJ JESZCZE DALEJ”

Dobra praktyka z Chorwacji

W pierwszym roku projektu *Solidarność. Podaj dalej!* w Chorwacji szkoły jednym z zadań szkół był też kontakt z lokalnymi mediami i partnerami, by w ten sposób promować działania projektowe. Udało się: szkoły w Rijecie sprawiły, że władze miasta dumnie promowały projekt na oficjalnej stronie internetowej:

<https://www.rijeka.hr/razglednicama-za-solidarniji-svijet/>

Miasto to ma być Europejską Stolicą Kultury w 2020 roku.

W Chorwacji edukacja globalna stanowi część edukacji obywatelskiej. Niestety, żaden z tych aspektów nie został jeszcze w pełni wprowadzony do systemu edukacji. W niektórych miastach i regionach prowadzi się edukację obywatelską niezależnie od regulacji na poziomie krajowym – w Rijecie (trzecim co do wielkości mieście Chorwacji) samorząd wprowadził ją w szkołach podstawowych w 2016 roku. Program i materiały opracowane w Rijecie są wykorzystywane także w innych miejscach w kraju. Centrum Badań nad Pokojem było do początku zaangażowane w ten proces, pomagało szkolić nauczycieli edukacji obywatelskiej oraz wspierało ich przez mentoring, dlatego jest dumne, że samorząd tego miasta promuje projekt *Solidarność. Podaj dalej!* w Europie.

WEBLIOGRAFIA TEMATYCZNA

PRZYDATNE LINKI

- * **Szkoła z Klasą:**
www.szkolazklasa.org.pl
- * **Liga Edukacji (La Ligue de l'enseignement), francuska organizacja:**
www.laligue.org
- * **Link do oryginalnej, francuskiej edycji projektu:**
www.laligue.org/jouons-la-carte-de-la-fraternite

FILMY

- * **Filmowe Lekcje Wychowawcze:**
<http://projekcje.edu.pl/filmowe-lekcje-wychowawcze>
- * **Filmoteka Szkolna:**
<http://www.filmotekaszkolna.pl>
- * **Filmowe programy CEO:**
<http://filmowe.ceo.org.pl>
- * **Narodowy Instytut Audiowizualny):**
www.ninateka.pl

O OBRAZACH

- * **Słowniczek terminów fotograficznych:**
<https://www.swiatobrazu.pl/fotografia-przyrodnicza-techniki-pracy-najsłynniejszych-fotografow-natury-praktyczny-poradnik-24468.html,2>

O DYSKRYMINACJI I RASIZMIE

- * **Mam Prawo:**
<http://mam-prawo.org>
- * **Kampania Przeciw Homofobii:**
<https://kph.org.pl>
- * **Stowarzyszenie Strefa Wenus z Milo:**
<http://strefawenuszmilo.org>
- * **Portal równość.info:**
<http://rownosc.info/dictionary>
- * **Publikacje Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej:**
<http://tea.org.pl/pl/SiteContent?item=publikacje>
- * **Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej:**
www.ffrs.org.pl

O RÓWNOŚCI PŁCI

- * **Fundacja Feminoteka:**
<http://feminoteka.pl>
- * **Fundacja Przestrzeń Kobiet:**
<http://www.przestrzenkobiet.pl/pl/home>

BIBLIOGRAFIA DLA MŁODYCH

RÓŻNORODNOŚĆ, DYSKRYMINACJA, RÓŻNICE

- G. Boszormenyi, *Kolory ludzi*, ilustr. I. Agocs, Poznań 2009.
- J. M. Chmielewska, *Niebieska Niedźwiedzica*, ilustr. J. Jung, Warszawa 2012.
- T. Kwaśniewski, A. Bedyńska, *Jedno oko na Maroko*, Warszawa 2013.
- A. Maxeiner, A. Kuhl, *To wszystko rodzina!*, Warszawa 2012.
- G. Monique, *Jest wiele wiar: o co pytają dzieci*, Warszawa 2017.
- J. Nowaczyk, *Ala ma kota. A Ali? Zdanka pierwsza klasa*, ilustr. D. Solak, Warszawa 2016.
- K. Oponowicz, *Boże, czyli jak wygląda Bóg*, Warszawa 2016.
- E. Piotrowska, *My ludzie*, Warszawa 2014.
- M. Środa, *Mała książka o tolerancji*, Warszawa 2010.
- I. Ude, *Zebra*, ilustr. N. Satkov, Warszawa 2013.

CHŁOPCY I DZIEWCZYNKI

- G. Dahle, S. Nyhus, *Grzeczna*, Warszawa 2011.
- W. Józwiak, *O dzielnych księżniczках i pięknych królewiczach. Stare baśnie w nowej odsłonie*, ilustr. M. Zabłocka, Zgierz 2015.
- P. Lindenbaum, *Igor i lalki*, Poznań 2009.
- T. Nopola, *Siri strzela gola*, Warszawa 2013.
- E. Plantel, *Kobiety i mężczyźni*, ilustr. L. Gutierrez, Toruń 2016.
- M. Środa, *O gender i innych potworach*, Warszawa 2014.
- Ch. Zolotow, *Lalka Williama*, Warszawa 2012.

SOLIDARNOŚĆ, BRATERSTWO, WSPÓŁISTNIENIE

- E. Plantel, *Co to jest dyktatura*, ilustr. M. Casal, Toruń 2016.
- E. Plantel, *Co to właściwie jest demokracja*, ilustr. M. Pina, Toruń 2016.
- E. Plantel, *Klasy społeczne istnieją*, ilustr. J. Negrescolor, Toruń 2016.
- Z. Starecka, *Basia i wolność*, ilustr. M. Oklejak, Warszawa 2016.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ

- K. Babis, *Maja z księżycą*, Piaseczno 2015.
- J. Liao, *Dźwięki kolorów*, Łódź 2012.
- P. Nilsson, *Inny niż wszyscy*, Poznań 2017.
- E. Piotrowska, *Żółte kółka. Mam na imię Inna*, Warszawa 2011.

JA I INNI

- D. McKee, *Elmer i hipopotamy*, tłum. D. Dominów, Warszawa 2011.
- M. Nillson, *Tsatsiki i Mamuśka*, tłum. B. Gawryluk, Poznań 2009.
- M. Nillson, *Tsatsiki i Tata Poławiacz Ośmiornic*, tłum. B. Gawryluk, Poznań 2010.
- M. Roher, *Wędrownie ptaki*, Warszawa 2017.
- V. Simon-Catelin, F. Soutif, *Jak dwie krople wody*, tłum. M. Rusinek, Warszawa 2009.
- R. Witek, *Chłopiec z Lampedusy*, Łódź 2013.

KONTAKT:

Fundacja Szkoła z Klasą

ul. Śniadeckich 19
00-654 Warszawa
Tel. 22 825 01 81

fundacja@szkolazklasa.pl

www.szkolazklasa.org.pl

Fundacja Szkoła z Klasą powstała w 2015 roku. Wyrośla z doświadczeń programu Szkoła z Klasą – jednej z największych i najbardziej rozpoznawalnych ogólnopolskich akcji społecznych, prowadzonej nieprzerwanie od 2002 roku.

Wierzymy, że równy dostęp do dobrej jakości edukacji jest prawem każdego, a powszechna edukacja odgrywa kluczową rolę w rozwijaniu kompetencji XXI wieku oraz kształceniu młodych ludzi na świadomych i aktywnych obywateli.

Dążymy do tego, by szkoła była miejscem przyjaznym, otwartym i zaangażowanym w rozwiązywanie problemów społecznych, działającym w przejrzysty sposób, wspierającym różnorodność, w którym panują relacje oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu.

Co roku proponujemy nauczycielom, dyrektorom i uczniom nowe programy edukacyjne, szkolenia i materiały. Mamy nadzieję, że podobnie jak inne nasze propozycje, ta publikacja spotka się z ciepłym przyjęciem.

Zapraszamy do lektury!

.....

**PUBLIKACJA DLA NAUCZYCIELI
PROGRAM „SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ!”
2019**

